

Fælles Mål

Faghæfte 1

Dansk

Fælles Mål – Faghæfte 1 – Dansk

Publikationen indgår i Uddannelsesstyrelsens håndbogsserie som nr. 9 - 2003

Grafisk tilrettelæggelse: Schwander Kommunikation

1. udgave, 1. oplag, august 2003

ISBN 87-603-2336-1

ISBN (WWW) 87-603-2338-8

ISSN 1399-2260

Uddannelsesstyrelsens håndbogsserie (Online) 1399-7394

Udgivet af Undervisningsministeriet, Uddannelsesstyrelsen, Område for Grundskolen

Bestilles (UVM 5-431) hos:

Undervisningsministeriets forlag

Strandgade 100 D

1401 København K

Tlf. nr.: 3392 5220

Fax nr.: 3392 5219

E-mail: forlag@uvm.dk

eller hos boghandlere

Tryk: Sangill Grafisk Produktion (Miljøcertificeret)

Trykt med vegetabiliske trykfarver på svanemærket papir

Printed in Denmark 2003

Indhold

4	Forord
5	Indledning
7	Folkeskolens formål
8	Om Fælles Mål
10	Læreplan
10	Signalement af faget
11	Formål for faget
12	Slutmål
12	Efter 9./10. klassetrin
14	Trinmål
14	Efter 2. klassetrin
15	Efter 4. klassetrin
17	Efter 6. klassetrin
19	Efter 9. klassetrin
21	Efter 10. klassetrin
24	Trinmål – synoptisk opstillet
32	Beskrivelser
32	Udviklingen i undervisningen på 1. og 2. klassetrin
34	Udviklingen i undervisningen på 3. og 4. klassetrin
36	Udviklingen i undervisningen på 5. og 6. klassetrin
39	Udviklingen i undervisningen på 7., 8. og 9. klassetrin
42	Beskrivelser og trinmål – synoptisk opstillet
55	Læseplan
55	1. forløb – 1.-2. klassetrin
58	2. forløb – 3.-4. klassetrin
61	3. forløb – 5.-6. klassetrin
64	4. forløb – 7.-9. klassetrin
67	5. forløb – 10. klassetrin
72	Undervisningsvejledning

Forord

Med fornyelsen af folkeskoleloven har regeringen først og fremmest ønsket at styrke fagligheden. Eleverne skal – uanset hvor i landet de går i skole – have mulighed for at tilegne sig de samme kundskaber og færdigheder, og enhver må kunne danne sig et overblik over, hvilke mål der arbejdes hen mod. Det er en forudsætning for at sikre kvaliteten i folkeskolen.

Jeg har valgt at kalde de nye faghæfter for FÆLLES MÅL. Fælles Mål dækker over de to vigtigste sæt af faglige tekster til skolens fag og emner. For det første de bindende fælles nationale mål i form af fagformål, centrale kundskabs- og færdighedsområder (slutmål) og trinmål samt mål og bindende indholdsbeskrivelser for børnehaveklassen. For det andet de vejledende læseplaner og beskrivelser af udviklingen i undervisningen frem mod trin- og slutmål. Når de lokale læseplaner og beskrivelser er endeligt godkendt af kommunalbestyrelsen bliver også de bindende – og dermed fælles – for den enkelte skole.

Fælles Mål har til hensigt at gøre det muligt at følge udviklingen i elevernes kundskabstilegnelse – fra de starter i børnehaveklassen, til de forlader folkeskolen. I en rummelig folkeskole skal alle børn have mulighed for at lære så meget som muligt. Skolens undervisning skal fortsat tage udgangspunkt i det enkelte barns styrkeområder, samtidig med at barnet bringes frem mod de fælles mål. Netop derfor er det helt afgørende, at lærerne og børnehaveklasselederne fortsat har frihed til – og dermed også ansvar for – at tilrettelægge undervisningen, så den tilgodeser den enkelte elev.

Folkeskolens formålsparagraf udtrykker fortsat på meget fin vis folkeskolens værdigrundlag og angiver den overordnede indholdsramme for skolens arbejde med elevernes alsidige personlige udvikling. Det handler om at lære noget, og det handler om at udvikle sig som menneske.

Det er i den enkelte kommune og på den enkelte folkeskole, at kvaliteten i folkeskolen skabes. Dette kan kun ske i et frugtbart samarbejde mellem lærere, børnehaveklasseledere, pædagoger, skolens øvrige medarbejdere og ledelse. Skolen har en væsentlig plads at udfylde i det enkelte barns liv, og et godt samarbejde med forældrene er en forudsætning for, at skolen kan løse sine opgaver.

Jeg håber, at de nye Fælles Mål hæfter bliver et godt værktøj i dagligdagen på skolerne.

ULLA TØRNÆS
Undervisningsminister

Indledning

Fælles Mål for undervisningen kan medvirke til at styrke kvaliteten i folkeskolen på en række områder. Trinmål og slutmål kan give lærerne et klart og tydeligt billede af, hvad eleverne skal lære, uden at der tages stilling til hvordan. Trinmål og slutmål er samtidig et dialogværktøj mellem lærer og elev, lærere indbyrdes, mellem skoleleder og lærerteam samt mellem skole og hjem.

De fælles mål skal sikre en fælles folkeskole. Eleverne skal – uanset hvor i landet de går i skole – have mulighed for at tilegne sig de samme kundskaber og færdigheder. Målbeskrivelserne skal endvidere hjælpe lærere, forældre og elever med at være opmærksomme på, om en elev har brug for større udfordringer, støtte eller særlig opmærksomhed. Målene er således i høj grad et værktøj, der fremmer undervisningsdifferentiering.

Fælles Mål er en videreudvikling af Klare Mål. Det arbejde, som skolerne har iværksat med at planlægge undervisning ud fra målbeskrivelser, kan fortsætte. Tidligere kunne kommunerne vælge at gøre Undervisningsministeriets vejledende delmål til deres egne eller fastsætte egne delmål. Det nye er, at alle kommuner og skoler fremover skal følge de samme trinmål. Dertil kommer, at børnehaveklassens mål og indhold er blevet præciseret, således at der nu er fælles regler for, hvad børnene skal lære i børnehaveklassen. Hermed har børnehaveklassens undervisning fået vilkår, som er sammenlignelige med undervisningen på de efterfølgende klassetrin.

I forbindelse med revisionen af faghæfterne indføres to nye begreber: Læreplan og Undervisningsvejledning (tidligere: Vejledning). Læreplanen indeholder en præambel (et signalement af faget), fagets formål, CKF/slutmål, trinmål, vejledende beskrivelser af udviklingen i undervisningen frem mod trin- og slutmål samt den vejledende læseplan. Undervisningsvejledningen indeholder som hidtil en vejledning i form af en række råd og vink til undervisningen. De to begreber – læreplan og undervisningsvejledning – er valgt for at skabe overensstemmelse i sprogbrug mellem folkeskole og ungdomsuddannelse med henblik på at fremme samarbejdet og kontinuiteten i uddannelsessystemet.

I forbindelse med omdannelsen af delmål til trinmål er der foretaget visse konsekvensrettelser i de vejledende læseplaner. De overskrifter, som de centrale kundskabs- og færdighedsområder er bygget op om, kan fremover genfindes i læseplanerne.

Som noget nyt skal kommunerne udarbejde beskrivelser af udviklingen i undervisningen frem mod trin- og slutmål. Ifølge folkeskoleloven udsender undervisningsministeren et vejledende materiale til understøttelse af disse beskrivelser. Materialet er indeholdt i læreplanen for det enkelte fag.

Skolernes arbejde med elevernes alsidige personlige udvikling skal også videreføres. Forpligtelsen er nu indskrevet i selve folkeskoleloven.

KIM MØRCH JACOBSEN
Uddannelsesdirektør

Folkeskolens formål

Fra bekendtgørelse af lov om folkeskolen nr. 730 af 21. juli 2000

§ 1. Folkeskolens opgave er i samarbejde med forældrene at fremme elevernes tilegnelse af kundskaber, færdigheder, arbejdsmetoder og udtryksformer, der medvirker til den enkelte elevs alsidige personlige udvikling.

Stk. 2. Folkeskolen må søge at skabe sådanne rammer for oplevelse, virkelyst og fordybelse, at eleverne udvikler erkendelse, fantasi og lyst til at lære, således at de opnår tillid til egne muligheder og baggrund for at tage stilling og handle.

Stk. 3. Folkeskolen skal gøre eleverne fortrolige med dansk kultur og bidrage til deres forståelse for andre kulturer og for menneskets samspil med naturen. Skolen forbereder eleverne til medbestemmelse, medansvar, rettigheder og pligter i et samfund med frihed og folkestyre. Skolens undervisning og hele dagligliv må derfor bygge på åndsfrihed, ligeværd og demokrati.

§ 2. Folkeskolen er en kommunal opgave. Kommunalbestyrelsen har ansvaret for, at alle børn i kommunen sikres vederlagsfri undervisning i folkeskolen. Kommunalbestyrelsen fastlægger, jf. § 40, mål og rammer for skolernes virksomhed inden for denne lov.

Stk. 2. Den enkelte skole har inden for de givne rammer ansvaret for undervisningens kvalitet i henhold til folkeskolens formål, jf. § 1, og fastlægger selv undervisningens organisering og tilrettelæggelse.

Stk. 3. Elever og forældre samarbejder med skolen om at leve op til folkeskolens formål.

Om Fælles Mål

Med Lov om ændring af lov om folkeskolen af 30. april 2003 fastsættes fælles nationale mål for undervisningen. Det indebærer, at undervisningsministeren – i lighed med tidligere – fastsætter regler om formålet med undervisningen og om centrale kundskabs- og færdighedsområder, dvs. slutmål, for alle folkeskolens 42 fag og emner.

Endvidere fastsætter undervisningsministeren som noget nyt bindende mål – trinmål – på bestemte klassetrin. Trinmålene fastsættes, hvor det er pædagogisk begrundet ud fra det enkelte fags vejledende timetal, opbygning og progression.

Folkeskolens formål						
Fag	Fag	Fag	Fag	Fag	Fag	Fagets formål
						CKF slutmål
						Trinmål
						Beskrivelser
						Læseplan
						Undervisningsvejledning

Slutmål og trinmål angiver fælles nationale mål for, hvad undervisningen skal lede frem mod, at eleverne har tilegnet sig af kundskaber og færdigheder i faget eller emnet, henholdsvis ved afslutningen af undervisningen og ved afslutningen af bestemte klassetrin.

Slutmålene – eller de centrale kundskabs- og færdighedsområder – er de langsigtede mål, som skal fungere som pejlemærker for undervisningen i hele forløbet. Trinmålene er de kortsigtede mål, som anvendes i forbindelse med planlægning og evaluering af undervisningen, som dialogredskab og som områder i forbindelse med vurderingen af elevens udbytte af undervisningen.

Ved udformningen af trinmål er der taget udgangspunkt i de vejledende delmål fra Klare Mål. Der er dog sket nogle justeringer som følge af, at minimumstimetallet øges, at der er kommet et minimumstimetal i visse fag, og at der i visse fag sker en ændring i begyndelses- og sluttidspunktet.

Undervisningsministeren udsender vejledende læseplaner, der angiver indholdet i undervisningen. Kommunalbestyrelsen godkender efter indstilling fra skolebestyrelsen skolens læseplaner.

Som et nyt element i det faglige hierarki skal kommunen udarbejde beskrivelser af udviklingen i undervisningen frem mod trin- og slutmål. Beskrivelserne anvendes som et redskab i lærernes planlægning af undervisningen og i samarbejdet om fag og tværfaglige forløb med henblik på at understøtte den enkelte elevs udvikling og behov.

Undervisningsministeren udsender vejledende beskrivelser. Kommunalbestyrelsen godkender beskrivelserne efter indstilling fra skolebestyrelsen.

Med fornyelsen af folkeskoleloven har undervisningsministeren hjemmel til at fastsætte en indholdsbeskrivelse, der angiver mål for børnehaveklassen. Mål og indhold for børnehaveklassen er udformet som et faghæfte og findes ligesom de øvrige fag og emner på hjemmesiden.

Fagenes teksthierarki

1993-loven	Klare Mål	Fælles Mål	
Formål CKF (Prøvebestemm.)	Formål CKF (Slutmål) (Prøvebestemm.)	Formål Slutmål – CKF Trinmål (Prøvebestemm.)	Centrale bestemmelser
Læseplaner	Delmål Læseplaner Elevens alsidige	Beskrivelser Læseplaner Elevens alsidige	Lokale bestemmelser
Vejledning	Vejledning	Undervisnings- vejledning	Vejledende tekster

Undervisningsministeren udsender endvidere et vejledende materiale om beskrivelsen af elevernes alsidige personlige udvikling med udgangspunkt i folkeskolens formålsparagraf. Kommunalbestyrelsen skal sikre, at hensynet til elevernes alsidige personlige udvikling er tilgodeset gennem beskrivelser i læseplanerne eller på anden hensigtsmæssig måde. "Elevernes alsidige personlige udvikling" er udformet som et faghæfte og findes ligesom de øvrige fag og emner på hjemmesiden.

Formål – fag og alsidig personlig udvikling

Mange måder at lære på			Lyst til at lære				At lære sammen med andre		
Folkeskolens formål									
Fag	Fag	Fag	Fag	Fag	Fag	Fag	Fag	Fag	Fag

I praksis udmøntes undervisningsministerens hjemmel til at udsende bindende og vejledende faglige tekster ved dels at udsende 25 faghæfter – hvoraf dette hæfte er ét af dem – dels ved at oprette en hjemmeside for alle fag og emner:

<http://www.faellesmaal.wm.dk>

Læreplan for dansk består af:

- **Signalement**
- **Formål**
- **Slutmål**
- **Trinmål**
- **Beskrivelser**
- **Læseplan**

Signalement af faget

Der undervises i dansk på alle klassetrin (1.-10. klasse).

De centrale kundskabs- og færdighedsområder er:

Det talte sprog (lytte og tale)

Det skrevne sprog (læse og skrive)

Sprog, litteratur og kommunikation

Kernen i faget er dansk sprog og litteratur.

Dansk er et dannelsesfag, hvor de grundlæggende kundskaber og færdigheder skal udvikles som en helhed gennem hele skoleforløbet både i faget dansk, og når dansk indgår i tværgående emner og problemstillinger.

De centrale kundskabs- og færdighedsområder er grundlaget for tilrettelæggelsen, gennemførelsen og evalueringen af undervisningen, således at eleverne kan

- forstå og udtrykke sig sikkert og varieret, samt eksperimentere med og argumentere om sprog, tekster og andre udtryksformer
- tilegne sig kundskaber om dansk sprog, tekster og andre udtryksformer i forskellige kommunikationssituationer og i trykte, elektroniske og andre medier
- opnå kundskaber om samspillet mellem udtryk og indhold, mellem sprog og tekster og om kommunikation
- opleve og forstå, at sproget, teksterne og de andre udtryksformer har betydning for den personlige, sociale og kulturelle identitet.

Formål for faget

Formålet med undervisningen i dansk er at fremme elevernes oplevelse af sproget som en kilde til udvikling af personlig og kulturel identitet, der bygger på æstetisk, etisk og historisk forståelse.

Stk. 2. Undervisningen skal fremme elevernes lyst til at bruge sproget personligt og alsidigt i samspil med andre. Eleverne skal styrke deres bevidsthed om sproget og udvikle en åben og analytisk indstilling til deres egen tids og andre perioders udtryksformer. De skal opnå udtryks- og læseglæde og øge deres indlevelse og indsigt i litteratur og anden fiktion.

Stk. 3. Undervisningen skal give eleverne adgang til det nordiske sprog- og kulturfællesskab.

Slutmål

Efter 9./10. klassetrin

Det talte sprog

Undervisningen skal lede frem mod, at eleverne har tilegnet sig kundskaber og færdigheder, der sætter dem i stand til at

- tale forståeligt, klart og varieret i en form, der passer til situationen
- udtrykke fantasi, følelser, tanker, erfaringer og viden i en sammenhængende og disponeret form
- bruge kropssprog og stemme i en form, der passer til situationen
- bruge hjælpemidler til støtte for mundtlig fremstilling, fx tavle og overheadprojektor
- lytte aktivt i samtale og være åbne og analytiske, når de vurderer deres egen og andres mundtlige fremstilling
- lytte til norsk og svensk med forståelse.

Det skrevne sprog – læse

Undervisningen skal lede frem mod, at eleverne har tilegnet sig kundskaber og færdigheder, der sætter dem i stand til at

- læse sikkert og hurtigt med forståelse og indlevelse
- bruge forskellige læsemåder, der er afpasset læseformål, genre og medie
- fastholde det væsentlige af det læste i mundtlig og skriftlig form
- forholde sig åbent og analytisk til tekster fra forskelligartede medier
- opnå og vise indsigt i forskelligartede teksters og teksttypers egenart og virkemidler
- forstå og bruge forskellige trykte og elektroniske kildetyper (tekster, billeder og lyd) målrettet og kritisk, herunder udvælge, bearbejde og sammenfatte det væsentlige i teksten i forhold til læseformål
- læse norske og svenske tekster med forståelse.

Det skrevne sprog – skrive

Undervisningen skal lede frem mod, at eleverne har tilegnet sig kundskaber og færdigheder, der sætter dem i stand til at

- skrive forståeligt, klart og varieret i en form, der passer til situationen
- udtrykke fantasi, følelser, tanker, erfaringer og viden i en sammenhængende og disponeret form
- styre skriveprocessen fra ide til færdig tekst
- anvende og forholde sig til korrekt sprog, retstavning og tegnsætning i egne og andres tekster
- anvende layout så tekst og billeder understøtter kommunikationen
- skrive en læselig, personlig, rytmisk håndskrift med passende hastighed og skrive på computer med hensigtsmæssig skriveteknik

Slutmål

- indgå i dialog om egne og andres skriftlige fremstillinger
- bruge informationsteknologi til at organisere, tydeliggøre og præsentere information til en bestemt målgruppe
- fastholde det væsentlige af det, de læser, hører og ser.

Sprog, litteratur og kommunikation

Undervisningen skal lede frem mod, at eleverne har tilegnet sig kundskaber og færdigheder, der sætter dem i stand til at

- gøre rede for sproget som handlemulighed og anvende det i en form, der passer til situationen
- tilegne sig kundskaber om sprog og sprogbrug, bl.a. bevidsthed og viden om sprogformer, om sproglig stil og korrekthed samt om sprogets virkemidler, funktion og opbygning
- have indsigt i sprog, teksters og forskelligartede mediers æstetik og gøre rede for samspillet mellem sprog, indhold, genre og situation
- opleve og lære om dansk litterær og kulturel tradition og udvikling, bl.a. gennem kendskab til folkeviser, Ludvig Holberg, Adam Oehlenschläger, N.F.S. Grundtvig, Steen St. Blicher, H. C. Andersen, Herman Bang, Henrik Pontoppidan, Johannes V. Jensen, Martin Andersen Nexø, Tom Kristensen, Karen Blixen, Martin A. Hansen, Peter Seeberg og Klaus Rifbjerg*
- gøre rede for og vurdere etiske, æstetiske og historiske aspekter i tekster og andre udtryksformer
- fortolke, vurdere og perspektivere ældre og nyere dansk og udenlandsk litteratur samt sagprosa og andre udtryksformer på baggrund af såvel umiddelbar oplevelse som analytisk fordybelse
- gøre rede for litterære genrer, fremstillingsformer, fortælleteknikker og virkemidler og anvende dem i en form, der passer til situationen
- tilegne sig kundskaber om trykte og elektroniske medier, billedkunst, film og drama og udtryksformer-nes sprog og æstetik
- anvende informationsteknologi til lyd- og billedforløb i fiktive og ikke-fiktive udtryksformer og multimedier i en form, der passer til situationen
- søge forskellig slags information og anvende den bevidst i en form, der passer til situationen.

* Der henvises til: Bekendtgørelse om ændring af bekendtgørelse om formålet med undervisningen i folkeskolens fag og obligatoriske emner med angivelse af centrale kundskabs- og færdighedsområder (slutmål) og trinmål, der træder i kraft den 1. august 2005, idet det understreges, at det gælder alene for elever, der går i 1. til 7. klasse i skoleåret 2005/06 og senere. Fra skoleåret 2006/07 omfatter reglen tillige elever der går i 8. klasse, fra skoleåret 2007/08 endvidere elever i 9. klasse, og fra skoleåret 2008/09 gælder reglen alle folkeskolens klassetrin.

Trinmål

Efter 2. klassetrin

Det talte sprog

Undervisningen skal lede frem mod, at eleverne har tilegnet sig kundskaber og færdigheder, der sætter dem i stand til at

- bruge talesproget i samtale, samarbejde og fremførelse
- fortælle, hvad de er optaget af, og udtrykke sig i genrer som referat, fortælling, oplæsning og drama
- tale med om kropssprog og stemme som udtryksmiddel
- bruge hjælpemidler, når de fortæller og dramatiserer
- lytte aktivt.

Det skrevne sprog – læse

Undervisningen skal lede frem mod, at eleverne har tilegnet sig kundskaber og færdigheder, der sætter dem i stand til at

- læse ukendte, lette og alderssvarende tekster uden hjælp – både fag- og skønlitteratur
- vise et sikkert kendskab til bogstavernes form, lyd og kombinationer
- bruge forskellige elementære læsestrategier
- læse forberedte tekststykker op
- lytte til andres oplæsning af tekster
- udtrykke deres egen forståelse af tekster
- gengive tekster i dramatisk form
- læse med forståelse og genfortælle handlingen i en tekst.

Det skrevne sprog – skrive

Undervisningen skal lede frem mod, at eleverne har tilegnet sig kundskaber og færdigheder, der sætter dem i stand til at

- skrive i enkle fiktive genrer som historie og eventyr
- skrive kronologisk
- skrive enkle tekster om egne oplevelser samt skrive ud fra fantasi, billeder og læste tekster
- skrive berettende
- stave til lydrette og hyppige ord i egne tekster
- navngive dokument, bruge overskrift og skrive brødtekst
- skrive de små og store trykbogstaver i håndskrift
- skrive på computer
- lytte til andres tekster og læse egne tekster op i mindre grupper
- forholde sig skriftligt ved at tegne og skrive logbog og beskeder.

Sprog, litteratur og kommunikation

Undervisningen skal lede frem mod, at eleverne har tilegnet sig kundskaber og færdigheder, der sætter dem i stand til at

- bruge sproget som middel til konfliktløsning, underholdning og formidling af viden og være opmærksomme på sprogets poetiske funktion, bl.a. rim og remser
- tale med om samspillet mellem sprog, genre, indhold og situation
- være opmærksomme på sprog, sprogbrug og sprogrigtighed i deres egne og andres tekster
- kende enkle sproglige virkemidler
- vide, at sprog er opbygget af ord og sætninger, og at der er forskellige ordklasser
- vide, at der er forskel på det talte og det skrevne sprog
- vide, at tekster fra gamle dage kan være forskellige fra vores tids tekster
- forstå, at tekster og andre udtryksformer kan udtrykke holdninger og værdier
- samtale om tekster og andre udtryksformer ud fra deres umiddelbare oplevelse og forståelse
- kende forskellen mellem fiktion og ikke-fiktion
- tale med om hovedindhold, tid, sted og handling i tekster og andre udtryksformer
- udtrykke sig i enkle produktioner med billeder, lyd og tekst samt i dramatisk form
- finde information i forskellige medier.

Efter 4. klassetrin

Det talte sprog

Undervisningen skal lede frem mod, at eleverne har tilegnet sig kundskaber og færdigheder, der sætter dem i stand til at

- bruge talesproget i samtale, samarbejde, diskussion, fremlæggelse og fremførelse
- udtrykke sig mundtligt i genrer som referat, kommentar, fortælling, oplæsning, interview og drama og oplyse om fagligt stof
- give mundtligt udtryk for fantasi, følelser, erfaringer og viden
- bruge kropssprog og stemme som udtryksmiddel
- bruge visuelle hjælpemidler
- lytte aktivt og følge op med spørgsmål
- fungere som ordstyrer i en mindre forsamling
- forstå lette norske og svenske tekster og andre udtryksformer.

Trinmål

Det skrevne sprog – læse

Undervisningen skal lede frem mod, at eleverne har tilegnet sig kundskaber og færdigheder, der sætter dem i stand til at

- læse sikkert og med god forståelse
- læse skønlitteratur og faglitteratur, der er skrevet for aldersgruppen
- oversigtslæse og punktlæse
- fastholde hovedindholdet i en tekst ved hjælp af understregning og referat
- læse op og gengive egne og andres tekster i dramatisk form
- læse lette og korte norske og svenske tekster.

Det skrevne sprog – skrive

Undervisningen skal lede frem mod, at eleverne har tilegnet sig kundskaber og færdigheder, der sætter dem i stand til at

- skrive i fiktive og ikke-fiktive genrer
- skrive sammenhængende om oplevelser, erfaring, fantasi, viden og følelser
- skrive refererende, beskrivende og berettende
- skrive kronologisk ud fra indsamlet stof
- følge lydregler i egen stavning samt bruge substantiver, verber og adjektiver i korrekt bøjningsform i egne tekster
- bruge ordbog, der angiver bøjningsformer
- bruge nyt afsnit, sætte punktum og spørgsmålstegn samt markere replikker i egne tekster
- bruge illustrerende billeder i egne tekster
- skrive sammenbundet, letlæselig grundskrift
- skrive på computer med passende hastighed
- give respons på andres tekster og modtage respons på egne tekster efter vejledende spørgsmål
- bruge skrivning som hjælpemiddel i andre sammenhænge som logbog og dagbog.

Sprog, litteratur og kommunikation

Undervisningen skal lede frem mod, at eleverne har tilegnet sig kundskaber og færdigheder, der sætter dem i stand til at

- bruge sproget som middel til konfliktløsning, overtalelse, underholdning og formidling af viden og kende til sprogets poetiske funktion
- udtrykke kendskab til samspillet mellem sprog, genre, indhold og situation
- forholde sig til sprog, sprogbrug og sprogrigtighed i deres egne og andres tekster
- kende brugen af sproglige virkemidler
- vide, hvad en sætning er, og kende til forskellige ordklasser
- kende forskelle og ligheder mellem det talte og det skrevne sprog

Trinmål

- vide, at litteratur fra forskellige tider kan afspejle den tid, den er blevet til i
- vide, at tekster og andre udtryksformer kan afspejle forskellige tiders holdninger og værdier, og kunne sammenligne med deres egne værdier
- samtale om tekster og andre udtryksformer både ud fra umiddelbar oplevelse og forståelse og ud fra elementært kendskab til faglige begreber
- kende forskellige genrer inden for fiktion og ikke-fiktion
- kende til og kunne tale med om genre, hovedindhold, tid, sted og handling i tekster og andre udtryksformer i samspil med andre
- udtrykke sig i billeder, lyd og tekst i små produktioner samt i dramatisk form
- søge information på forskellige måder.

Efter 6. klassetrin

Det talte sprog

Undervisningen skal lede frem mod, at eleverne har tilegnet sig kundskaber og færdigheder, der sætter dem i stand til at

- bruge talesproget forståeligt og klart i samtale, samarbejde, diskussion, fremlægelse og fremførelse
- udtrykke sig mundtligt i genrer som referat, kommentar, argumentation, debat, information, fortælling, oplæsning, interview, forespørgsel og drama og oplyse om fagligt stof
- udtrykke fantasi, følelser, tanker, erfaringer og viden i sammenhængende mundtlig form
- bruge kropssprog og stemme som udtryksmiddel afpasset efter genre
- bruge hjælpemidler, der støtter kommunikationen, bl.a. stikord og plancher
- lytte aktivt og følge op med analytiske og vurderende spørgsmål
- fungere som mødeleder, der styrer og konkluderer i en mindre forsamling
- forstå lette norske og svenske tekster og andre udtryksformer og kende til nogle ligheder og forskelle mellem nabosprogene.

Det skrevne sprog – læse

Undervisningen skal lede frem mod, at eleverne har tilegnet sig kundskaber og færdigheder, der sætter dem i stand til at

- læse sikkert og med passende hastighed i både skønlitterær og faglig læsning
- bruge forskellige læsemåder – oversigtslæse, punktlæse og nærlæse
- fastholde det væsentlige i en tekst ved hjælp af understregning, referat og resumé
- læse op og gengive egne og andres tekster i dramatisk form
- læse lette norske og svenske tekster.

Trinmål

Det skrevne sprog – skrive

Undervisningen skal lede frem mod, at eleverne har tilegnet sig kundskaber og færdigheder, der sætter dem i stand til at

- skrive i fiktive og ikke-fiktive genrer
- skrive sammenhængende om oplevelser, erfaring, fantasi, viden og følelser i en kronologisk form
- skrive refererende, beskrivende, berettende, kommenterende og argumenterende
- indsamle stof og disponere et indhold samt skrive fra idé til færdig tekst
- bruge substantiver, verber, adjektiver og pronominer i korrekt bøjningsform i egne tekster
- bruge regler for sammensætninger
- bruge ordbogens opslagsdel samt stavetkontrol og autokorrektur på computer
- bruge nyt afsnit, sætte punktum, spørgsmålstegn og komma samt markere replikker i egne tekster
- bruge illustrerende billeder i egne tekster, så det passer til tekstens kommunikation
- skrive en sammenbundet, letlæselig, rytmisk håndskrift med passende hastighed
- skrive på computer med hensigtsmæssig skriveteknik
- give respons på andres tekster og modtage respons på egne tekster efter vejledning
- bruge skrivning bevidst som hjælpemiddel i andre sammenhænge som logbog, hurtigskrivning og notater.

Sprog, litteratur og kommunikation

Undervisningen skal lede frem mod, at eleverne har tilegnet sig kundskaber og færdigheder, der sætter dem i stand til at

- bruge sproget som middel til konfliktløsning, overtalelse, underholdning, argumentation, formidling af viden samt manipulation og have viden om sprogets poetiske funktion
- udtrykke viden om samspillet mellem sprog, genre, indhold og situation
- vise indsigt i sprog, sprogbrug og sprogrigtighed i deres egne og andres tekster
- kende betydningen af sproglige virkemidler
- skelne mellem hel- og ledsætninger, kende de vigtigste sætningsled og have viden om forskellige ordklasser og deres funktion i sproget
- kende forskelle og ligheder mellem det talte og det skrevne sprog
- kende til litteraturens foranderlighed gennem tiderne og til, at litteraturen afspejler den tid, den er blevet til i
- finde udtryk for værdier både i andres udsagn og i tekster og andre udtryksformer fra forskellige tider
- fortolke, perspektivere og forholde sig til tekster samt andre udtryksformer ud fra umiddelbar oplevelse og begyndende analytisk forståelse i samspil med andre
- kende forskellige genrer inden for fiktion og ikke-fiktion
- gøre rede for genre, hovedindhold, kommunikation, komposition, fortælleforhold, fremstillingsform og temaer i tekster og andre udtryksformer i samspil med andre

Trinmål

- udtrykke sig i billeder, lyd og tekst i forskelligartede produktioner samt i dramatisk form
- søge information på forskellige måder samt forholde sig til resultaterne.

Efter 9. klassetrin

Det talte sprog

Undervisningen skal lede frem mod, at eleverne har tilegnet sig kundskaber og færdigheder, der sætter dem i stand til at

- bruge talesproget forståeligt, klart og varieret i samtale, samarbejde og diskussion
- vælge den mundtlige genre, der passer bedst til situationen
- fremlægge og formidle stof med indsigt i, hvilken form der passer til situationen, og hvilke hjælpemidler der bedst støtter hensigten
- udtrykke fantasi, følelser, tanker, erfaringer og viden i en sammenhængende og disponeret form
- bruge kropssprog og stemme som udtryksmiddel afpasset efter genre og kommunikationssituation
- bruge hjælpemidler, der støtter kommunikationen, og gøre sig fri af manuskript
- lytte aktivt og forholde sig åbent, analytisk og vurderende til andres mundtlige fremstilling
- fungere som mødeleder, der styrer og konkluderer
- forstå norsk og svensk i store træk og have kendskab til ligheder og forskelle mellem nabosprogene.

Det skrevne sprog – læse

Undervisningen skal lede frem mod, at eleverne har tilegnet sig kundskaber og færdigheder, der sætter dem i stand til at

- læse sikkert og med passende hastighed i både skønlitterær og faglig læsning
- benytte varierende læsemåder afpasset efter formålet – oversigtslæse, punktlæse og nærlæse
- fastholde det væsentlige i en tekst ved hjælp af understregning, mindmap, referat, resumé og notater
- læse op og gengive egne og andres tekster i fortolkende og dramatisk form
- læse norske og svenske tekster.

Trinmål

Det skrevne sprog – skrive

Undervisningen skal lede frem mod, at eleverne har tilegnet sig kundskaber og færdigheder, der sætter dem i stand til at

- vælge den fiktive eller ikke-fiktive genre, der passer bedst til skriveformålet
- skrive sammenhængende, klart og forståeligt om fantasi, følelser, tanker, erfaringer og viden i en form, der passer til situationen
- skrive refererende, beskrivende, berettende, kommenterende, argumenterende og reflekterende
- indsamle stof og disponere et indhold på en måde, der fremmer hensigten med kommunikationen
- styre skriveprocessen fra idé til færdig tekst
- forholde sig til formel sproglig korrekthed i egne og andres tekster
- bruge regler for sammensætninger og afledninger i egne og andres tekster
- bruge ordbogens opslagsdel og indholdsdel og bruge stavekontrol og autokorrektur på computer
- bruge nyt afsnit, sætte tegn og markere replikker i egne tekster
- anvende layout og bruge billeder i deres egne tekster, så det fremmer tekstens kommunikation
- skrive en læselig, personlig, rytmisk håndskrift med passende hastighed
- skrive på computer med hensigtsmæssig skriveteknik
- give respons på andres tekster og modtage respons på egne tekster
- bruge skrivning bevidst og reflekterende som hjælpemiddel i andre sammenhænge som logbog, hurtigskrivning og notater.

Sprog, litteratur og kommunikation

Undervisningen skal lede frem mod, at eleverne har tilegnet sig kundskaber og færdigheder, der sætter dem i stand til at

- bruge og gøre rede for sproget som middel til konfliktløsning, overtalelse, underholdning, argumentation, manipulation, formidling af viden samt sprogets poetiske funktion
- gøre rede for betydningen af sproglige virkemidler og bruge dem
- gøre rede for samspillet mellem sprog, tekst, genre, indhold og situation
- forholde sig analytisk og vurderende til sprog, sprogbrug og sprogrigtighed i deres egne og andres tekster
- kende forskellige sætningstyper og sætningsled samt ordklasserne og deres funktion i sproget
- anvende viden om litteraturens foranderlighed gennem tiderne og om, at litteraturen afspejler den tid, den er blevet til i
- kende til det danske sprogs udvikling og mangfoldighed
- vurdere og perspektivere værdier og værdiforestillinger i andres udsagn samt i tekster og andre udtryksformer fra forskellige tider
- fortolke, vurdere og perspektivere tekster og andre udtryksformer ud fra såvel umiddelbar oplevelse som analytisk forståelse

Trinmål

- kende forskellige genrer og deres blandingsformer inden for fiktion og ikke-fiktion
- gøre rede for genre, kommunikation, komposition, fortælleforhold, fremstillingsform, tema og motiv, sprog og stil samt meningen i tekster og andre udtryksformer selvstændigt og i samspil med andre
- udtrykke sig i billeder, lyd og tekst i såvel enkle som mere komplekse produktioner i en form, der passer til situationen, samt i dramatisk form
- søge information på forskellige måder og i forskellige medier samt vælge den informationskilde, der er mest hensigtsmæssig.

Efter 10. klassesettrin

Det talte sprog

Undervisningen skal lede frem mod, at eleverne har tilegnet sig kundskaber og færdigheder, der sætter dem i stand til at

- bruge talesproget sikkert og varieret i samtale, samarbejde og diskussion
- vælge den mundtlige genre, der passer bedst til situationen, og udtrykke sig med personlig sikkerhed og selvstændighed
- fremlægge og formidle stof med indsigt i, hvilken form der passer til situationen, og hvilke hjælpemidler der bedst støtter hensigten
- udtrykke fantasi, følelser, tanker, erfaringer og viden i en sammenhængende og veldisponeret form
- bruge kropssprog og stemme som udtryksmiddel afpasset efter genre og kommunikationssituation
- bruge hjælpemidler, der støtter kommunikationen, og gøre sig fri af forlæg, således at de opnår reel kontakt med tilhørerne
- lytte aktivt og forholde sig åbent, analytisk og vurderende til andres mundtlige fremstilling i samtale og dialog
- fungere som mødeleder, der styrer og konkluderer
- forstå norsk og svensk i store træk og have kendskab til ligheder og forskelle mellem nabosprogene.

Det skrevne sprog – læse

Undervisningen skal lede frem mod, at eleverne har tilegnet sig kundskaber og færdigheder, der sætter dem i stand til at

- læse sikkert og med passende hastighed i både skønlitterær og faglig læsning
- benytte varierende læsemåder afpasset efter formålet – oversigtslæse, punktlæse og nærlæse
- fastholde det væsentlige i en tekst ved hjælp af understregning, mindmap, referat, resumé og notater
- læse op og gengive egne og andres tekster i fortolkende og dramatisk form
- læse norske og svenske tekster.

Trinmål

Det skrevne sprog – skrive

Undervisningen skal lede frem mod, at eleverne har tilegnet sig kundskaber og færdigheder, der sætter dem i stand til at

- skrive til en defineret modtager som fx offentlige myndigheder og private virksomheder
- vælge den fiktive eller ikke-fiktive genre, der passer bedst til skriveformålet
- skrive sammenhængende, sikkert og varieret om fantasi, følelser, tanker, erfaringer og viden i en form, der passer til situationen
- skrive refererende, beskrivende, berettende, kommenterende, argumenterende og reflekterende
- indsamle stof, skabe sig overblik og disponere et indhold på en måde, der fremmer hensigten med kommunikationen
- styre skriveprocessen selvstændigt fra idé til færdig tekst
- forholde sig til formel sproglig korrekthed og variation i egne og andres tekster
- bruge regler for sammensætninger og afledninger i egne og andres tekster
- bruge ordbogens opslagsdel og indholdsdel og bruge stavekontrol og autokorrektur på computer
- bruge nyt afsnit, sætte tegn og markere replikker i egne tekster med sikkerhed
- layoute og bruge billeder i egne tekster, så det fremmer tekstens kommunikation
- skrive en læselig, personlig, rytmisk håndskrift med passende hastighed
- skrive på computer med hensigtsmæssig skriveteknik
- give respons på andres tekster og modtage respons på egne tekster
- bruge færdigheder og erfaringer fra responsarbejdet bevidst ved individuelt arbejde
- bruge skrivning bevidst og reflekterende som hjælpemiddel i andre sammenhænge som logbog og hurtigskrivning og i forbindelse med notatteknik.

Sprog, litteratur og kommunikation

Undervisningen skal lede frem mod, at eleverne har tilegnet sig kundskaber og færdigheder, der sætter dem i stand til at

- bruge og gøre rede for sproget som middel til konfliktløsning, overtalelse, underholdning, argumentation, manipulation, formidling af viden samt sprogets poetiske funktion
- gøre rede for samspillet mellem sprog, tekst, genre, indhold og situation
- forholde sig analytisk og vurderende til sprog, sprogbrug og sprogrigtighed i deres egne og andres tekster
- vise indsigt i og gøre rede for betydningen af sproglige virkemidler og bruge dem bevidst
- vise indsigt i forskellige sætningstyper og sætningsled samt ordklasserne og deres funktion i sproget
- anvende viden om litteraturens foranderlighed gennem tiderne og om, at litteraturen afspejler den tid, den er blevet til i
- kende til det danske sprogs udvikling og mangfoldighed

Trinmål

- vurdere og perspektivere værdier og værdiforestillinger i andres udsagn samt i tekster og andre udtryksformer fra forskellige tider
- deltage aktivt i valg af stof, herunder nyere og ældre litteratur, som har betydning for deres egen personlige udvikling
- fortolke, vurdere og perspektivere tekster og andre udtryksformer ud fra såvel umiddelbar oplevelse som analytisk fordybelse
- vise indsigt i forskellige genrer og deres blandingsformer inden for fiktion og ikke-fiktion
- gøre rede for genre, kommunikation, komposition, fortælleforhold, fremstillingsform, tema og motiv, sprog og stil samt meningen i tekster og andre udtryksformer selvstændigt og i samspil med andre
- forholde sig til tekster og andre udtryksformer, herunder samspillet mellem litteraturen og andre kulturudtryk, og til litteraturens og forskellige mediers stilling i samfundet og betydningen for den enkelte og for fællesskabet
- udtrykke sig i billeder, lyd og tekst i såvel enkle som mere komplekse produktioner i en form, der passer til situationen, samt i dramatisk form
- søge informationer på forskellige måder og i forskellige medier samt vælge den informationskilde, der er mest hensigtsmæssig.

Trinmål – synoptisk opstillet

Det talte sprog

Undervisningen skal lede frem mod, at eleverne har tilegnet sig kundskaber og færdigheder, der sætter dem i stand til at

Efter 2. klassetrin	Efter 4. klassetrin	Efter 6. klassetrin
<ul style="list-style-type: none"> • bruge talesproget i samtale, samarbejde og fremførelse 	<ul style="list-style-type: none"> • bruge talesproget i samtale, samarbejde, diskussion, fremlæggelse og fremførelse 	<ul style="list-style-type: none"> • bruge talesproget forståeligt og klart i samtale, samarbejde, diskussion, fremlæggelse og fremførelse
<ul style="list-style-type: none"> • fortælle, hvad de er optaget af, og udtrykke sig i genrer som referat, fortælling, oplæsning og drama 	<ul style="list-style-type: none"> • udtrykke sig mundtligt i genrer som referat, kommentar, fortælling, oplæsning, interview og drama og oplyse om fagligt stof • give mundtligt udtryk for fantasi, følelser, erfaringer og viden 	<ul style="list-style-type: none"> • udtrykke sig mundtligt i genrer som referat, kommentar, argumentation, debat, information, fortælling, oplæsning, interview, forespørgsel og drama og oplyse om fagligt stof • udtrykke fantasi, følelser, tanker, erfaringer og viden i sammenhængende mundtlig form
<ul style="list-style-type: none"> • tale med om kropssprog og stemme som udtryksmiddel 	<ul style="list-style-type: none"> • bruge kropssprog og stemme som udtryksmiddel 	<ul style="list-style-type: none"> • bruge kropssprog og stemme som udtryksmiddel afpasset efter genre
<ul style="list-style-type: none"> • bruge hjælpemidler, når de fortæller og dramatiserer 	<ul style="list-style-type: none"> • bruge visuelle hjælpemidler 	<ul style="list-style-type: none"> • bruge hjælpemidler, der støtter kommunikationen, bl.a. stikord og plancher
<ul style="list-style-type: none"> • lytte aktivt 	<ul style="list-style-type: none"> • lytte aktivt og følge op med spørgsmål • fungere som ordstyrer i en mindre forsamling 	<ul style="list-style-type: none"> • lytte aktivt og følge op med analytiske og vurderende spørgsmål • fungere som mødeleder, der styrer og konkluderer i en mindre forsamling
	<ul style="list-style-type: none"> • forstå lette norske og svenske tekster og andre udtryksformer 	<ul style="list-style-type: none"> • forstå lette norske og svenske tekster og andre udtryksformer og kende til nogle ligheder og forskelle mellem nabosprogene

Trinmål – synoptisk opstillet

Det talte sprog

	Efter 9. klassetrin	Efter 10. klassetrin
	<ul style="list-style-type: none">• bruge talesproget forståeligt, klart og varieret i samtale, samarbejde og diskussion• vælge den mundtlige genre, der passer bedst til situationen	<ul style="list-style-type: none">• bruge talesproget sikkert og varieret i samtale, samarbejde og diskussion• vælge den mundtlige genre, der passer bedst til situationen, og udtrykke sig med personlig sikkerhed og selvstændighed
	<ul style="list-style-type: none">• fremlægge og formidle stof med indsigt i, hvilken form der passer til situationen, og hvilke hjælpemidler der bedst støtter hensigten• udtrykke fantasi, følelser, tanker, erfaringer og viden i en sammenhængende og disponeret form	<ul style="list-style-type: none">• fremlægge og formidle stof med indsigt i, hvilken form der passer til situationen, og hvilke hjælpemidler der bedst støtter hensigten• udtrykke fantasi, følelser, tanker, erfaringer og viden i en sammenhængende og veldisponeret form
	<ul style="list-style-type: none">• bruge kropssprog og stemme som udtryksmiddel afpasset efter genre og kommunikationssituation	<ul style="list-style-type: none">• bruge kropssprog og stemme som udtryksmiddel afpasset efter genre og kommunikationssituation
	<ul style="list-style-type: none">• bruge hjælpemidler, der støtter kommunikationen, og gøre sig fri af manuskript	<ul style="list-style-type: none">• bruge hjælpemidler, der støtter kommunikationen, og gøre sig fri af forlæg, således at de opnår reel kontakt med tilhørerne
	<ul style="list-style-type: none">• lytte aktivt og forholde sig åbent, analytisk og vurderende til andres mundtlige fremstilling• fungere som mødeleder, der styrer og konkluderer	<ul style="list-style-type: none">• lytte aktivt og forholde sig åbent, analytisk og vurderende til andres mundtlige fremstilling i samtale og dialog• fungere som mødeleder, der styrer og konkluderer
	<ul style="list-style-type: none">• forstå norsk og svensk i store træk og have kendskab til ligheder og forskelle mellem nabosprogene	<ul style="list-style-type: none">• forstå norsk og svensk i store træk og have kendskab til ligheder og forskelle mellem nabosprogene

Trinmål – synoptisk opstillet

Det skrevne sprog – læse

Undervisningen skal lede frem mod, at eleverne har tilegnet sig kundskaber og færdigheder, der sætter dem i stand til at

Efter 2. klassetrin	Efter 4. klassetrin	Efter 6. klassetrin
<ul style="list-style-type: none"> • læse ukendte, lette og alderssvarende tekster uden hjælp – både fag- og skønlitteratur • vise et sikkert kendskab til bogstavernes form, lyd og kombinationer 	<ul style="list-style-type: none"> • læse sikkert og med god forståelse • læse skønlitteratur og faglitteratur, der er skrevet for aldersgruppen 	<ul style="list-style-type: none"> • læse sikkert og med passende hastighed i både skønlitterær og faglig læsning
<ul style="list-style-type: none"> • bruge forskellige elementære læsestrategier • læse forberedte tekststykker op • lytte til andres oplæsning af tekster 	<ul style="list-style-type: none"> • oversigtslæse og punktlæse 	<ul style="list-style-type: none"> • bruge forskellige læsemåder – oversigtslæse, punktlæse og nærlæse
<ul style="list-style-type: none"> • udtrykke deres egen forståelse af tekster • gengive tekster i dramatisk form 	<ul style="list-style-type: none"> • fastholde hovedindholdet i en tekst ved hjælp af understregning og referat • læse op og gengive egne og andres tekster i dramatisk form 	<ul style="list-style-type: none"> • fastholde det væsentlige i en tekst ved hjælp af understregning, referat og resumé • læse op og gengive egne og andres tekster i dramatisk form
<ul style="list-style-type: none"> • læse med forståelse og genfortælle handlingen i en tekst 		
	<ul style="list-style-type: none"> • læse lette og korte norske og svenske tekster 	<ul style="list-style-type: none"> • læse lette norske og svenske tekster

Trinmål – synoptisk opstillet

Det skrevne sprog – læse

	Efter 9. klassetrin	Efter 10. klassetrin
	<ul style="list-style-type: none"> • læse sikkert og med passende hastighed i både skønlitterær og faglig læsning 	<ul style="list-style-type: none"> • læse sikkert og med passende hastighed i både skønlitterær og faglig læsning
	<ul style="list-style-type: none"> • benytte varierende læsemåder afpasset efter formålet – oversigtslæse, punktlæse og nærlæse 	<ul style="list-style-type: none"> • benytte varierende læsemåder afpasset efter formålet – oversigtslæse, punktlæse og nærlæse
	<ul style="list-style-type: none"> • fastholde det væsentlige i en tekst ved hjælp af understregning, mind-map, referat, resumé og notater 	<ul style="list-style-type: none"> • fastholde det væsentlige i en tekst ved hjælp af understregning, mind-map, referat, resumé og notater
	<ul style="list-style-type: none"> • læse op og gengive egne og andres tekster i fortolkende og dramatisk form 	<ul style="list-style-type: none"> • læse op og gengive egne og andres tekster i fortolkende og dramatisk form
	<ul style="list-style-type: none"> • læse norske og svenske tekster 	<ul style="list-style-type: none"> • læse norske og svenske tekster

Trinmål – synoptisk opstillet

Det skrevne sprog – skrive

Undervisningen skal lede frem mod, at eleverne har tilegnet sig kundskaber og færdigheder, der sætter dem i stand til at

Efter 2. klassetrin	Efter 4. klassetrin	Efter 6. klassetrin
<ul style="list-style-type: none"> • skrive i enkle fiktive genrer som historie og eventyr 	<ul style="list-style-type: none"> • skrive i fiktive og ikke-fiktive genrer 	<ul style="list-style-type: none"> • skrive i fiktive og ikke-fiktive genrer
<ul style="list-style-type: none"> • skrive enkle tekster om egne oplevelser samt skrive ud fra fantasi, billeder og læste tekster • skrive berettende 	<ul style="list-style-type: none"> • skrive sammenhængende om oplevelser, erfaring, fantasi, viden og følelser • skrive refererende, beskrivende og berettende 	<ul style="list-style-type: none"> • skrive sammenhængende om oplevelser, erfaring, fantasi, viden og følelser i en kronologisk form • skrive refererende, beskrivende, berettende, kommenterende og argumenterende
<ul style="list-style-type: none"> • skrive kronologisk 	<ul style="list-style-type: none"> • skrive kronologisk ud fra indsamlet stof 	<ul style="list-style-type: none"> • indsamle stof og disponere et indhold samt skrive fra idé til færdig tekst
<ul style="list-style-type: none"> • stave til lydrette og hyppige ord i egne tekster 	<ul style="list-style-type: none"> • følge lydregler i egen stavning samt bruge substantiver, verber og adjektiver i korrekt bøjningsform i egne tekster • bruge ordbog, der angiver bøjningsformer • bruge nyt afsnit, sætte punktum og spørgsmålstegn samt markere replikker i egne tekster 	<ul style="list-style-type: none"> • bruge substantiver, verber, adjektiver og pronominer i korrekt bøjningsform i egne tekster • bruge regler for sammensætninger • bruge ordbogens opslagsdel samt stavekontrol og autokorrektur på computer • bruge nyt afsnit, sætte punktum, spørgsmålstegn og komma samt markere replikker i egne tekster
<ul style="list-style-type: none"> • navngive dokument, bruge overskrift og skrive brødtekst 	<ul style="list-style-type: none"> • bruge illustrerende billeder i egne tekster 	<ul style="list-style-type: none"> • bruge illustrerende billeder i egne tekster, så det passer til tekstens kommunikation
<ul style="list-style-type: none"> • skrive de små og store trykbogstaver i håndskrift • skrive på computer 	<ul style="list-style-type: none"> • skrive sammenbundet, letlæselig grundskrift • skrive på computer med passende hastighed 	<ul style="list-style-type: none"> • skrive en sammenbundet, letlæselig, rytmisk håndskrift med passende hastighed • skrive på computer med hensigtsmæssig skriveteknik
<ul style="list-style-type: none"> • lytte til andres tekster og læse egne tekster op i mindre grupper 	<ul style="list-style-type: none"> • give respons på andres tekster og modtage respons på egne tekster efter vejledende spørgsmål 	<ul style="list-style-type: none"> • give respons på andres tekster og modtage respons på egne tekster efter vejledning
<ul style="list-style-type: none"> • forholde sig skriftligt ved at tegne og skrive logbog og beskeder 	<ul style="list-style-type: none"> • bruge skrivning som hjælpemiddel i andre sammenhænge som logbog og dagbog 	<ul style="list-style-type: none"> • bruge skrivning bevidst som hjælpemiddel i andre sammenhænge som logbog, hurtigskrivning og notater

Trinmål – synoptisk opstillet

Det skrevne sprog – skrive

Efter 9. klassetrin	Efter 10. klassetrin
<ul style="list-style-type: none"> vælge den fiktive eller ikke-fiktive genre, der passer bedst til skriveformålet 	<ul style="list-style-type: none"> vælge den fiktive eller ikke-fiktive genre, der passer bedst til skriveformålet skrive til en defineret modtager som fx offentlige myndigheder og private virksomheder
<ul style="list-style-type: none"> skrive sammenhængende, klart og forståeligt om fantasi, følelser, tanker, erfaringer og viden i en form, der passer til situationen skrive refererende, beskrivende, berettende, kommenterende, argumenterende og reflekterende 	<ul style="list-style-type: none"> skrive sammenhængende, sikkert og varieret om fantasi, følelser, tanker, erfaringer og viden i en form, der passer til situationen skrive refererende, beskrivende, berettende, kommenterende, argumenterende og reflekterende
<ul style="list-style-type: none"> indsamle stof og disponere et indhold på en måde, der fremmer hensigten med kommunikationen styre skriveprocessen fra idé til færdig tekst 	<ul style="list-style-type: none"> indsamle stof, skabe sig overblik og disponere et indhold på en måde, der fremmer hensigten med kommunikationen styre skriveprocessen selvstændigt fra idé til færdig tekst
<ul style="list-style-type: none"> forholde sig til formel sproglig korrekthed i egne og andres tekster bruge regler for sammensætninger og afledninger i egne og andres tekster bruge ordbogens opslagsdel og indholdsdel og bruge stavekontrol og autokorrektur på computer bruge nyt afsnit, sætte tegn og markere replikker i egne tekster 	<ul style="list-style-type: none"> forholde sig til formel sproglig korrekthed og variation i egne og andres tekster bruge regler for sammensætninger og afledninger i egne og andres tekster bruge ordbogens opslagsdel og indholdsdel og bruge stavekontrol og autokorrektur på computer bruge nyt afsnit, sætte tegn og markere replikker i egne tekster med sikkerhed
<ul style="list-style-type: none"> anvende layout og bruge billeder i deres egne tekster, så det fremmer tekstens kommunikation 	<ul style="list-style-type: none"> layoute og bruge billeder i egne tekster, så det fremmer tekstens kommunikation
<ul style="list-style-type: none"> skrive en læselig, personlig, rytmisk håndskrift med passende hastighed skrive på computer med hensigtsmæssig skriveteknik 	<ul style="list-style-type: none"> skrive en læselig, personlig, rytmisk håndskrift med passende hastighed skrive på computer med hensigtsmæssig skriveteknik
<ul style="list-style-type: none"> give respons på andres tekster og modtage respons på egne tekster 	<ul style="list-style-type: none"> give respons på andres tekster og modtage respons på egne tekster bruge færdigheder og erfaringer fra responsarbejdet bevidst ved individuelt arbejde
<ul style="list-style-type: none"> bruge skrivning bevidst og reflekterende som hjælpemiddel i andre sammenhænge som logbog, hurtig-skrivning og notater 	<ul style="list-style-type: none"> bruge skrivning bevidst og reflekterende som hjælpemiddel i andre sammenhænge som logbog og hurtig-skrivning og i forbindelse med notat-teknik

Trinnål – synoptisk opstillet

Sprog, litteratur og kommunikation

Undervisningen skal lede frem mod, at eleverne har tilegnet sig kundskaber og færdigheder, der sætter dem i stand til at

Efter 2. klassetrin	Efter 4. klassetrin	Efter 6. klassetrin
<ul style="list-style-type: none"> • bruge sproget som middel til konfliktløsning, underholdning og formidling af viden og være opmærksomme på sprogets poetiske funktion, bl.a. rim og remser 	<ul style="list-style-type: none"> • bruge sproget som middel til konfliktløsning, overtalelse, underholdning og formidling af viden og kende til sprogets poetiske funktion 	<ul style="list-style-type: none"> • bruge sproget som middel til konfliktløsning, overtalelse, underholdning, argumentation, formidling af viden samt manipulation og have viden om sprogets poetiske funktion
<ul style="list-style-type: none"> • tale med om samspillet mellem sprog, genre, indhold og situation • være opmærksomme på sprog, sprogbrug og sprogrigtighed i deres egne og andres tekster • kende enkle sproglige virkemidler • vide, at sprog er opbygget af ord og sætninger, og at der er forskellige ordklasser 	<ul style="list-style-type: none"> • udtrykke kendskab til samspillet mellem sprog, genre, indhold og situation • forholde sig til sprog, sprogbrug og sprogrigtighed i deres egne og andres tekster • kende brugen af sproglige virkemidler • vide, hvad en sætning er, og kende til forskellige ordklasser 	<ul style="list-style-type: none"> • udtrykke viden om samspillet mellem sprog, genre, indhold og situation • vise indsigt i sprog, sprogbrug og sprogrigtighed i deres egne og andres tekster • kende betydningen af sproglige virkemidler • skelne mellem hel- og ledsætninger, kende de vigtigste sætningsled og have viden om forskellige ordklasser og deres funktion i sproget
<ul style="list-style-type: none"> • vide, at der er forskel på det talte og det skrevne sprog • vide, at tekster fra gamle dage kan være forskellige fra vores tids tekster 	<ul style="list-style-type: none"> • kende forskelle og ligheder mellem det talte og det skrevne sprog • vide, at litteratur fra forskellige tider kan afspejle den tid, den er blevet til i 	<ul style="list-style-type: none"> • kende forskelle og ligheder mellem det talte og det skrevne sprog • kende til litteraturens foranderlighed gennem tiderne og til, at litteraturen afspejler den tid, den er blevet til i
<ul style="list-style-type: none"> • forstå, at tekster og andre udtryksformer kan udtrykke holdninger og værdier 	<ul style="list-style-type: none"> • vide, at tekster og andre udtryksformer kan afspejle forskellige tiders holdninger og værdier, og kunne sammenligne med deres egne værdier 	<ul style="list-style-type: none"> • finde udtryk for værdier både i andres udsagn og i tekster og andre udtryksformer fra forskellige tider
<ul style="list-style-type: none"> • samtale om tekster og andre udtryksformer ud fra deres umiddelbare oplevelse og forståelse 	<ul style="list-style-type: none"> • samtale om tekster og andre udtryksformer både ud fra umiddelbar oplevelse og forståelse og ud fra elementært kendskab til faglige begreber 	<ul style="list-style-type: none"> • fortolke, perspektivere og forholde sig til tekster samt andre udtryksformer ud fra umiddelbar oplevelse og begyndende analytisk forståelse i samspil med andre
<ul style="list-style-type: none"> • kende forskellen mellem fiktion og ikke-fiktion 	<ul style="list-style-type: none"> • kende forskellige genrer inden for fiktion og ikke-fiktion 	<ul style="list-style-type: none"> • kende forskellige genrer inden for fiktion og ikke-fiktion
<ul style="list-style-type: none"> • tale med om hovedindhold, tid, sted og handling i tekster og andre udtryksformer 	<ul style="list-style-type: none"> • kende til og kunne tale med om genre, hovedindhold, tid, sted og handling i tekster og andre udtryksformer i samspil med andre 	<ul style="list-style-type: none"> • gøre rede for genre, hovedindhold, kommunikation, komposition, fortælleforhold, fremstillingsform og temaer i tekster og andre udtryksformer i samspil med andre
<ul style="list-style-type: none"> • udtrykke sig i enkle produktioner med billeder, lyd og tekst samt i dramatisk form 	<ul style="list-style-type: none"> • udtrykke sig i billeder, lyd og tekst i små produktioner samt i dramatisk form 	<ul style="list-style-type: none"> • udtrykke sig i billeder, lyd og tekst i forskelligartede produktioner samt i dramatisk form
<ul style="list-style-type: none"> • finde information i forskellige medier 	<ul style="list-style-type: none"> • søge information på forskellige måder 	<ul style="list-style-type: none"> • søge information på forskellige måder samt forholde sig til resultaterne

Trinmål – synoptisk opstillet

Sprog, litteratur og kommunikation

Efter 9. klasses trin	Efter 10. klasses trin
<ul style="list-style-type: none"> • bruge og gøre rede for sproget som middel til konfliktløsning, overtalelse, underholdning, argumentation, manipulation, formidling af viden samt sprogets poetiske funktion 	<ul style="list-style-type: none"> • bruge og gøre rede for sproget som middel til konfliktløsning, overtalelse, underholdning, argumentation, manipulation, formidling af viden samt sprogets poetiske funktion
<ul style="list-style-type: none"> • gøre rede for samspillet mellem sprog, tekst, genre, indhold og situation • forholde sig analytisk og vurderende til sprog, sprogbrug og sprogrigtighed i deres egne og andres tekster • gøre rede for betydningen af sproglige virkemidler og bruge dem • kende forskellige sætningstyper og sætningsled samt ordklasserne og deres funktion i sproget 	<ul style="list-style-type: none"> • gøre rede for samspillet mellem sprog, tekst, genre, indhold og situation • forholde sig analytisk og vurderende til sprog, sprogbrug og sprogrigtighed i deres egne og andres tekster • vise indsigt i og gøre rede for betydningen af sproglige virkemidler og bruge dem bevidst • vise indsigt i forskellige sætningstyper og sætningsled samt ordklasserne og deres funktion i sproget
<ul style="list-style-type: none"> • anvende viden om litteraturens foranderlighed gennem tiderne og om, at litteraturen afspejler den tid, den er blevet til i 	<ul style="list-style-type: none"> • anvende viden om litteraturens foranderlighed gennem tiderne og om, at litteraturen afspejler den tid, den er blevet til i
<ul style="list-style-type: none"> • kende til det danske sprogs udvikling og mangfoldighed • vurdere og perspektivere værdier og værdiforestillinger i andres udsagn samt i tekster og andre udtryksformer fra forskellige tider 	<ul style="list-style-type: none"> • kende til det danske sprogs udvikling og mangfoldighed • vurdere og perspektivere værdier og værdiforestillinger i andres udsagn samt i tekster og andre udtryksformer fra forskellige tider • deltage aktivt i valg af stof, herunder nyere og ældre litteratur, som har betydning for deres egen personlige udvikling
<ul style="list-style-type: none"> • fortolke, vurdere og perspektivere tekster og andre udtryksformer ud fra såvel umiddelbar oplevelse som analytisk forståelse 	<ul style="list-style-type: none"> • fortolke, vurdere og perspektivere tekster og andre udtryksformer ud fra såvel umiddelbar oplevelse som analytisk fordybelse
<ul style="list-style-type: none"> • kende forskellige genrer og deres blandingsformer inden for fiktion og ikke-fiktion 	<ul style="list-style-type: none"> • vise indsigt i forskellige genrer og deres blandingsformer inden for fiktion og ikke-fiktion
<ul style="list-style-type: none"> • gøre rede for genre, kommunikation, komposition, fortælleforhold, fremstillingsform, tema og motiv, sprog og stil samt meningen i tekster og andre udtryksformer selvstændigt og i samspil med andre 	<ul style="list-style-type: none"> • gøre rede for genre, kommunikation, komposition, fortælleforhold, fremstillingsform, tema og motiv, sprog og stil samt meningen i tekster og andre udtryksformer selvstændigt og i samspil med andre • forholde sig til tekster og andre udtryksformer, herunder samspillet mellem litteraturen og andre kulturudtryk, og til litteraturens og forskellige mediers stilling i samfundet og betydningen for den enkelte og for fællesskabet
<ul style="list-style-type: none"> • udtrykke sig i billeder, lyd og tekst i såvel enkle som mere komplekse produktioner i en form, der passer til situationen, samt i dramatisk form 	<ul style="list-style-type: none"> • udtrykke sig i billeder, lyd og tekst i såvel enkle som mere komplekse produktioner i en form, der passer til situationen, samt i dramatisk form
<ul style="list-style-type: none"> • søge information på forskellige måder og i forskellige medier samt vælge den informationskilde, der er mest hensigtsmæssig 	<ul style="list-style-type: none"> • søge informationer på forskellige måder og i forskellige medier samt vælge den informationskilde, der er mest hensigtsmæssig

Beskrivelser

Udviklingen i undervisningen på 1. og 2. klassetrin

Det talte sprog

Undervisningen tager udgangspunkt i elevernes umiddelbare sproglige forudsætninger.

Der skabes situationer, hvor eleverne opdager og oplever sprogets mange muligheder, fx samtaler, gruppearbejde, rollelege og fortællinger. I arbejdet med det talte sprog fokuseres der på stemmeføring og på muligheder i kropssproget.

Eleverne udfordres til at referere og fortælle egne oplevelser og viden, som bl.a. er tilegnet gennem forskellige medier.

Gennem hele forløbet er lærerens oplæsning af forskellige teksttyper central for udviklingen af elevernes lytteforståelse.

Mod slutningen af forløbet kan lette norske og svenske tekster inddrages.

Det skrevne sprog – læse og skrive

Der tages udgangspunkt i elevernes forudsætninger med læsning og skrivning.

Elevernes læse-skriveudvikling klarlægges løbende med henblik på tilrettelæggelse af aktiviteter, som kontinuerligt giver dem mulighed for at udvikle disse færdigheder.

Der arbejdes med bogstavernes navn, form og lyd, først i bogstav-lydrelationen i lydrette ord og efterhånden i vanskeligere ord. I dette arbejde inddrages forskellige sanser.

Eleverne læser korte, vedkommende tekster, og fokus er først på sikkerheden i læsningen af de enkelte ord og på forståelsen af teksten.

Højtlesning bruges til at træne læsefærdigheden, fx parlæsning eller læsning i mindre grupper.

Forskellige stave- og læsefremgangsmåder, lydstavning, stavelsesdeling, rytmisk stavning, ordbilleder, bogstavkombinationer etc. præsenteres og trænes.

Forventninger til tekstens indhold opbygges gennem læsning og iagttagelse af tekstens overskrifter og illustrationer og bruges til støtte for læseforståelsen. Forskellige gætte-teknikker anvendes for at forstå det læste.

Elevernes oplevelse af, at skrift både har en praktisk funktion og er en kilde til gode oplevelser, opmuntres i det daglige møde med lette tekster og skriveopgaver. De udfordres gennem teksterne, opgavernes forskellighed og den respons, som de modtager.

Beskrivelser

Eleverne bør skrive meget; i starten uden krav om formel korrekthed, men efterhånden som de magter alfabetet, stilles der højere krav om korrekthed i det skrevne.

I begyndelsen er det vigtigt, at bogstavernes form og særkende indlæres gennem hyppig skrivning i hånden, men efterhånden som eleverne bliver fortrolige med bogstaverne, veksles der mellem skrivning i hånden og på computer.

Sprog, litteratur og kommunikation

Der bygges på elevernes erfaringer med hverdagsprog og børnelitteraturens sprog i arbejdet med en forståelse af at tekster er sprog bestående af udtryk og indhold.

Forskelle mellem det talte og det skrevne sprog opdages og erfares gennem sproglege og skriftlige og mundtlige fortællinger.

Gennem hele forløbet skal der arbejdes systematisk med sproget. Lege, rollespil, samtaler osv. der støtter både den sproglige opmærksomhed og forståelsen af teksterne, prioriteres.

Fra skolestarten arbejdes der med ældre og nyere børnelitteratur, hvor eleverne møder og forholder sig til den fiktive verdens univers. Eleverne oplever, sanser og udfolder sig, når de lever sig ind i personerne og deres miljø.

Der lægges vægt på den frie samtale om litterære tekster med udgangspunkt i elevernes egne oplevelser og forståelser af teksterne. Efterhånden anvendes enkle litterære og faglige grundbegreber i samtalen.

Andre udtryksformer som film og billeder, indgår i arbejdet, og allerede fra begyndertrinnet kan eleverne arbejde med små, overskuelige lyd, billed- og videoproduktioner.

Eleverne opmuntres til at spørge og få svar på spørgsmål. De bruger ordbøger og leksikon tilrettelagt for alderstrinnet.

Beskrivelser

Udviklingen i undervisningen på 3. og 4. klassetrin

Det talte sprog

Samtalen bruges i forskellige sammenhænge som meningsudveksling, vidensdeling og konfliktløsning, og løbende fokuseres der på elevernes aktive deltagelse i disse situationer.

Der arbejdes med lytteaktiviteter og efterligning for at udvikle elevernes bevidsthed om egen tale og udtale.

Efterhånden skelnes de forskellige formidlings-genrer fra hinanden, og eleverne gør erfaringer med tilrettelæggelsen, disponeringen og måden at præsentere forskelligt stof på.

Rollespil og dramatisering benyttes både i forbindelse med litteraturopgaver og eksemplificering af konkrete sociale situationer. Virkemidlerne diskuteres og evalueres efterfølgende.

På skift prøver eleverne at være ordstyrer i en gruppe- eller klassesamtale, og det drøftes, hvad der fungerer godt i en debat.

I sammenhæng med aktuelle temaer inddrages norsk og svensk tekst og tale, fx på bånd, cd og film med mulighed for at arbejde med såvel teksternes udsagn som forskelle og ligheder i de talte sprog.

Det skrevne sprog – læse og skrive

Efter at den overvejende del af eleverne har 'knækket koden' i læsning, arbejdes der nu målrettet med læseforståelse, sikkerhed, automatisering og gradvis øget hastighed. Gennem præsentation af meget og alsidigt læsestof og gennem god tid til læseaktiviteter opmuntres elevernes læselyst og daglige læsning i skolen og i fritiden.

Samtalen om det læste er en vigtig kilde til at give eleverne øget læselyst, og i denne forbindelse læses tekster op både af lærere og elever.

Undervisningen indeholder præsentation af skøn- og faglitterære tekster af stigende omfang og sværhedsgrad.

I forbindelse hermed introduceres og øves fiktionslæsning og faglig læsning. Elevernes begyndende bevidsthed om, at forskellige læseformål kræver forskellige læsemåder, udvikles.

Beskrivelser

Skriveudviklingen og læseudviklingen supplerer hinanden gennem hele forløbet. Der bygges videre på elevernes begyndende kendskab til genrer, fremstillingsformer, syntaks, staveregler og ortografi. Elevernes viden og bevidsthed på disse områder udvikles gennem arbejdet med de tekster, de læser og skriver.

Det er vigtigt, at elevernes lyst til at skrive fastholdes. Samtidig arbejdes der grundigt og differentieret med respons og korrekturlæsning, således at deres sproglige formuleringsevne og retskrivning stadig styrkes.

I den procesorienterede skrivning i forskellige genrer anvendes brainstorming og mindmaps, og andres respons på både form og indhold bruges i tekstarbejdet.

I forbindelse med elevernes skriftlige arbejde øves den sammenbundne grundskrift og deres færdighed i at bruge nogle af computerens mange muligheder.

Lette og korte norske og svenske tekster inddrages i trykt form, som undertekster på film eller ved it-baseret kontakt. Både med henblik på indholdsforståelse og fokus på sproglige ligheder og forskelle.

Sprog, litteratur og kommunikation

Elevernes lydhørhed over for sprogets nuancer og deres opmærksomhed og nysgerrighed over for sproglige fænomener stimuleres, og gradvist opstår behovet for at bruge faglige termer om sproget.

Samtidig med at der eksperimenteres med sprogets muligheder, indgår sproglære i stigende omfang i arbejdet med sprogbrug og sprogrigtighed. Det omfatter bl.a. ordvalg og betydning, syntaks, ordklasser og bøjningsformer. Kravene til forståelse af det talte og det skrevne sprogs forskellighed og til en differentieret anvendelse vokser.

Arbejdet med litterære tekster foregår i større eller mindre fortolkningsfællesskaber. Forudsætningen for dette arbejde er et indgående kendskab til teksten opnået gennem elevernes egen læsning, oplæsning eller genfortælling. Tekstarbejdet kan fx tage udgangspunkt i elevernes umiddelbare undren og nysgerrighed og i åbent formulerede spørgsmål med efterfølgende dialog. Litterære grundbegreber inddrages i takt med at behovet for præcise beskrivelser opstår.

Arbejdet med andre udtryksformer foregår med voksende krav til forståelse af form og indhold, og de forskellige genrers grundbegreber præsenteres og anvendes.

Eleverne bør præsenteres for et bredt udvalg af tekster og andre udtryksformer – fiktive og ikke-fiktive – i forskellige hoved- og undergenrer og fra forskellige perioder.

Der undervises i hensigtsmæssig og kritisk søgning af informationer både på biblioteket og på internettet.

Beskrivelser

Udviklingen i undervisningen på 5. og 6. klassetrin

Det talte sprog

Erfaringerne fra de tidligere forløb med forskellige mundtlige genrer anvendes og udfoldes yderligere i dette forløb. Der eksperimenteres med den mundtlige fremstilling ud fra læste tekster og egne produktioner. I samspil hermed gøres eleverne fortrolige med de særlige genrekendetegn.

Der arbejdes med at udvikle elevernes udtale, artikulation og stemmeføring.

Eleverne udfordres til at anvende fantasi, tanker, erfaringer og følelser relevant gennem varierede opgaver i mundtlig fremstilling.

Det hensigtsmæssige i anvendelsen af de forskellige sproglige udtryk og virkemidler – herunder kropssprog – drøftes med eleverne.

Eleverne øves i at være aktivt lyttende og i at stille relevante spørgsmål – både til indhold og form, således at dialogen kvalificeres og kommer i centrum. I forbindelse med møder og fremlæggelser øves eleverne i at lede forløbet.

Norsk og svensk tale, fx på bånd, cd og film, inddrages i tematiske forløb, eller de gøres til genstand for fokusering på ligheder og forskellige i de sproglige udtryk.

Det skrevne sprog – læse og skrive

Arbejdet med at automatisere læseprocessen fortsættes med fokus på træning i høj læsehastighed. Læsemåden tilpasses tekstens egenart og læseformålet. Gennem inspiration og tid til kontinuerlig læsning af et større antal værker af passende længde udvikles elevernes læsefærdigheder.

Eleverne præsenteres fortsat for meget varieret og stadigt mere krævende læsestof – både skønlitterært og fagligt, fx litteraturhistorie. Der læses i fællesskab i klassen og på egen hånd.

De fælles tekster læses meget grundigt – oplæsning, gennemgang af centrale ord og begreber, elevernes egen omhyggelige læsning og efterfølgende behandling og fortolkning.

Bearbejdningen af tekstens form og indhold foregår skriftligt eller gennem samtaler. Der bruges fx notater, læselogbog og grafiske modeller til at udvikle elevernes overblik og tekstindsigt.

Beskrivelser

Norske og svenske tekster af passende sværhedsgrad inddrages i trykt form, som film-undertekst eller via nettet, fx elektronisk kontakt med norske og svenske elever. Teksterne læses med henblik på forståelse, sproglig iagttagelse af enkle ligheder og forskelle mellem de tre nabosprog.

Der stilles stadig større korrekthedskrav til elevernes retstavning, tegnsætning og sprogrigtighed. I perioder kan stavningen trænes intensivt og differentieret, og det er vigtigt, at eleverne oplever, at arbejdet med sproglig korrekthed også er en funktionel del af skrivearbejdet. Brug af ordbog og stavekontrol trænes regelmæssigt i både læsning og skrivning.

Eleverne stilles over for varierede skriveopgaver i forskellige genrer og af forskelligt omfang. De trænes i individuelt eller fælles at indsamle baggrundsstof og bearbejde det fra notater til færdig tekst. Undervejs i forløbene arbejdes der med varieret respons for at udvikle en forståelse for disponeringen og redigeringen af en tekst.

Korrekturlæsning af både egne og andres tekster indgår som en aktivitet, både når der skrives egne tekster, og når der arbejdes med andres. Korrekturlæsningen kan have sigte på både den ortografiske og den indholdsmæssige del.

Både korte og mere omfattende skriftlige arbejder kan med fordel ske som med- og gendigtning af læste tekster.

Elevernes grundskrift udvikles. Der arbejdes med at gøre skriften letlæselig og rytmisk, og der fokuseres på skrivehastigheden. Samtidig arbejdes der med hensigtsmæssig skriveteknik på computeren og med at anvende dens forskellige redskaber i forbindelse med layout af tekster og andre udtryksformer.

Sprog, litteratur og kommunikation

Der eksperimenteres fortsat med sproget i forskellige sammenhænge. Både i korte og enkle fremførelser, fx dagens reklame, digt, vits eller ord, og i længere og sammenhængende forløb. Opmærksomheden på sproglige virkemidler – både i det talte og det skrevne sprog – knyttes til stoffet og udtrykket i de forskellige præsentationer.

Sproglære indgår med øget anvendelse af grammatiske udtryk i arbejdet med sprogbrug og sprogrigtighed. Anvendelsen af faglige termer, fx syntaks og ordklasser, knyttes også gennem forløbet til beskrivelsen af sprog.

For blandt andet at støtte tegnsætningen arbejdes der med sætningens led, forbindere og forskellen på hel- og ledsætninger.

I arbejdet med de forskellige litterære genrer er analyse, fortolkning og perspektivering nøglebegreber, og hen over forløbet fokuseres der på fortroligheden med anvendelsen af disse.

Beskrivelser

Der veksles mellem arbejdet med enkelttekster, forfattere, temaer, motiver, genrer og perioder.

Sikkerheden i at skelne væsentligt fra uvæsentligt i tekstarbejdet konsolideres gennem samtaler i klassen eller i mindre grupper.

Elevernes perspektivering af stoffet til andre tekster og øvrige udtryksformer samt til deres egen verden sættes efterhånden i fokus.

De ikke-fiktive genrer – både tekster og andre udtryksformer – kobles med forståelse af kommunikationsforholdene, og efterhånden bearbejdes de med sigte på en bevidsthed om både sprog, form og indhold.

I dette forløb trænes eleverne i kritisk at søge information på biblioteket og via internettet i sammenhæng med opgaver, der skal løses. Informationskanalerne sammenlignes, og eleverne vurderer, hvilke der bedst opfylder formålet.

Produktion af video, lyd og billede strækker sig i perioder over længere, sammenhængende tid og knyttes til bearbejdningen af disse genrer. I forløbet produceres eksempler på både fiktive og ikke-fiktive genrer.

Beskrivelser

Udviklingen i undervisningen på 7., 8. og 9. klassetrin

Det talte sprog

Samtaler i mindre grupper og debatten i klassen fortsætter som en væsentlig mulighed for at dele viden og erfaring og for at drøfte både faglige og sociale problemstillinger.

Krav om tydelighed, artikulation og variation i den mundtlige fremstilling understreges og trænes gennem oplæsning, rollespil og præsentationer.

Undervisningen fokuserer på, at eleverne tilegner sig erfaringer med og stadig større viden om de mundtlige genrer. Forventningerne øges til hensigtsmæssige valg af udtryksformer og hjælpemidler, fx præsentationer ved hjælp af computer, video og lyd.

Undervejs i forløbet evalueres såvel formidlingen som udbyttet af forskellige mundtlige fremstillinger. Dette kan gøres ved samtale og ved refleksioner i logbog.

I forbindelse med selvstændige projekter trænes mundtlige henvendelser til andre, fx ved telefonsamtale og interviews.

Norsk og svensk talesprog, fx på bånd, cd, film og tv, anvendes, hvor det er relevant i forløb og aktuelle situationer. I forbindelse hermed fokuseres der på sproglige ligheder og forskelle i betydning, udtale og intonation.

Det skrevne sprog – læse og skrive

Elevernes selvstændige læsning udvikles kontinuerligt, så de læser stadigt mere krævende tekster med god forståelse og læseoplevelse, sikre og automatiserede læsefærdigheder og passende hastighed.

Eleverne bør læse et større antal værker af passende sværhedsgrad og god kvalitet. Der skabes situationer, hvor det er rart at læse, og hvor det læste har en vigtig funktion for eleverne i undervisningen og i deres samtale med hinanden.

Der tilrettelægges forløb, hvor eleverne i samarbejde med læreren ud fra deres individuelle læsestandpunkt drøfter læsevaner og læseinteresser. Der arbejdes med forskellige læsestrategier, læsemåder, forståelsesformer og læsehastigheder.

Elevernes kendskab til det litterære sprog og dets begrebsverden udvikles gennem arbejdet med fælles skønlitterære og danskfaglige tekster.

Fælles tekster læses grundigt, således at også elevernes ordforråd fortsat udvikles med god ordforståelse samt sikker og automatiseret ordafkodning.

Beskrivelser

Bearbejdningen af de fælles tekster foregår med vægt på fortolkende, kreativ og kritisk forståelse af forskellige genrer. Eleverne skal læse forberedte, centrale tekstudsnit op i forbindelse hermed.

I arbejdet med de faglige tekster øves især mundtlige og skriftlige bearbejdningsformer, der sætter eleverne i stand til at tilegne sig tekstens indhold.

Norske og svenske tekster indgår i trykt form, via nettet og som filmundertexter, hvor det er relevant i forløb og aktuelle situationer. På baggrund heraf iagttages skriftsproglige ligheder og forskelle med hensyn til betydning, ortografi og sproghistorie.

I vekselvirkningen mellem læse- og skrivearbejde benytter eleverne logbog, mindmap og notater til dels at fastholde deres refleksioner over det læste og til at forberede kommende skriveopgaver.

Eleverne tilrettelægger i stigende grad selv skriveprocessen fra idéfase til færdig tekst. Det indebærer, at de udfordres i deres valg af genre i forhold til skriveformål.

I skriveforløbene som foregår både fælles og individuelt og med skiftende vejledning indgår responsfaser, redigering og korrekturlæsning.

Skrivearbejdet tilrettelægges ud fra vekslende formidlingsgenrer og med henblik på at skrive i et forståeligt, sikkert, klart og varieret sprog.

Ordbogen og stavekontrollen anvendes i skriveprocessen, og der arbejdes fortsat med sproglig viden og bevidsthed, retstavningsregler samt sprogrigtighed.

Der undervises fortsat i personlig håndskrift og brug af forskellige manuelle, grafiske virkemidler, fx kalligrafi, vignet og grafisk plancheudformning.

Eleverne skriver og tilrettelægger flere og flere tekster på computeren, der også anvendes til søgning af information.

Sprog, litteratur og kommunikation

Eleverne undersøger i stigende grad på eget initiativ sammenhængen mellem sprog, tekst, genre, indhold og situation i forskellige mundtlige og skriftlige genrer.

De faglige termer benyttes i både i tekstarbejdet, i den mundtlige fremstilling og i oplæg til deres egne produktioner af tekster og andre udtryksformer.

Kravene til et klart og forståeligt skriftsprog øges, og der arbejdes med at opnå sikkerhed i stavning og tegnsætning samt med udvikling af variation i udformningen af forskellige teksttyper.

Beskrivelser

Litterære grundbegreber, som eleverne har tilegnet sig i de første forløb, anvendes med stigende sikkerhed i deres individuelle og fælles tekstarbejde. Det forløber fra valg af tekster og andre udtryksformer over analyse- og tolkningsarbejde til efterfølgende fremlæggelse for andre med perspektivering og udveksling af tanker.

I det treårige forløb arbejdes der varieret med hele fagets bredde. Således skal eleverne møde mange genrer af både ældre og nyere oprindelse i faglige og tværfaglige sammenhænge.

Elevernes produktioner varieres og kan ud over de gængse skriftlige genrer omfatte synopsis, manuskript, drejebog og produktionsplan. Desuden arbejdes i produktive sammenhænge med dramaturgi, kendskab til virkemidler og forskellige genrers stiltræk.

Elevernes erfaringer med selv at redigere, fx i interview, video og lyd, har stor betydning for deres forståelse af mediernes muligheder og begrænsninger. Samtidig fremmer det deres forståelse af, at video, tv og film altid er redigeret virkelighed.

I arbejdet med søgning og anvendelse af søgningsresultater fokuseres der i stigende grad på kildeangivelse og kildekritik.

Beskrivelser og trinmål

– synoptisk opstillet

Beskrivelse af udviklingen i undervisningen på 1. og 2. klassetrin	Trinmål efter 2. klassetrin
<p>Det talte sprog</p> <p>Undervisningen tager udgangspunkt i elevernes umiddelbare sproglige forudsætninger.</p> <p>Der skabes situationer, hvor eleverne opdager og oplever sprogets mange muligheder, fx samtaler, gruppearbejde, rollelege og fortællinger. I arbejdet med det talte sprog fokuseres der på stemmeføring og på muligheder i kropssproget.</p> <p>Eleverne udfordres til at referere og fortælle egne oplevelser og viden, som er tilegnet gennem forskellige medier.</p> <p>Gennem hele forløbet er lærerens oplæsning af forskellige teksttyper central for udviklingen af elevernes lytteforståelse.</p> <p>Mod slutningen af forløbet kan lette norske og svenske tekster inddrages.</p>	<p>Det talte sprog</p> <ul style="list-style-type: none"> • bruge talesproget i samtale, samarbejde og fremførelse • fortælle, hvad de er optaget af, og udtrykke sig i genrer som referat, fortælling, oplæsning og drama • tale med om kropssprog og stemme som udtryksmiddel • bruge hjælpemidler, når de fortæller og dramatiserer • lytte aktivt

Beskrivelser og trinmål

– synoptisk opstillet

Beskrivelse af udviklingen i undervisningen på 1. og 2. klassetrin

Det skrevne sprog – læse og skrive

Der tages udgangspunkt i elevernes forudsætninger med læsning og skrivning.

Elevernes læse-skriveudvikling klarlægges løbende med henblik på tilrettelæggelse af aktiviteter, som kontinuerligt giver dem mulighed for at udvikle disse færdigheder.

Der arbejdes med bogstavernes navn, form og lyd, først i bogstav-lydrelationen i lydrette ord og efterhånden i vanskeligere ord. I dette arbejde inddrages forskellige sanser.

Eleverne læser korte, vedkommende tekster, og fokus er først på sikkerheden i læsningen af de enkelte ord og på forståelsen af teksten.

Højtlesning bruges til at træne læsefærdigheden, fx parlæsning eller læsning i mindre grupper.

Forskellige stave- og læsefremgangsmåder, lydstavning, stavelsesdeling, rytmisk stavning, ordbilleder, bogstav-kombinationer etc. præsenteres og trænes.

Forventninger til tekstens indhold opbygges gennem læsning og iagttagelse af tekstens overskrifter og illustrationer og bruges til støtte for læseforståelsen. Forskellige gætte-teknikker anvendes for at forstå det læste.

Elevernes oplevelse af, at skrift både har en praktisk funktion og er en kilde til gode oplevelser opmuntres i det daglige møde med lette tekster og skriveopgaver. De udfordres gennem teksterne, opgavernes forskellighed og den respons, som de modtager.

Eleverne bør skrive meget; i starten uden krav om formel korrekthed, men efterhånden som de magter alfabetet, stilles der højere krav om korrekthed i det skrevne.

I begyndelsen er det vigtigt, at bogstavernes form og særkende indlæres gennem hyppig skrivning i hånden, men efterhånden som eleverne bliver fortrolige med bogstaverne, veksles der mellem skrivning i hånden og på computer.

Trinmål efter 2. klassetrin

Det skrevne sprog – læse

- læse ukendte, lette og alderssvarende tekster uden hjælp – både fag- og skønlitteratur
- vise et sikkert kendskab til bogstavernes form, lyd og kombinationer
- bruge forskellige elementære læsestrategier
- udtrykke deres egen forståelse af tekster
- lytte til andres oplæsning af tekster
- læse forberedte tekststykker op
- gengive tekster i dramatisk form
- læse med forståelse og genfortælle handlingen i en tekst

Det skrevne sprog – skrive

- skrive i enkle fiktive genrer som historie og eventyr
- skrive enkle tekster om egne oplevelser samt skrive ud fra fantasi, billeder og læste tekster
- skrive berettende
- skrive kronologisk
- stave til lydrette og hyppige ord i egne tekster
- navngive dokument, bruge overskrift og skrive brødtekst
- skrive de små og store trykbogstaver i håndskrift
- skrive på computer
- lytte til andres tekster og læse egne tekster op i mindre grupper
- forholde sig skriftligt ved at tegne og skrive logbog og beskeder

Beskrivelser og trinmål – synoptisk opstillet

Beskrivelse af udviklingen i undervisningen på 1. og 2. klassetrin	Trinmål efter 2. klassetrin
<p>Sprog, litteratur og kommunikation</p> <p>Der bygges på elevernes erfaringer med hverdagssprog og børnelitteraturens sprog i arbejdet med en forståelse af at tekster er sprog bestående af udtryk og indhold.</p> <p>Forskelle mellem det talte og det skrevne sprog opdages og erfares gennem sproglege og skriftlige og mundtlige fortællinger.</p> <p>Gennem hele forløbet skal der arbejdes systematisk med sproget. Lege, rollespil, samtaler osv. der støtter både den sproglige opmærksomhed og forståelsen af teksterne, prioriteres.</p> <p>Fra skolestarten arbejdes der med ældre og nyere børnelitteratur, hvor eleverne møder og forholder sig til den fiktive verdens univers. Eleverne oplever, sanser og udfolder sig, når de lever sig ind i personerne og deres miljø.</p> <p>Der lægges vægt på den frie samtale om litterære tekster med udgangspunkt i elevernes egne oplevelser og forståelser af teksterne. Efterhånden anvendes enkle litterære og faglige grundbegreber i samtalen.</p> <p>Andre udtryksformer som film og billeder, indgår i arbejdet, og allerede fra begyndertrinnet kan eleverne arbejde med små, overskuelige lyd, billed- og videoproduktioner.</p> <p>Eleverne opmuntres til at spørge og få svar på spørgsmål. De bruger ordbøger og leksikon tilrettelagt for alderstrinnet.</p>	<p>Sprog, litteratur og kommunikation</p> <ul style="list-style-type: none"> • bruge sproget som middel til konfliktløsning, underholdning og formidling af viden og være opmærksomme på sprogets poetiske funktion, bl.a. rim og remser • tale med om samspillet mellem sprog, genre, indhold og situation • være opmærksomme på sprog, sprogbrug og sprogrigtighed i deres egne og andres tekster • kende enkle sproglige virkemidler • vide, at sprog er opbygget af ord og sætninger, og at der er forskellige ordklasser • vide, at der er forskel på det talte og det skrevne sprog • vide, at tekster fra gamle dage kan være forskellige fra vores tids tekster • forstå, at tekster og andre udtryksformer kan udtrykke holdninger og værdier • samtale om tekster og andre udtryksformer ud fra deres umiddelbare oplevelse og forståelse • kende forskellen mellem fiktion og ikke-fiktion • tale med om hovedindhold, tid, sted og handling i tekster og andre udtryksformer • udtrykke sig i enkle produktioner med billeder, lyd og tekst samt i dramatisk form • finde information i forskellige medier

Beskrivelser og trinmål

– synoptisk opstillet

Beskrivelse af udviklingen i undervisningen på 3. og 4. klassetrin	Trinmål efter 4. klassetrin
<p>Det talte sprog</p> <p>Samtalen bruges i forskellige sammenhænge som meningsudveksling, vidensdeling og konfliktløsning, og løbende fokuseres der på elevernes aktive deltagelse i disse situationer.</p> <p>Der arbejdes med lytteaktiviteter og efterligning for at udvikle elevernes bevidsthed om egen tale og udtale.</p> <p>Efterhånden skelnes de forskellige formidlings-genrer fra hinanden, og eleverne gør erfaringer med tilrettelæggelsen, disponeringen og måden at præsentere forskelligt stof på.</p> <p>Rollespil og dramatisering benyttes både i forbindelse med litteraturopgaver og eksemplificering af konkrete sociale situationer. Virkemidlerne diskuteres og evalueres efterfølgende.</p> <p>På skift prøver eleverne at være ordstyrer i en gruppe- eller klassesamtale, og det drøftes, hvad der fungerer godt i en debat.</p> <p>I sammenhæng med aktuelle temaer inddrages norsk og svensk tekst og tale, fx på bånd, cd og film med mulighed for at arbejde med såvel teksternes udsagn som forskelle og ligheder i de talte sprog.</p>	<p>Det talte sprog</p> <ul style="list-style-type: none">• bruge talesproget i samtale, samarbejde, diskussion, fremlæggelse og fremførelse• udtrykke sig mundtligt i genrer som referat, kommentar, fortælling, oplæsning, interview og drama og oplyse om fagligt stof• give mundtligt udtryk for fantasi, følelser, erfaringer og viden• bruge kropssprog og stemme som udtryksmiddel• bruge visuelle hjælpemidler• lytte aktivt og følge op med spørgsmål• fungere som ordstyrer i en mindre forsamling• forstå lette norske og svenske tekster og andre udtryksformer

Beskrivelser og trinmål

– synoptisk opstillet

Beskrivelse af udviklingen i undervisningen på 3. og 4. klassetrin

Det skrevne sprog – læse og skrive

Efter at den overvejende del af eleverne har 'knækket koden' i læsning, arbejdes der nu målrettet med læseforståelse, sikkerhed, automatisering og gradvis øget hastighed. Gennem præsentation af meget og alsidigt læsestof og gennem god tid til læseaktiviteter opmuntres elevernes læselyst og daglige læsning i skolen og i fritiden.

Samtalen om det læste er en vigtig kilde til at give eleverne øget læselyst, og i denne forbindelse læses tekster op både af lærere og elever.

Undervisningen indeholder præsentation af skøn- og faglitterære tekster af stigende omfang og sværhedsgrad.

I forbindelse hermed introduceres og øves fiktionslæsning og faglig læsning. Elevernes begyndende bevidsthed om, at forskellige læseformål kræver forskellige læsemåder, udvikles.

Skriveudviklingen og læseudviklingen supplerer hinanden gennem hele forløbet. Der bygges videre på elevernes begyndende kendskab til genrer, fremstillingsformer, syntaks, staverregler og ortografi. Elevernes viden og bevidsthed på disse områder udvikles gennem arbejdet med de tekster, de læser og skriver.

Det er vigtigt, at elevernes lyst til at skrive fastholdes. Samtidig arbejdes der grundigt og differentieret med respons og korrekturlæsning, således at deres sproglige formulerings- evne og retskrivning stadig styrkes.

I den procesorienterede skrivning i forskellige genrer anvendes brainstorming og mindmaps, og andres respons på både form og indhold bruges i tekstarbejdet.

I forbindelse med elevernes skriftlige arbejde øves den sammenbundne grundskrift og deres færdighed i at bruge nogle af computerens mange muligheder.

Lette og korte norske og svenske tekster inddrages i trykt form, som undertekster på film eller ved it-baseret kontakt. Både med henblik på indholdsforståelse og fokus på sproglige ligheder og forskelle.

Trinmål efter 4. klassetrin

Det skrevne sprog – læse

- læse sikkert og med god forståelse
- læse skønlitteratur og faglitteratur, der er skrevet for aldersgruppen
- oversigtslæse og punktlæse
- fastholde hovedindholdet i en tekst ved hjælp af understregning og referat
- læse op og gengive egne og andres tekster i dramatisk form
- læse lette og korte norske og svenske tekster

Det skrevne sprog – skrive

- skrive i fiktive og ikke-fiktive genrer
- skrive sammenhængende om oplevelser, erfaring, fantasi, viden og følelser
- skrive refererende, beskrivende og berettende
- skrive kronologisk ud fra indsamlet stof
- følge lydregler i egen stavning samt bruge substantiver, verber og adjektiver i korrekt bøjningsform i egne tekster
- bruge ordbog, der angiver bøjningsformer
- bruge nyt afsnit, sætte punktum og spørgsmålstegn samt markere replikker i egne tekster
- bruge illustrerende billeder i egne tekster
- skrive sammenbundet, letlæselig grundskrift
- skrive på computer med passende hastighed
- give respons på andres tekster og modtage respons på egne tekster efter vejledende spørgsmål
- bruge skrivning som hjælpemiddel i andre sammenhænge som logbog og dagbog

Beskrivelser og trinmål

– synoptisk opstillet

Beskrivelse af udviklingen i undervisningen på 3. og 4. klassetrin

Sprog, litteratur og kommunikation

Elevernes lydhørhed over for sprogets nuancer og deres opmærksomhed og nysgerrighed over for sproglige fænomener stimuleres, og gradvist opstår behovet for at bruge faglige termer om sproget.

Samtidig med at der eksperimenteres med sprogets muligheder, indgår sproglære i stigende omfang i arbejdet med sprogbrug og sprogrigtighed. Det omfatter bl.a. ordvalg og betydning, syntaks, ordklasser og bøjningsformer. Kravene til forståelse af det talte og det skrevne sprogs forskellighed og til en differentieret anvendelse vokser.

Arbejdet med litterære tekster foregår i større eller mindre fortolkningsfællesskaber. Forudsætningen for dette arbejde er et indgående kendskab til teksten opnået gennem elevernes egen læsning, oplæsning eller genfortælling.

Tekstarbejdet kan fx tage udgangspunkt i elevernes umiddelbare undren og nysgerrighed og i åbent formulerede spørgsmål med efterfølgende dialog. Litterære grundbegreber inddrages i takt med at behovet for præcise beskrivelser opstår.

Arbejdet med andre udtryksformer foregår med voksende krav til forståelse af form og indhold, og de forskellige geners grundbegreber præsenteres og anvendes.

Eleverne bør præsenteres for et bredt udvalg af tekster og andre udtryksformer – fiktive og ikke-fiktive – i forskellige hoved- og undergenrer og fra forskellige perioder.

Der undervises i hensigtsmæssig og kritisk søgning af informationer både på biblioteket og på internettet.

Trinmål efter 4. klassetrin

Sprog, litteratur og kommunikation

- bruge sproget som middel til konfliktløsning, overtalelse, underholdning og formidling af viden og kende til sprogets poetiske funktion
- udtrykke kendskab til samspillet mellem sprog, genre, indhold og situation
- forholde sig til sprog, sprogbrug og sprogrigtighed i deres egne og andres tekster
- kende brugen af sproglige virkemidler
- vide, hvad en sætning er, og kende til forskellige ordklasser
- kende forskelle og ligheder mellem det talte og det skrevne sprog
- vide, at litteratur fra forskellige tider kan afspejle den tid, den er blevet til i
- vide, at tekster og andre udtryksformer kan afspejle forskellige tiders holdninger og værdier, og kunne sammenligne med deres egne værdier
- samtale om tekster og andre udtryksformer både ud fra umiddelbar oplevelse og forståelse og ud fra elementært kendskab til faglige begreber
- kende forskellige genrer inden for fiktion og ikke-fiktion
- kende til og kunne tale med om genre, hovedindhold, tid, sted og handling i tekster og andre udtryksformer i samspil med andre
- udtrykke sig i billeder, lyd og tekst i små produktioner samt i dramatisk form
- søge information på forskellige måder

Beskrivelser og trinmål – synoptisk opstillet

Beskrivelse af udviklingen i undervisningen på 5. og 6. klassetrin	Trinmål efter 6. klassetrin
<p>Det talte sprog</p> <p>Erfaringerne fra de tidligere forløb med forskellige mundtlige genrer anvendes og udfoldes yderligere i dette forløb. Der eksperimenteres med den mundtlige fremstilling ud fra læste tekster og egne produktioner. I samspil hermed gøres eleverne fortrolige med de særlige genrekendetegn.</p> <p>Der arbejdes med at udvikle elevernes udtale, artikulation og stemmeføring.</p> <p>Eleverne udfordres til at anvende fantasi, tanker, erfaringer og følelser relevant gennem varierede opgaver i mundtlig fremstilling.</p> <p>Det hensigtsmæssige i anvendelsen af de forskellige sproglige udtryk og virkemidler – herunder kropssprog – drøftes med eleverne.</p> <p>Eleverne øves i at være aktivt lyttende og i at stille relevante spørgsmål – både til indhold og form, således at dialogen kvalificeres og kommer i centrum. I forbindelse med møder og fremlæggelser øves eleverne i at lede forløbet.</p> <p>Norsk og svensk tale, fx på bånd, cd og film, inddrages i tematiske forløb, eller de gøres til genstand for fokusering på ligheder og forskellige i de sproglige udtryk.</p>	<p>Det talte sprog</p> <ul style="list-style-type: none"> • bruge talesproget forståeligt og klart i samtale, samarbejde, diskussion, fremlæggelse og fremførelse • udtrykke sig mundtligt i genrer som referat, kommentar, argumentation, debat, information, fortælling, oplæsning, interview, forespørgsel og drama og oplyse om fagligt stof • udtrykke fantasi, følelser, tanker, erfaringer og viden i sammenhængende mundtlig form • bruge kropssprog og stemme som udtryksmiddel afpasset efter genre • bruge hjælpemidler, der støtter kommunikationen, bl.a. stikord og plancher • lytte aktivt og følge op med analytiske og vurderende spørgsmål • fungere som mødeleder, der styrer og konkluderer i en mindre forsamling • forstå lette norske og svenske tekster og andre udtryksformer og kende til nogle ligheder og forskelle mellem nabosprogene

Beskrivelser og trinmål – synoptisk opstillet

Beskrivelse af udviklingen i undervisningen på 5. og 6. klassetrin

Det skrevne sprog – læse og skrive

Arbejdet med at automatisere læseprocessen fortsættes med fokus på træning i høj læsehastighed. Læsemåden tilpasses tekstens egenart og læseformålet. Gennem inspiration og tid til kontinuerlig læsning af et større antal værker af passende længde udvikles elevernes læsefærdigheder.

Eleverne præsenteres fortsat for meget varieret og stadigt mere krævende læsestof – både skønlitterært og fagligt, fx litteraturhistorie. Der læses i fællesskab i klassen og på egen hånd.

De fælles tekster læses meget grundigt – oplæsning, gennemgang af centrale ord og begreber, elevernes egen omhyggelige læsning og efterfølgende behandling og fortolkning.

Bearbejdningen af tekstens form og indhold foregår skriftligt eller gennem samtaler. Der bruges fx notater, læselogbog og grafiske modeller til at udvikle elevernes overblik og tekstindsigt.

Norske og svenske tekster af passende sværhedsgrad inddrages i trykt form, som filmundertekst eller via nettet, fx elektronisk kontakt med norske og svenske elever. Teksterne læses med henblik på forståelse, sproglig iagttagelse af enkle ligheder og forskelle mellem de tre nabosprog.

Der stilles stadig større korrekthedskrav til elevernes retstavning, tegnsætning og sprogrigtighed. I perioder kan stavningen trænes intensivt og differentieret, og det er vigtigt, at eleverne oplever, at arbejdet med sproglig korrekthed også er en funktionel del af skrivearbejdet. Brug af ordbog og stavekontrol trænes regelmæssigt i både læsning og skrivning.

Eleverne stilles over for varierede skriveopgaver i forskellige genrer og af forskelligt omfang. De trænes i individuelt eller fælles at indsamle baggrundsstof og bearbejde det fra notater til færdig tekst. Undervejs i forløbene arbejdes der med varieret respons for at udvikle en forståelse for disponeringen og redigeringen af en tekst.

Korrekturlæsning af både egne og andres tekster indgår som en aktivitet, både når der skrives egne tekster, og når der arbejdes med andres. Korrekturlæsningen kan have sigte på både den ortografiske og den indholdsmæssige del.

Både korte og mere omfattende skriftlige arbejder kan med fordel ske som med- og gendigtning af læste tekster.

Elevernes grundskrift udvikles. Der arbejdes med at gøre skriften letlæselig og rytmisk, og der fokuseres på skrivehastigheden. Samtidig arbejdes der med hensigtsmæssig skriveteknik på computeren og med at anvende dens forskellige redskaber i forbindelse med layout af tekster og andre udtryksformer.

Trinmål efter 6. klassetrin

Det skrevne sprog – læse

- læse sikkert og med passende hastighed i både skønlitterær og faglig læsning
- bruge forskellige læsemåder – oversigtslæse, punktlæse og nærlæse
- fastholde det væsentlige i en tekst ved hjælp af understregning, referat og resumé
- læse op og gengive egne og andres tekster i dramatisk form
- læse lette norske og svenske tekster

Det skrevne sprog – skrive

- skrive i fiktive og ikke-fiktive genrer
- skrive sammenhængende om oplevelser, erfaring, fantasi, viden og følelser i en kronologisk form
- skrive refererende, beskrivende, berettende, kommenterende og argumenterende
- indsamle stof og disponere et indhold samt skrive fra idé til færdig tekst
- bruge substantiver, verber, adjektiver og pronominer i korrekt bøjningsform i egne tekster
- bruge regler for sammensætninger
- bruge ordbogens opslagsdel samt stavekontrol og autokorrektur på computer
- bruge nyt afsnit, sætte punktum, spørgsmålstegn og komma samt markere replikker i egne tekster
- bruge illustrerende billeder i egne tekster, så det passer til tekstens kommunikation
- skrive en sammenbundet, letlæselig, rytmisk håndskrift med passende hastighed
- skrive på computer med hensigtsmæssig skriveteknik
- give respons på andres tekster og modtage respons på egne tekster efter vejledning
- bruge skrivning bevidst som hjælpemiddel i andre sammenhænge som logbog, hurtigskrivning og notater

Beskrivelser og trinmål

– synoptisk opstillet

Beskrivelse af udviklingen i undervisningen på 5. og 6. klassesettrin	Trinmål efter 6. klassesettrin
<p>Sprog, litteratur og kommunikation</p> <p>Der eksperimenteres fortsat med sproget i forskellige sammenhænge. Både i korte og enkle fremførelser, fx dagens reklame, digt, vits eller ord, og i længere og sammenhængende forløb. Opmærksomheden på sproglige virkemidler – både i det talte og det skrevne sprog – knyttes til stoffet og udtrykket i de forskellige præsentationer.</p> <p>Sproglære indgår med øget anvendelse af grammatiske udtryk i arbejdet med sprogbrug og sprogrigtighed. Anvendelsen af faglige termer, fx syntaks og ordklasser, knyttes også gennem forløbet til beskrivelsen af sprog. For blandt andet at støtte tegnsætningen arbejdes der med sætningens led, forbindere og forskellen på hel- og ledsætninger.</p> <p>I arbejdet med de forskellige litterære genrer er analyse, fortolkning og perspektivering nøglebegreber, og hen over forløbet fokuseres der på fortroligheden med anvendelsen af disse.</p> <p>Der veksles mellem arbejdet med enkelttekster, forfattere, temaer, motiver, genrer og perioder.</p> <p>Sikkerheden i at skelne væsentligt fra uvæsentligt i tekstarbejdet konsolideres gennem samtaler i klassen eller i mindre grupper.</p> <p>Elevernes perspektivering af stoffet til andre tekster og øvrige udtryksformer samt til deres egen verden sættes efterhånden i fokus.</p> <p>De ikke-fiktive genrer – både tekster og andre udtryksformer – kobles med forståelse af kommunikationsforholdene, og efterhånden bearbejdes de med sigte på en bevidsthed om både sprog, form og indhold.</p> <p>I dette forløb trænes eleverne i kritisk at søge information på biblioteket og via internettet i sammenhæng med opgaver, der skal løses. Informationskanalerne sammenlignes, og eleverne vurderer, hvilke der bedst opfylder formålet.</p> <p>Produktion af video, lyd og billede strækker sig i perioder over længere, sammenhængende tid og knyttes til bearbejdningen af disse genrer. I forløbet produceres eksempler på både fiktive og ikke-fiktive genrer.</p>	<p>Sprog, litteratur og kommunikation</p> <ul style="list-style-type: none"> • bruge sproget som middel til konfliktløsning, overtalelse, underholdning, argumentation, formidling af viden samt manipulation og have viden om sprogets poetiske funktion • udtrykke viden om samspillet mellem sprog, genre, indhold og situation • vise indsigt i sprog, sprogbrug og sprogrigtighed i deres egne og andres tekster • kende betydningen af sproglige virkemidler • skelne mellem hel- og ledsætninger, kende de vigtigste sætningsled og have viden om forskellige ordklasser og deres funktion i sproget • kende forskelle og ligheder mellem det talte og det skrevne sprog • kende til litteraturens foranderlighed gennem tiderne og til, at litteraturen afspejler den tid, den er blevet til i • finde udtryk for værdier både i andres udsagn og i tekster og andre udtryksformer fra forskellige tider • fortolke, perspektivere og forholde sig til tekster samt andre udtryksformer ud fra umiddelbar oplevelse og begyndende analytisk forståelse i samspil med andre • kende forskellige genrer inden for fiktion og ikke-fiktion • gøre rede for genre, hovedindhold, kommunikation, komposition, fortælleforhold, fremstillingsform og temaer i tekster og andre udtryksformer i samspil med andre • udtrykke sig i billeder, lyd og tekst i forskelligartede produktioner samt i dramatisk form • søge information på forskellige måder samt forholde sig til resultaterne

Beskrivelser og trinmål

– synoptisk opstillet

Beskrivelse af udviklingen i undervisningen på 7., 8., og 9. klassetrin	Trinmål efter 9. klassetrin
<p>Det talte sprog</p> <p>Samtaler i mindre grupper og debatten i klassen fortsætter som en væsentlig mulighed for at dele viden og erfaring og for at drøfte både faglige og sociale problemstillinger.</p> <p>Krav om tydelighed, artikulation og variation i den mundtlige fremstilling understreges og trænes gennem oplæsning, rollespil og præsentationer.</p> <p>Undervisningen fokuserer på, at eleverne tilegner sig erfaringer med og stadig større viden om de mundtlige genrer. Forventningerne øges til hensigtsmæssige valg af udtryksformer og hjælpemidler, fx præsentationer ved hjælp af computer, video og lyd.</p> <p>Undervejs i forløbet evalueres såvel formidlingen som udbyttet af forskellige mundtlige fremstillinger. Dette kan gøres ved samtale og ved refleksioner i logbog.</p> <p>I forbindelse med selvstændige projekter trænes mundtlige henvendelser til andre, fx ved telefonsamtale og interviews.</p> <p>Norsk og svensk talesprog, fx på bånd, cd, film og tv, anvendes, hvor det er relevant i forløb og aktuelle situationer. I forbindelse hermed fokuseres der på sproglige ligheder og forskelle i betydning, udtale og intonation.</p>	<p>Det talte sprog</p> <ul style="list-style-type: none">• bruge talesproget forståeligt, klart og varieret i samtale, samarbejde og diskussion• vælge den mundtlige genre, der passer bedst til situationen• fremlægge og formidle stof med indsigt i, hvilken form der passer til situationen, og hvilke hjælpemidler der bedst støtter hensigten• udtrykke fantasi, følelser, tanker, erfaringer og viden i en sammenhængende og disponeret form• bruge kropssprog og stemme som udtryksmiddel afpasset efter genre og kommunikationssituation• bruge hjælpemidler, der støtter kommunikationen, og gøre sig fri af manuskript• lytte aktivt og forholde sig åbent, analytisk og vurderende til andres mundtlige fremstilling• fungere som mødeleder, der styrer og konkluderer• forstå norsk og svensk i store træk og have kendskab til ligheder og forskelle mellem nabosprogene

Beskrivelser og trinmål – synoptisk opstillet

Beskrivelse af udviklingen i undervisningen på 7., 8., og 9. klassetrin

Det skrevne sprog – læse og skrive

Elevernes selvstændige læsning udvikles kontinuerligt, så de læser stadigt mere krævende tekster med god forståelse og læseoplevelse, sikre og automatiserede læsefærdigheder og passende hastighed.

Eleverne bør læse et større antal værker af passende sværhedsgrad og god kvalitet. Der skabes situationer, hvor det er rart at læse, og hvor det læste har en vigtig funktion for eleverne i undervisningen og i deres samtale med hinanden. Der tilrettelægges forløb, hvor eleverne i samarbejde med læreren ud fra deres individuelle læsestandpunkt drøfter læsevaner og læseinteresser. Der arbejdes med forskellige læsestrategier, læsemåder, forståelsesformer og læsehastigheder.

Elevernes kendskab til det litterære sprog og dets begrebsverden udvikles gennem arbejdet med fælles skønlitterære og danskfaglige tekster.

Fælles tekster læses grundigt, således at også elevernes ordforråd fortsat udvikles med god ordforståelse samt sikker og automatiseret ordafkodning.

Bearbejdningen af de fælles tekster foregår med vægt på fortolkende, kreativ og kritisk forståelse af forskellige genrer. Eleverne skal læse forberedte, centrale tekstudsnit op i forbindelse hermed.

I arbejdet med de faglige tekster øves især mundtlige og skriftlige bearbejdningsformer, der sætter eleverne i stand til at tilegne sig tekstens indhold.

Norske og svenske tekster indgår i trykt form, via nettet og som filmundertexter, hvor det er relevant i forløb og aktuelle situationer. På baggrund heraf iagttages skriftsprogsligheder og forskelle med hensyn til betydning, ortografi og sproghistorie.

I vekselvirkningen mellem læse- og skrivearbejde benytter eleverne logbog, mindmap og notater til dels at fastholde deres refleksioner over det læste og til at forberede kommende skriveopgaver.

Eleverne tilrettelægger i stigende grad selv skriveprocessen fra idéfase til færdig tekst. Det indebærer, at de udfordres i deres valg af genre i forhold til skriveformål.

I skriveforløbene, som foregår både fælles og individuelt og med skiftende vejledning, indgår responsfaser, redigering og korrekturlæsning.

Skrivearbejdet tilrettelægges ud fra vekslende formidlingsgenrer og med henblik på at skrive i et forståeligt, sikkert, klart og varieret sprog.

Trinmål efter 9. klassetrin

Det skrevne sprog – læse

- læse sikkert og med passende hastighed i både skønlitterær og faglig læsning
- benytte varierende læsemåder afpasset efter formålet – oversigtslæse, punktlæse og nærlæse
- fastholde det væsentlige i en tekst ved hjælp af understregning, mindmap, referat, resumé og notater
- læse op og gengive egne og andres tekster i fortolkende og dramatisk form
- læse norske og svenske tekster

Det skrevne sprog – skrive

- vælge den fiktive eller ikke-fiktive genre, der passer bedst til skriveformålet
- skrive sammenhængende, klart og forståeligt om fantasi, følelser, tanker, erfaringer og viden i en form, der passer til situationen
- skrive refererende, beskrivende, berettende, kommenterende, argumenterende og reflekterende
- indsamle stof og disponere et indhold på en måde, der fremmer hensigten med kommunikationen
- styre skriveprocessen fra idé til færdig tekst
- forholde sig til formel sproglig korrekthed i egne og andres tekster
- bruge regler for sammensætninger og afledninger i egne og andres tekster
- bruge ordbogens opslagsdel og indholdsdel og bruge stavekontrol og autokorrektur på computer
- bruge nyt afsnit, sætte tegn og markere replikker i egne tekster
- anvende layout og bruge billeder i deres egne tekster, så det fremmer tekstens kommunikation
- skrive en læselig, personlig, rytmisk håndskrift med passende hastighed
- skrive på computer med hensigtsmæssig skriveteknik
- give respons på andres tekster og modtage respons på egne tekster
- bruge skrivning bevidst og reflekterende som hjælpemiddel i andre sammenhænge som logbog, hurtigskrivning og notater

Beskrivelser og trinmål

– synoptisk opstillet

Ordbogen og stavekontrollen anvendes i skriveprocessen, og der arbejdes fortsat med sproglig viden og bevidsthed, retstavningsregler samt sprogrigtighed.

Der undervises fortsat i personlig håndskrift og brug af forskellige manuelle, grafiske virkemidler, fx kalligrafi, vignet og grafisk plancheudformning.

Eleverne skriver og tilrettelægger flere og flere tekster på computeren, der også anvendes til søgning af information.

Beskrivelser og trinmål

– synoptisk opstillet

Beskrivelse af udviklingen i undervisningen på 7., 8., og 9. klassetrin	Trinmål efter 9. klassetrin
<p>Sprog, litteratur og kommunikation</p> <p>Eleverne undersøger i stigende grad på eget initiativ sammenhængen mellem sprog, tekst, genre, indhold og situation i forskellige mundtlige og skriftlige genrer.</p> <p>De faglige termer benyttes i både i tekstarbejdet, i den mundtlige fremstilling og i oplæg til deres egne produktioner af tekster og andre udtryksformer.</p> <p>Kravene til et klart og forståeligt skriftsprog øges, og der arbejdes med at opnå sikkerhed i stavning og tegnsætning samt med udvikling af variation i udformningen af forskellige teksttyper.</p> <p>Litterære grundbegreber, som eleverne har tilegnet sig i de første forløb, anvendes med stigende sikkerhed i deres individuelle og fælles tekstarbejde. Det forløber fra valg af tekster og andre udtryksformer over analyse- og tolkningsarbejde til efterfølgende fremlæggelse for andre med perspektivering og udveksling af tanker.</p> <p>I det treårige forløb arbejdes der varieret med hele fagets bredde. Således skal eleverne møde mange genrer af både ældre og nyere oprindelse i faglige og tværfaglige sammenhænge.</p> <p>Elevernes produktioner varieres og kan ud over de gængse skriftlige genrer omfatte synopsis, manuskript, drejebog og produktionsplan. Desuden arbejdes i produktive sammenhænge med dramaturgi, kendskab til virkemidler og forskellige genrers stiltræk.</p> <p>Elevernes erfaringer med selv at redigere, fx i interview, video og lyd, har stor betydning for deres forståelse af mediernes muligheder og begrænsninger. Samtidig fremmer det deres forståelse af, at video, tv og film altid er redigeret virkelighed.</p> <p>I arbejdet med søgning og anvendelse af søgningsresultater fokuseres der i stigende grad på kildeangivelse og kildekritik.</p>	<p>Sprog, litteratur og kommunikation</p> <ul style="list-style-type: none"> • bruge og gøre rede for sproget som middel til konfliktløsning, overtalelse, underholdning, argumentation, manipulation, formidling af viden samt sprogets poetiske funktion • gøre rede for samspillet mellem sprog, tekst, genre, indhold og situation • forholde sig analytisk og vurderende til sprog, sprogbrug og sprogrigtighed i deres egne og andres tekster • gøre rede for betydningen af sproglige virkemidler og bruge dem • kende forskellige sætningstyper og sætningsled samt ordklasserne og deres funktion i sproget • anvende viden om litteraturens foranderlighed gennem tiderne og om, at litteraturen afspejler den tid, den er blevet til i • kende til det danske sprogs udvikling og mangfoldighed • vurdere og perspektivere værdier og værdiforestillinger i andres udsagn samt i tekster og andre udtryksformer fra forskellige tider • fortolke, vurdere og perspektivere tekster og andre udtryksformer ud fra såvel umiddelbar oplevelse som analytisk forståelse • kende forskellige genrer og deres blandingsformer inden for fiktion og ikke-fiktion • gøre rede for genre, kommunikation, komposition, fortælleforhold, fremstillingsform, tema og motiv, sprog og stil samt meningen i tekster og andre udtryksformer selvstændigt og i samspil med andre • udtrykke sig i billeder, lyd og tekst i såvel enkle som mere komplekse produktioner i en form, der passer til situationen, samt i dramatisk form • søge information på forskellige måder og i forskellige medier samt vælge den informationskilde, der er mest hensigtsmæssig

Læseplan

Læseplanen indeholder en angivelse af undervisningens progression i de fem danskfaglige forløb. Til sammenligning indeholdt den tidligere læseplan kun fire forløb, men for at imødekomme en klar sammenhæng med opdelingen af forløb i de fælles mål, følger læseplanen nu denne opdeling i fem forløb.

Det har medført en række redaktionelle ændringer og justeringer i læseplanen ud fra formuleringerne i de fælles mål. Det er dog vigtigt at understrege, at danskundervisningen skal ses som en helhed, der blot for overskuelighedens skyld er inddelt i mindre enheder.

Affødt af de senere års fokus på læsning – indlæring, automatisering og konsolidering, er der i den foreliggende læseplan en mere omfattende beskrivelse af netop dette danskfaglige kerneområde.

Grundlaget for undervisningen er dels de faglige dimensioners indbyrdes sammenhæng og deres betydning for elevernes personlige, sociale og kulturelle liv, og dels elevernes egne og fælles erfaringer, oplevelser, fantasi, tanker, følelser og viden. Centralt i faget står arbejdet med sprog og litteratur. Læseplanen danner grundlag for en helhedspræget undervisning, hvor faglige aktiviteter og fagligt stof indgår i forskellige kombinationer.

1. forløb – 1.-2. klassetrin

Hver enkelt elev arbejder med sproget i mange forskellige situationer: ved at tale, ved at lytte til andre, ved at skrive og læse samt ved at udforske sproget, bl.a. gennem leg og eksperimenter.

Hovedvægten lægges på arbejdet med de elementære læse-, skrive- og stavefærdigheder.

Det talte sprog

Eleverne opøver deres færdighed i at udtrykke sig mundtligt ved at lytte og ved at arbejde med gode fortælle- og samtalevaner, herunder at tage ordet efter tur, være opmærksom og udtrykke sig i forhold til situationen. Stoffet hentes fra ældre og nyere børnelitteratur, og fra elevernes og lærerens egne tekster ud fra egne og fælles erfaringer.

Arbejdsformerne veksler, så eleverne vænner sig til at tale og lytte i små grupper og større forsamlinger som klasse eller årgang.

Læseplan

Eleverne skal arbejde med at

- lege og eksperimentere med ord, sprog og tekster
- samtale, fx om fælles oplevelser, fælles undervisningsstof, elevernes hverdag i og uden for skolen
- fortælle om egne oplevelser, tanker og følelser
- dramatisere fortællinger og oplevelser
- lytte til andre elever og til lærerens oplæsning og fortællen.

Det skrevne sprog – læse

Centralt står elevens tilegnelse af læsestrategier og læseforståelse baseret på læseoplevelse og læselyst. Der arbejdes med læsning individuelt og i såvel små grupper som samlet i klassen. Det vigtigste stof er et bredt og varieret udvalg af nye og ældre skønlitterære og faglige tekster, der er skrevet for aldersgruppen.

Eleverne skal arbejde med at

- indlære bogstavernes navn, form og lyd
- beherske grundlæggende læsestrategier
- læse alene og sammen med en makker
- læse i bøger og på computer
- læse enkle tekster højt for hinanden og for læreren
- undersøge samspillet mellem billede og tekst.

Det skrevne sprog – skrive

Eleverne opøver deres færdighed i skriftlig fremstilling på grundlag af sammenhængen mellem mundtlighed, skriftlig udfoldelse og læsning. Der arbejdes med skrive lyst, stavestrategier og skriftligt udtryk. Eleverne opøver deres sikkerhed i at skrive trykbogstaverne i hånden og begynder en sammenhængende grundskrift, før skrivningen af de trykte bogstaver automatiseres. Der arbejdes med skrivning på tastatur og anvendelse af de enkleste funktioner i tekstbehandling.

Arbejdsformen er i første omgang individuel skrivning af bogstaver, ord og små tekster, men der skrives også forskellige tekster i fællesskab. Udgangspunktet for skrivningen er elevernes egne og fælles oplevelser og tanker ud fra læste tekster og andre udtryksformer.

Eleverne skal arbejde med at

- skrive små og store trykbogstaver i rigtig form, med rigtig skrivemåde og indbyrdes højdeforhold
- skrive tekster ud fra deres fantasi og erfaring
- stave almindelige og lydrette ord i egne tekster
- skrive med rigtigt greb, skrivestilling og med rigtige bevægelser
- skrive på computer og åbne, lukke og gemme tekstfiler.

Sprog, litteratur og kommunikation

Arbejdet med sprog, tekster og andre udtryksformer støttes af samtale om, hvad sprog, tekster og andre udtryksformer er, hvordan de fungerer, og hvad de betyder for mennesker.

Der arbejdes med forholdet mellem udtryk og indhold, mellem tale og skrift samt mellem tekst og billede. Der lægges vægt på samværet og den frie samtale om oplevede/oplæste tekster og andre udtryksformer med udgangspunkt i elevernes egen oplevelse og forståelse af dem. Der arbejdes med oplevelse, meddigtning, forståelse og fortolkning.

Den overvejende del af arbejdet foregår i større fællesskaber, fx klassen, men eleverne skal også vænne sig til at samtale om indhold og udtryk i mindre grupper og til at skrive ud fra deres oplevelser.

Eleverne skal arbejde med at

- lege og eksperimentere med ord og sprog
- samtale om eget og andres sprog, som de oplever det i tale, tekst og andre udtryksformer
- producere lyd- og videooptagelser i mindre produktionshold
- samtale om samspillet mellem tekst, billede og lyd.

I første forløb omfatter undervisningen især

- ældre og nyere børnelitteratur, fx billedbøger, historier, eventyr, sagn og myter, sange og salmer, rim og remser
- elevernes og lærerens egne tekster, fx fortællinger, beretninger, sagsfremstilling, digte, breve, arbejdsbøger, personlige og fælles ordbøger, fælles databaser
- ordforråd og begrebsdannelse
- elementær sprogiagttagelse af bl.a. tekst, ytring, sætning, rim og rytme, ordspil
- sprogets æstetiske muligheder, bl.a. rim, rytme, ordspil, symboler
- andet stof, fx sang og sanglege, tegning, illustrationer, trykning, brug af skolebibliotekets forskellige muligheder
- anden fiktion, fx tegneserier, tegnefilm, film og video
- sagtekster, fx fagbøger, håndbøger med billedmateriale
- skærmttekster, fx på computer og undertekster i film
- andre udtryksformer, fx film, video, dias, lydbånd, billeder, fotografier, tegninger, computerspil
- drama og teater
- småtekster på norsk og svensk.

Læseplan

2. forløb – 3.-4. klassetrin

Hovedvægten lægges i dette forløb på elevernes arbejde med begreber og praktiske færdigheder gennem oplevelse, udforskning og erfaring, og de danskfaglige dimensioners indbyrdes sammenhænge er grundlaget for undervisningen.

De elementære læse-, skrive- og stavefærdigheder udvikles og automatiseres.

Det talte sprog

Der arbejdes med elevernes begrebsdannelse og færdighed i mundtlig fremstilling. Samtalen i klassen er stadig central, men elevernes indlæg og fortællinger er mere strukturerede og sammenhængende. Samtalens grundvilkår respekteres, og eleverne tager ordet efter tur, lytter opmærksomt og styrer efterhånden selv dialogen i mindre grupper.

Udgangspunktet for aktiviteterne er fortsat elevernes egne og fælles tekster samt ældre og nyere børnelitteratur og andre udtryksformer.

Eleverne skal arbejde med at

- samtale og fortælle i improviserede og indøvede situationer
- planlægge og gennemføre mundtlig redegørelse og sagsfremstilling
- skabe sammenhæng mellem egne og andres spørgsmål og svar
- artikulere tydeligt og bruge kropssprog i deres mundtlige udtryk
- udtrykke sig musisk og skabende i ord, tekst og drama
- lytte til andre elevs og lærerens oplæsning, indlæg og fortællen
- høre norsk og svensk sprog og samtale om ligheder og forskelle i betydning og udtale.

Det skrevne sprog – læse

I 3. og 4. klasse konsolideres og automatiseres læsningen ved, at eleverne læser meget og læser mange varierede teksttyper med differentierede læseopgaver. Deres læselyst stimuleres, og opmærksomheden rettes i stigende omfang mod tekstens opbygning og sproglige udformning.

Der arbejdes med læsning af faglige og skønlitterære tekster og forskellige læseteknikker afpasset efter læseformålet.

Arbejdsformen veksler mellem individuel læsning og læsning i mindre og større grupper.

Læsestoffet hentes fra et alsidigt udbud af fiktive og ikke-fiktive tekster skrevet for aldersgruppen, men i varierende sværhedsgrad.

Læseplan

Eleverne skal arbejde med at

- læse selvstændigt og sammen med en makker
- læse i bøger og på computer og fjernsyn
- benytte forskellige læsestrategier
- læse alene eller parvis, fx med henblik på fremlæggelse for større grupper
- forberede og gennemføre oplæsning for andre
- læse lette svenske og norske tekster.

Det skrevne sprog – skrive

Eleverne træner deres skriftlige udtryksfærdighed på grundlag af sammenhængen mellem mundtlighed, skriftligt udtryk og læsning.

Der arbejdes med skriveprocessen, herunder stofindsamling og ideudveksling. Eleverne skriver sammenhængende beskrivelser og beretninger, og arbejder med flere måder at opbygge handlingen i en tekst på. Arbejdsopgaverne lægger op til både individuel skrivning og skrivning af fælles tekster i mindre grupper.

Valget mellem håndskrivning og brug af tekstbehandling foretages på grundlag af overvejelser over metodernes hensigtsmæssighed i de enkelte tilfælde.

Eleverne skal arbejde med at

- skrive egne og fælles tekster
- skrive små impulsive og eksperimenterende tekster
- anvende punktum, afsnit og replikgengivelse i egne tekster
- stave med stigende korrekthed i egne tekster, herunder almindelige ord, samt anvende lydregler og verbers og substantivers bøjningsformer
- skrive sammenbundet grundskrift med øje for skriftens form, binding og hældning
- skrive på computer med hensigtsmæssig skriveteknik
- udføre og indsætte enkle illustrationer i egne tekster.

Sprog, litteratur og kommunikation

Undervisningen i arbejdet med litteratur og andre udtryksformer bygger på samvær og samtale med udgangspunkt i elevernes umiddelbare oplevelse og forståelse af litterære tekster og andre udtryksformer – både fælles, oplæste og selv læste.

I arbejdet med det sproglige udtryk og med sprog og sprogbrug inddrages elementer af sproglæren. Der arbejdes bl.a. med sætningers opbygning, ordklasser og bøjningsformer og sammensætninger.

Der arbejdes såvel fælles som individuelt med oplevelse, meddigtning, forståelse og fortolkning.

Læseplan

Eleverne skal arbejde med at

- iagttage og forholde sig til eget og andres sprog i tale, tekst og andre udtryksformer
- samtale om og forholde sig til tekster
- producere tekster og andre udtryksformer
- undersøge genre, handlingsforløb, person- og miljøskildring i tekster og andre udtryksformer
- samtale og forholde sig til kommunikation, herunder afsender, modtager og situation i forskellige genrer
- optage planlagte lyd- og videoproduktioner i mindre produktionshold.
- forholde sig til samspillet mellem billede og tekst i egne og andres produktioner
- bruge skolebibliotekets tilbud og muligheder, herunder søge i bøger og på internet.

Undervisningen i 2. forløb omfatter især

- nyere og ældre litteratur som romaner, digte, noveller, eventyr, myter og sagn, sange og salmer
- elevernes egne og fælles skriftlige og mundtlige tekster, fx fiktive og ikke-fiktive handlingsforløb, fortællinger, beskrivelser og enkel sagsfremstilling, referater, drama, breve, anmeldelser, dagbog, logbog
- anden fiktion, fx drama, teater, film og video, tegnefilm, billedbog
- litterære sammenhænge, fx forfatterskab, genre og tema
- talt og skrevet sprogs æstetik
- ældre og nyere dansk sprog, varianter af dansk sprog, let og svært sprog
- sagtekster, fx aviser og blade, fagbøger
- skærmttekster, fx undertekster, databaser, elektronisk post
- billeder, fx fortællende og informative billeder.
- andet stof, fx skilte, plakater, opslag, hørespil
- andre aktiviteter, fx sang, illustrering og udstilling
- norske og svenske tekster og andre udtryksformer.

3. forløb – 5.-6. klassetrin

Hovedvægten lægges på elevernes fortsatte arbejde med begreber og praktiske færdigheder gennem oplevelse, udforskning, erfaring og begyndende analyse, ligesom de danskfaglige dimensioners indbyrdes sammenhænge er grundlaget for undervisningen.

Læse-, skrive- og stavefærdigheder udvikles og konsolideres.

Det talte sprog

Der arbejdes med fortsat udvikling af elevernes begrebsdannelse og færdighed i mundtlig fremstilling. Dialogen i klassen og i mindre grupper er central, og i denne forbindelse bliver kravene til struktur, disponering og argumentation stadig større. Der fokuseres på den mundtlige udtryksform gennem arbejdet med kropssprog, artikulation og frasering. Både fortælling og forberedt mundtlig fremstilling står centralt i undervisningen.

Elevernes egne og fælles tekster og fiktive og ikke-fiktive tekster og andre udtryksformer er centrale stofområder.

Eleverne skal arbejde med at

- udtrykke sig med ord, sprog, tekster og andre udtryksformer
- udforske sprog og tekster gennem samtale, øvelser og eksperimenter
- samtale i klassen og i grupper
- deltage i saglige drøftelser og diskussioner
- lytte til andre elevers og lærerens oplæsning og fremlæggelse
- fremlægge en længere mundtlig præsentation
- benytte forskellige hjælpemidler til støtte for den mundtlige fremstilling
- dramatisere
- iagttage og udarbejde medieproduktioner
- lytte til norsk og svensk sprog og deltage i samtale om indhold og betydning samt sproglige forskelle og ligheder.

Det skrevne sprog – læse

Der arbejdes med udvikling og konsolidering af elevernes læsefærdigheder. Læselyst, læsevaner, læseformål, læsehastighed og læsemåder er centrale begreber i læs arbejdet. Både kvaliteten og kvantiteten af læsestof spiller en vigtig rolle i den daglige undervisning. Således læser eleverne et bredt udvalg af både skøn- og faglitterære genrer, og de opøver en indsigt i genrekendetegn og forskellige teksters opbygning og sproglige udformning. Arbejdsformerne varieres, så der både læses fælles i klassen, læses i par og læses individuelt på skolebiblioteket, hjemme og i klassen.

Læseplan

Eleverne skal arbejde med at

- læse selvstændigt – stillelæsning
- læse højt
- forberede og gennemføre oplæsning
- benytte forskellige læseteknikker
- nærlæse kortere tekststykker
- blive fortrolige med varierede læsemåde afhængigt af læseformål
- læse skærmtekster
- genfortælle og referere læste tekster
- læse enkle norske og svenske tekster i forskellige genrer.

Det skrevne sprog – skrive

Eleverne udvikler deres skriftlige udtryksfærdighed på grundlag af sammenhængen mellem mundtlighed, skriftligt udtryk og læsning. Der lægges i stigende grad vægt på samspillet mellem sprog, teksttype, indhold, disponering og situation.

I skriveprocessen indgår arbejdet med respons og redigering af tekster i flere omgange.

Indholdet i skrivearbejdet hentes fra elevernes egne og fælles ideer, erfaringer og viden og fra stof søgt i fx bøger og på internettet.

Der arbejdes med håndskrift og skrivning på computer og med layout og skriftformer, æstetisk og funktionelt, i såvel elevernes egne produkter som i publikationer. Valget mellem håndskrivning og brug af tekstbehandling foretages på grundlag af overvejelser over metodernes hensigtsmæssighed i forhold til indhold og udtryk i de enkelte tilfælde.

Arbejdsformerne varieres, så eleverne både arbejder individuelt og fælles med deres tekster, og således at teksterne anvendes i forskellige sammenhænge.

Eleverne skal arbejde med at

- skrive selvstændigt
- skrive fælles tekster
- formulere sig ved hjælp af hurtigskrivning
- skrive ud fra mindmap og brainstorm
- indsamle og udvælge stof
- disponere tekster
- formulere sig i forskellige genrer
- give respons på tekster og bearbejde tekster ud fra modtaget respons
- stave korrekt i egne tekster, samt anvende lydregler og forskellige ordklassers bøjningsformer
- skrive sammenbundet grundskrift med øje for skriftens form, binding og hældning
- skrive hurtigt og sikkert i hånden og skrive på computer med hensigtsmæssig skriveteknik
- anvende forskellige funktioner i tekstbehandlingsprogrammer
- anvende periodeadskillelse (punktum og andre fuldpausetegn) og kommatering
- anvende illustrering og layout hensigtsmæssigt i egne tekster.

Sprog, litteratur og kommunikation

Elevernes iagttagelser, oplevelser og eksperimenter danner grundlag for et bredt arbejde med sprog og talte og skrevne tekster samt andre udtryksformer. Begreber fra sproglæren inddrages i arbejdet med sproglige udtryksformer.

Undervisningen i litteraturforståelse bygger på samvær og samtale om litteratur med udgangspunkt i elevernes umiddelbare oplevelse og forståelse af litterære tekster, både oplæste og selv læste. Begyndende analytisk forståelse af sammenhænge mellem sprog, genre, handlingsforløb, personer og miljø samt synsvinkel spiller en vigtig rolle i arbejdet med litteratur og andre udtryksformer.

Der arbejdes med indhold, udtryk og æstetik.

Arbejdsformerne varierer mellem fælles samtale om stoffet i klassen, individuelt arbejde og samarbejde parvis eller i mindre grupper. Der arbejdes med oplevelse, meddigtning, analyse, fortolkning og forståelse.

Eleverne skal arbejde med at

- iagttage og analysere sproglige forhold, fx ældre og nyere dansk, skriftsprog og talesprog, varianter af dansk, let og svært sprog, ligheder og forskelle mellem dansk og andre sprog, tosprogethed, sproglig variation
- undersøge og beskrive grammatiske udtryk og deres anvendelse og betydning i sproget
- undersøge og beskrive ordenes opbygning, sammensætninger og afledninger
- vurdere og beskrive teksters kommunikationsforhold, herunder afsender, modtager, medie og situation
- undersøge genre, handlingsforløb, komposition og person- og miljøskildring i tekster og andre udtryksformer
- analysere litterære sammenhænge, fx forfatterskab, genre, tema og motiv
- fortolke og meddigte
- bearbejde synsindtryk, herunder billedmæssige, rumlige og kropslige udtryk, samt at anvende billeder som udtryk
- benytte skolebibliotekets tilbud og muligheder
- bearbejde norske og svenske tekster og andre udtryksformer med henblik på kendskab til sproglige ligheder og forskelle.

Undervisningen i 3. forløb omfatter især

- nyere og ældre fiktive tekster, fx romaner, noveller, eventyr, digte, myter og sagn, sange og salmer, børnelitteratur
- ikke-fiktive tekster, fx aviser og fagblade, fagbøger, brugsanvisninger, opskrifter
- anden fiktion, fx teater, film og video, tegnefilm, tegneserier, computerspil
- elevernes individuelle og fælles mundtlige og skriftlige tekster, herunder fiktive og ikke-fiktive handlingsforløb, fortællinger, beskrivelse og sagsfremstilling, referater, digte, drama, breve, anmeldelser og rapporter
- notater, dagbog og logbog

Læseplan

- sprogets sammenhæng med kultur og litteratur
- grammatiske begreber, fx helsætning, ledsætning, sætningers opbygning og de vigtigste sætningsled
- ordklasser og bøjningsformer
- sprogs og teksters opbygning og æstetik
- billeder, fx fortællende og informative billeder, billedkunst
- skærmttekster, fx undertekster, databaser, elektronisk post, hjemmesider.
- andet stof, fx skilte, plakater, opslag, plancher, radioudsendelser og båndoptagelser
- tekster og andre udtryksformer på svensk og norsk.

4. forløb – 7.-9. klassetrin

Bearbejdelsen af oplevelser og erfaringer støttes i stigende grad af analytisk virksomhed. Helheden i faget er central og de danskfaglige dimensioner integreres videst muligt i arbejdet med sprog, tekster og andre udtryksformer.

Det talte sprog

Der arbejdes med samtale og længere mundtlig fremstilling samt med mødeteknik og forskellige former for debat. I forbindelse med fremlæggelser og præsentationer anvendes forskellige hjælpemidler til støtte for den mundtlige fremstilling, fx tavle, dias, overheadprojektor, præsentationsprogrammer og lyd.

Kropssprog, artikulation, stemmestyrke, tempo og rytme indgår centralt i elevernes arbejde med sikkerheden i mundtlig fremstilling.

Eleverne skal arbejde med at

- samtale om og debattere forskellige emner i klassen og i grupper
- udforske og benytte sproget gennem samtale, øvelser, lege og eksperimenter
- præsentere en længere mundtlig fremstilling, fx fortælling, redegørelse og foredrag
- tage notater
- referere
- argumentere, dokumentere og begrunde
- dramatisere
- finde ligheder og forskelle i betydning og udtale på dansk og norsk og svensk.

Læseplan

Det skrevne sprog – læse

Der arbejdes med litterær og faglig læsning af tekster i bøger og på skærm. Læsehastighed, læsesikkerhed og læsevaner er centrale områder i arbejdet med læsning. Elevernes læselyst og deres forståelse af det læste plejes gennem varierede samtaler om læsestoffet.

Bevidstheden om hensigtsmæssige læsemåder – afhængig af genre, krav og læseformål – er med til at forberede eleverne til sikre og selvstændige læsere.

Læsningen er ikke kun et individuelt anliggende, men må gøres til genstand for undervisning i mange forskellige sammenhænge. Skolebiblioteket indgår i arbejdet med at fokusere på læsemiljøer og læselyst.

Eleverne skal arbejde med at

- læse selvstændigt
- læse med specifikke formål
- forberede og gennemføre oplæsning og fremførelse
- vælge læsemåde i forhold til læseformål og teksttype
- genfortælle, referere og resumere
- undersøge ligheder og forskelle i udtale, betydning og stavning på dansk og norsk, svensk.

Det skrevne sprog – skrive

Elevernes træner deres skriftlige udtryksfærdighed på grundlag af sammenhængen mellem mundtlighed, skriftligt udtryk og læsning. Der arbejdes med tekstens klarhed og forståelighed og samspillet mellem genre, indhold og situation.

Der arbejdes med layout og skriftformer, æstetisk og funktionelt, i såvel elevernes egne produkter som i færdige publikationer. Responsarbejde og redigeringsfaser er integrerede dele af skriveprocessen.

Med grundskriften som udgangspunkt arbejdes der med udvikling af personlig skrift. Anvendelsesmuligheder, fordele og ulemper ved henholdsvis tekstbehandling og håndskrivning undersøges og diskuteres.

Eleverne skal arbejde med at

- indsamle og udvælge stof til egne tekster
- disponere og organisere både kortere og længere tekster
- skrive i forskellige fiktive og ikke-fiktive genrer
- anvende sproglig fantasi, variation, præcision og korrekthed
- vurdere og bearbejde egne og andres tekster – både hvad angår indhold og udformning
- stave korrekt

Læseplan

- anvende korrekt tegnsætning i egne tekster
- anvende layout, skrift, illustrering og andre grafiske virkemidler
- skrive læseligt og hurtigt – og med at give håndskriften et personligt præg
- anvende forskellige funktioner i tekstbehandling, desktoppublishing og præsentationsprogrammer
- skrive hurtigt og hensigtsmæssigt på computer.

Sprog, litteratur og kommunikation

Med udgangspunkt i sammenhængen mellem indhold, betydning og form arbejdes der med samspillet mellem genre, teksttype, sprog, indhold og situation, sprogets muligheder og sprog og teksters æstetik. Sproglære indgår i arbejdet med sprog, sprogbrug og sprogrigtighed.

Med udgangspunkt i elevernes oplevelse og forståelse af litterære tekster og andre udtryksformer arbejdes der med analyse, fortolkning og vurdering af både indhold og udtryk.

Arbejdet med at analysere, fortolke, vurdere og perspektivere foregår i små og større fællesskaber, men også elevernes individuelle tekstarbejde prioriteres.

Eleverne skal arbejde med at

- undersøge og vurdere kommunikationsforhold, herunder massekommunikation, kommunikationsformer og mediebegrebet
- beskrive og anvende sætningens opbygning og de vigtigste sætningsled
- iagttage, beskrive og vurdere tekster, bl.a. genre, kontekst, komposition, udtryksform, layout og andre grafiske virkemidler
- undersøge og beskrive sproglige udtryk og forhold, herunder sprogbrug, fx social, regional og aldersbestemt variation i sproget, dansk som andetsprog, stilistisk variation, sprogfunktioner, sprogets udvikling, sproglægtsskab og etymologi
- undersøge og vurdere samspillet mellem tekstens udsagn og læserens oplevelse
- undersøge litterære sammenhænge, fx periode, forfatterskab, genre, tema og motiv
- analysere, meddigte og fortolke tekster og andre udtryksformer
- undersøge, beskrive og vurdere litterære genrer, persontegning og miljøbeskrivelse, handlingsforløb og -elementer, synsvinkel og fortællerrolle, komposition og fremstillingsformer, sproglige udtryk
- iagttage og udarbejde medieproduktioner
- benytte bibliotekets muligheder, herunder samlinger og databaser
- undersøge og beskrive ligheder og forskelle i betydning, stavning og udtale i norsk og svensk.

Undervisningen i 4. forløb omfatter især

- nyere og ældre skønlitterære tekster fx, romaner, noveller, digte, folkeviser, fabler, eventyr, essays, fortællinger, sagn og myter
- sagtekster: fagtekster, avistekster, leksika, ordbøger og andre håndbøger, reklamer, og fx erindringer, biografier, rejsebeskrivelser, dagbøger, breve, debatindlæg, dagsordener, brugsanvisninger, pjecer, love, kontrakter, forsikringspolicer og -betingelser, ugeblade og magasiner
- anden fiktion, fx film, tegneserier, musikvideo, tv- og radiospil, computerspil
- elevernes egne og fælles mundtlige og skriftlige tekster, fx fiktive og ikke fiktive handlingsforløb, fortællinger, redegørelser, genstands-, person- og procesbeskrivelse, logbog og dagbog
- litterære perioder, herunder litteraturens almengyldighed og historiske tilknytning
- grammatiske udtryk samt forhold vedrørende ordforråd og orddannelse, faste udtryk og vendinger
- referat og resume
- interview
- manuskripter, dispositioner og notater
- layout, illustrationer og forhold vedrørende indhold og udtryk
- billedsprog, rim, rytme og andre klangfigurer, ironi, ordspil
- faktion
- skærmttekster, fx tekst-tv, databaser, elektronisk post
- faktaprogrammer i elektroniske medier og film: nyhedsudsendelser og fx reportage, radiomontage, oplysende og debatterende udsendelser
- multimediepræsentationer
- billeder, fx fortællende og informative billeder, billedkunst, billedforløb, illustrationer
- tekster og medieproduktioner eller andet stof med norsk og svensk tekst og tale.

5. forløb – 10. klassetrin

Faget dansk i 10. klasse består af den obligatoriske undervisning og – for nogle elevers vedkommende – dansk som tilbudsfag. Trinmålene skal anvendes både i den obligatoriske undervisning og i tilbudsfaget. Ud fra undervisningens varierede tilrettelæggelse og handleplaner for den enkelte elev arbejdes der frem mod disse.

Hovedvægten i undervisningen lægges på samspillet mellem analytisk virksomhed, vurdering og valg af handlemuligheder – personligt og i fællesskab med andre.

Med udgangspunkt i elevernes øgede modenhed og omverdensforståelse arbejdes der med bredere sammenhænge og mere komplicerede strukturer i analysen og i fordypelsen i sprog, tekster og andre udtryksformer.

De danskfaglige dimensioner integreres i videst muligt omfang, og de indgår i sammenhænge med andre fag og fagområder.

Læseplan

Det talte sprog

Der arbejdes med forskellige mundtlige fremstillingsformer i varierede situationer og sammenhænge. Analyse og vurdering af samtale- og fremstillingsformer spiller en væsentlig rolle i det fælles arbejde, og anvendelse af hjælpemidler og fokus på kropssprog og personlig fremtræden indgår centralt i elevernes arbejde med sikkerheden i mundtlig fremstilling.

Arbejdet med at planlægge og tilrettelægge mundtlige fremstillingsforløb foregår både individuelt og i mindre grupper.

Eleverne skal arbejde med at

- deltage i emne- og paneldiskussioner
- udforske og benytte sproget gennem samtale, øvelser, lege og eksperimenter
- præsentere en længere mundtlig fremstilling, fx fortælling, redegørelse og foredrag evt. med efterfølgende debat
- tage notater
- referere
- argumentere, dokumentere og begrunde
- dramatisere
- finde ligheder og forskelle i betydning og udtale på dansk og norsk og svensk.

Det skrevne sprog – læse

Der arbejdes med litterær og faglig læsning af tekster i bøger og på skærm. Læsehastighed, læsesikkerhed og læsevaner er centrale områder i arbejdet med læsning. Elevernes læselyst og deres forståelse af det læste opmuntres gennem varierede samtaler om indhold og form og gennem præsentation af alsidigt læsestof.

Bevidstheden om hensigtsmæssige læsemåder – afhængig af genre, krav og læseformål er med til at sikre, at eleverne bliver stabile og selvstændige læsere.

Eleverne skal arbejde med at

- læse selvstændigt og med passende hastighed
- udvikle hensigtsmæssige arbejdsvaner og strategier inden for studieteknik
- forberede og gennemføre oplæsning og fremførelse
- vælge læse måde i forhold til læseformål og teksttype
- genfortælle, referere og resumere
- undersøge ligheder og forskelle i udtale, betydning og stavning, dansk, norsk og svensk.

Læseplan

Det skrevne sprog – skrive

De forskellige skriftlige udtryksformer indbygges i højere grad i større selvstændige eller gruppevise arbejdsforløb, fx projektarbejde og den obligatoriske selvvalgte opgave. Færdigheden i skriftligt at fastholde og bearbejde faglig viden og egne tanker og følelser trænes.

Der arbejdes med tekstens klarhed og forståelighed og samspillet mellem genre, indhold og situation. Layout og skriftformer, æstetisk og funktionelt, i såvel elevernes egne produkter som i færdige publikationer har stor opmærksomhed i udarbejdelsen af skriftlige produktioner. Responsarbejde, redigerings- og korrekturfaser er integrerede dele af skriveprocessen.

Der arbejdes med udvikling af den personlige skrift samt skriftformer til særlige formål. Tekstbehandling og desktoppublishing anvendes, når det er naturligt og hensigtsmæssigt i forbindelse med skriftligt arbejde.

Eleverne skal arbejde med at

- indsamle og udvælge stof til egne tekster
- disponere og organisere både kortere og længere tekster og publikationer
- udarbejde målrettede skriftlige henvendelser, fx ansøgninger og læserbreve
- skrive i forskellige fiktive og ikke-fiktive genrer
- anvende sproglig fantasi, variation, præcision og korrekthed
- vurdere og bearbejde egne og andres tekster – både hvad angår indhold og udformning
- anvende layout, skrift, illustrering og andre grafiske virkemidler
- skrive læseligt og hurtigt – og med at give håndskriften et personligt præg
- anvende forskellige funktioner i tekstbehandling, desktoppublishing og præsentationsprogrammer.

Sprog, litteratur og kommunikation

Med udgangspunkt i sammenhængen mellem indhold, betydning og form arbejdes der med samspillet mellem genre, teksttype, sprog, indhold og situation, sprogets mangfoldige muligheder og sprog og teksters æstetik.

Sproglære og arbejdet med den grammatiske terminologi indgår i arbejdet med sprog, sprogbrug og sprogrigtighed.

De enkelte elevers oplevelse og forståelse af litterære tekster og andre udtryksformer danner udgangspunkt for et fordybende arbejde med analyse, fortolkning og vurdering af både indhold og udtryk. Bevidstheden om samspillet mellem tekst, metode og tolkning er central i undervisningen i litteratur og litteraturforståelse.

Læseplan

Arbejdet med at analysere, fortolke, vurdere og perspektivere foregår i små og større fællesskaber, men også elevernes selvstændige tekstarbejde prioriteres.

Eleverne skal arbejde med at

- undersøge og vurdere kommunikationsforhold, herunder massekommunikation, kommunikationsformer og mediebegrebet
- iagttage, beskrive og vurdere tekster, bl.a. genre, kontekst, komposition, udtryksform, layout og andre grafiske virkemidler
- undersøge og beskrive sproglige udtryk og forhold, herunder sprogbrug, fx social, regional og aldersbestemt variation i sproget, dansk som andetsprog, stilistisk variation, sprogfunktioner, sprogets udvikling, sproglægtsskab og etymologi
- undersøge og vurdere samspillet mellem tekstens udsagn og betydningen for den enkelte læser
- undersøge litterære sammenhænge, fx periode, forfatterskab, genre, tema og motiv
- analysere, meddigte og fortolke tekster og andre udtryksformer
- undersøge, beskrive og vurdere litterære genrer, persontegning og miljøbeskrivelse, handlingsforløb og -elementer, synsvinkel og fortællerrolle, komposition og fremstillingsformer, sproglige udtryk
- undersøge samspillet mellem litteraturen og andre kulturudtryk fra forskellige perioder
- iagttage og udarbejde medieproduktioner
- beskrive og undersøge andre udtryksformers æstetiske virkemidler
- benytte bibliotekets muligheder, herunder samlinger og databaser
- undersøge og beskrive ligheder og forskelle i betydning, stavning og udtale i norsk og svensk.

Undervisningen i 5. forløb omfatter især

- nyere og ældre skønlitterære tekster, fx romaner, noveller, digte, værker som har fået klassikerstatus, ungdomskulturens tekster, folkeviser, fabler, sagaer, eventyr, essays, fortællinger, sagn og myter
- sagtekster: fagtekster, avistekster, leksika, ordbøger og andre håndbøger, reklamer, erindringer, biografier, rejsebeskrivelser, dagbøger, breve, læserbreve, debatindlæg, anmeldelser, dagsordener, brugsanvisninger, pjecer, love, kontrakter, forsikringspolicer og -betingelser samt henvendelser til offentlige myndigheder og private virksomheder
- ugeblade og magasiner
- anden fiktion, fx film, tegneserier, musikvideo, tv- og radiospil samt computerspil
- elevernes egne og fælles mundtlige og skriftlige tekster, fx fiktive og ikke fiktive handlingsforløb, fortællinger, redegørelser, genstands-, person- og procesbeskrivelse, logbog og dagbog
- litterære perioder, herunder litteraturens almengyldighed og historiske tilknytning
- grammatiske udtryk samt forhold vedrørende ordforråd og orddannelse, faste udtryk og vendinger
- referat og resume

Læseplan

- interview
- manuskripter, dispositioner og notater
- layout, illustrationer og forhold vedrørende indhold og udtryk
- billedsprog, rim, rytme og andre klangfigurer, ironi, ordspil
- faktion, fx dokumentarisme, dramadokumentarisme, rekonstruktion
- skærmttekster, fx tekst-tv, databaser, elektronisk post
- faktaprogrammer i elektroniske medier og film: nyhedsudsendelser og fx reportage, radiomontage, oplysende og debatterende udsendelser
- multimediepræsentationer
- billeder, fx fortællende og informative billeder, billedkunst, billedforløb, illustrationer
- tekster og medieproduktioner eller andet stof med norsk og svensk tekst og tale.

Undervisningsvejledning

Indledning

Undervisningsvejledningen er en redigeret udgave af Vejledning – Dansk fra 1995. Den er nu samlet omkring fagets tre kerneområder: Det talte sprog, Det skrevne sprog samt Sprog, litteratur og kommunikation, som også optræder i slutmål, trinmål samt vejledende beskrivelser og læseplan. De tre kerneområder præsenteres først. Det er de to sprog (det talte og skrevne sprog), som eleverne skal tilegne sig i rollerne som modtagere (lytte og læse) og afsendere (skrive og tale) af sprog samt sprog, litteratur og kommunikation, der bl.a. rummer fagets stofområder.

Derpå følger et afsnit om generelle synspunkter. Først placeres faget som et helhedsorienteret dannelsesfag. Der gøres derpå rede for, hvordan faghæftet kan bruges i arbejdet med at planlægge, tilrettelægge og evaluere danskundervisningen, og hvordan den enkelte elev kan udfordres i fællesskabet, fx gennem 13 punkter med forslag til undervisningsdifferentiering i danskfaget.

Danskfagets rolle i skolens tværfaglighed diskuteres, for “dansk er jo altid med”.

I et afsnit om specialundervisning beskrives sammenhængen mellem normalundervisningen og specialundervisningen, og hovedprincipper for denne del af undervisningen diskuteres.

Sidst i undervisningsvejledningen omtales kort en rapport om fremtidens danskfag, der bl.a. anbefaler større sammenhæng i uddannelsessystemet. For grundskolen drejer det sig om at kvalificere overgangen til ungdomsuddannelserne ved bl.a. at formulere bindende mål.

Undervisningsvejledningen bærer præg af, at faget har ændret fokus siden 1995. Ikke mindst de mange internationale undersøgelser med påvisningen af manglende læsefærdighed hos de danske elever har ført til, at læsningen er opprioriteret i danskfaget. Der er givet flere timer i begynderundervisningen i dansk, og sammen med den løbende evaluering af eleverne og udviklingen af undervisningsdifferentieringen må det betyde, at alle elever skal besidde solide læsefærdigheder, når de forlader grundskolen. Dette sikres også gennem kvalificeret planlægning og tilrettelæggelse af danskundervisningen med trinmålene som tydelige pejlemærker.

Det talte sprog

Den mundtlige dimension

Det mundtlige er det mest basale og det mest dominerende element i skolens undervisning.

Mundtlighed er karakteriseret ved nærhed, smidighed, samtidighed og flygtighed, begreber der i øvrigt præger børns leg og hele deres dagligdag.

Der skal mod og sikkerhed til at sprudle i sproget, og har man tæt for virkemidler og sans for pointen, får det mundtlige en særlig gennemslagskraft. En væsentlig del af mundtligheden skabes tillige af situationen, af det aktuelle samvær og af den personlige udstråling. Arbejdet i skolen må derfor bygge på denne helhed, både når der arbejdes med fælles stof, og når den enkelte elevs personlige brug af sproget er i fokus.

Det mundtlige arbejde skal skærpe elevernes sans for sproglig variation og præcision og for elementære fortælle tekniske mekanismer, men skal også tage hensyn til kropssproget, mimikken og selve fremføringen. Det er både enkelt og kompliceret på samme tid. Enkelt, fordi børn allerede hjemmefra har etableret en forståelse for samtale- og fortællekonventioner, som de konstant anvender i praksis. Kompliceret, fordi udvikling af mundtlige færdigheder kræver, at der arbejdes med et i forvejen kendt stof, som det er vanskeligt at konkretisere, og hvis værdi og resultater ikke kan måles.

Mundtlig fremstilling læres ikke via regler og skemaer, men mundtligheden har naturligvis regler og konventioner, som eleverne skal udvikle deres beherskelse af. Derfor skal de på alle klassetrin eksperimentere med sprog, med at fortælle og formulere sig, og de skal have fordomsfri respons, også når eksperimentet undertiden går for tæt på konventionelle tabuer.

Ved at høre mange eksempler og selv eksperimentere med båndoptagelser om alle mulige emner vil eleverne opfange og udnytte forskellige mundtlige virkemidler. Arbejdet kan varieres dag for dag eller udgøre længere forløb, hvor eleverne selv producerer mundtlige tekster som materiale til undervisningen. Lydhørheden skærpes og trænes gennem oplæsning, genfortælling og dramatisering af læste tekster. De kan gætte kendte stemmer fra radioen og lytte til forskellige perioders genrer og jargoner og sammenligne det hørte med deres eget sprog.

I litteraturen og ikke mindst i dramaet findes overalt dialoger, samtaler, enetaler osv., som kan bruges som grundlag for undersøgelse af mundtlighed – og som kræver kendskab til mundtlighedens variationer for at blive forstået.

Tale og lytte

Kernen i mundtlighed er samtalen. Den rummer vejen til viden, kundskab og identitet, og den er grundlaget for menneskeligt samspil af enhver art. Det gælder for alle

Undervisningsvejledning

niveauer og typer af samtale, at man udtrykker sig bedst, når man har noget på hjerte, og at kvaliteten hænger sammen med opmærksomhed og nærvær. Hvad der i øvrigt betinger en dynamisk kommunikation, er fx stemningen i klassen, klasseværelsets indretning og udsmykning og ikke mindst muligheden for, at man kan have øjenkontakt med hinanden og ikke kun med læreren.

Ægtheden i et fællesskab og en grundlæggende demokratisk forståelse bygger på det gehør for dialogens betydning, som det er skolens og forældres ansvar at videregive til børn og unge.

Basalt heri er evnen til at anvende et levende sprog, der beriger den menneskelige kontakt og den personlige udvikling, det man lidt gammeldags kunne kalde omgangstone og hjertesprog.

Skolen må skabe rum for børns behov for at samtale om følelser og hændelser i deres liv og omverden, om noget set eller hørt der skaber utryghed eller begejstring, om oplevelser af alle slags. Lydhørhed og eftertænksomhed skal kunne næres gennem hele skoleforløbet samtidig med, at talegaverne udvikles.

I undervisningen er samtalen ofte emnerelateret og fælles med læreren som formidler, men i dansk bør der fokuseres anderledes på undervisningens form. Antallet af ja/nej-spørgsmål kan reduceres til fordel for en samtaleform, der gør eleverne til aktive medspillere. Der kan lægges mere op til åben debat, hvor det ikke gælder om at få ret, men om at gennemskue, forstå og argumentere.

Den problemløsende samtale egner sig godt til grupper. Gruppestørrelsen og fællesskabet mildner de psykologiske mekanismer, der nemt sætter ind i en plenumdebat, men kan også gøre gruppesamtalen stereotyp og konsensusøgende.

Eleverne skal have lejlighed til at afprøve flest mulige, gerne autentiske samtalsituationer, fx i relation til klasselærerarbejdet. Rundkredsens beretninger og turtagning har stor betydning for opøvelsen af sproglig opmærksomhed og lydhørhed. Men alle typer samtaler og henvendelser, der passer til elevernes alder og stoffet, er relevante, fx telefonsamtale, ansættelsessamtale, samtale om forløbet af praktik, forskellige henvendelser og forespørgsler på offentlige institutioner og arbejdspladser.

Hyppig evaluering af klasse- og gruppesamtaler er nødvendig. Herved får eleverne mulighed for at finde frem til, hvad der får en samtale til at fungere, og hvad der får den til at lukke eller vande ud og for at forstå, at det mundtlige udtryk består af et indhold, en kommunikation og en situation, der er farvet af parternes personlige styrke og svagheder.

Det gælder primært om at rette elevernes opmærksomhed mod kommunikative processer mere end detaljer. Og det handler om at skærpe deres kritiske sans for kommunikationen i klasseværelset, ikke blot i undervisningen, men også i det sociale liv. Træning i at høre, når kommunikation fungerer og ikke fungerer, vil give dem erfaring og analytisk gehør for de nuancer, der fx kan få en hyggelig samtale til at blive et skænderi.

Undervisningsvejledning

En velegnet ramme for at forberede og bearbejde samtaleforløb er fx agering. Man opnår herved en vis eksperimenterende frihed i forhold til "rollen" og dens sproglige udtryk. Den aktive medskaben i spillet holder såvel intellekt som følelser virksomme og opøver lydhørheden for sproglig præcision. Man kan således før, under og efter spillet træne alle typer af mundtlige situationer og sætte et bredt spektrum af sprogfunktioner i spil.

Arbejdet med forskellige samtaletyper kan indgå som en regulær forberedelse af de henvendelser eleverne nødvendigvis må foretage, hvis de i en opgave behøver yderligere research, information eller viden.

Længere mundtlig fremstilling

Det er af stor betydning, at eleverne vænner sig til at formulere deres tanker og synspunkter på en måde, der får andre til at lytte og blive inspirerede til at argumentere. Ethvert mundtligt arbejde må betragtes som en stadig øvelse i at formulere sig, hvor man bearbejder og forbedrer, og hvor kammeraternes dømmekraft er lige så brugbar som lærerens. Oplæg til rundkredsen kan fx for en tid hænge sammen med klassens aktuelle emne. Efter hvert oplæg er det de andres tur til at kommentere indholdet og formen og til at fremhæve, hvad der var godt eller mindre godt. Klassens varierede respons er drivkraften til at kvalificere arbejdet og give det mening.

Dette princip lægges også til grund for den længere mundtlige fremstilling. Her må responsgruppen eller makkeren undervejs i forberedelsen af et foredrag, oplæg eller fremlæggelse vurdere, om argumentationen eller konklusionen holder, om sproget er rammende, formen og stilen inspirerende nok. Eleverne må vænnes til at forholde sig eksperimenterende også til mundtlige tekster og udsagn, hvor hver genre har sine egne kendetegn og spilleregler. Man kan fx gøre det til en fast del af gruppearbejde, at fremlæggelsen forberedes på denne måde.

Eleverne må endvidere have træning i at løfte og anskueliggøre deres fremlæggelse med forskellige hjælpemidler såsom illustrationer/grafier, dias, transparenter, it-præsentationer, materialeprøver, varieret oplæsning, interview og klip fra radio- og tv-udsendelser. Det er vigtigt, at opbygge elevernes mod på at eksperimenterere med forskellige fremlæggelsesformer og give dem bevidsthed om deres egen fremtræden i forsamlings, fx ved hjælp af videooptagelser som kan indgå i responsarbejdet.

Tilsvarende må der arbejdes med debatformen. En debat eller diskussion er ofte fyldt med overraskelser, fordi personlige indfald løfter og inspirerer deltagerne undervejs. Det er svært at få styr på, når man er nybegynder, men mindre øvelser i at udtrykke synspunkter og kommentarer begynder i de små klasser og udvides senere med brug af forskellige let tilgængelige tekster til øvelser i referat, resume, genfortælling og kommentering.

Forskelligt billedmateriale, reklamer, annoncetekster og anden sagprosa er velegnede oplæg til arbejdet med at formulere og argumentere for overvejelser og holdninger.

Undervisningsvejledning

Eleverne skal lære at anvende teksterne som et arbejdsmateriale, hvor de kan fremhæve det væsentlige, supplere med nøgleord, overskrifter og præcise, kortfattede kommentarer.

Teksterne/billederne skal repræsentere bredden i elevernes erfaringsverden, således at denne arbejdsproces kan anvendes af alle. Det kan skabe dynamik omkring en debat, hvis læreren af og til læser en tekst op, så allerede førstehåndsindtrykket kan give eleverne lyst til verbale sværdslag.

Fortællen og fortællinger

I skolen rummer den mundtlige fortælling to aspekter: at få fortalt og at fortælle selv. At høre, fortælle og producere selv indgår som mundtlige aktiviteter i hele skoleforløbet. De mundtlige genrer er endvidere relevante som en del af litteraturarbejdet, når eleverne arbejder med fx forskellige kulturers myter, eventyr, legender og fabler, ældre og moderne sagn og skrøner, bibelske fortællinger, rim og remser, remseeventyr, gamle og moderne børnesange, vittigheder, anekdoter, drillevers. Pointen i forbindelse med fortællingen er at fastholde det unikke ved mundtligheden: her og nu-oplevelsen som en stemning, et billede, der står tilbage i erindringen.

Man lærer at fortælle ved at høre mange fortællinger og ved at fortælle selv. Jo større repertoire, jo mere frihed i valget af indhold og fremførelse. Mundtlig og dramatisk tekstproduktion foregår på samme måde som tekstproduktionen i et procesorienteret skriveforløb, ja måske som en forberedende del af denne. Børns fortrolighed med de mundtlige og folkelige fortællinger får dem til at genkende og genbruge strukturer, genrer og indholdselementer herfra. Undervisningen skal hjælpe dem til variation i tekstvalget og til præcisering af det sproglige og det fortælletekniske udtryk.

En særlig genre er elevernes beretninger fra deres eget liv. Sæt fx tid på, og lad eleverne i klassen få lige lang tid til at fortælle om deres ferie eller weekend, deres kæledyr, deres bedste ferieoplevelse, deres skolevej, deres yndlingsbog, en komisk juleaften, det menneske de holder mest af eller frygter mest, osv. De kan fortælle enkeltvis i plenum, men hele klassen kan også med fordel fortælle i grupper på tre, højst fire personer. Pointen er, at det individuelle fortællestof bliver til fælles oplevelser i klassen.

Dele af disse individuelle livshistorier kan bidrage til produktion af fx eventyr og teater: Yndlingsveninden kan give stof til prinsessen. En mormor giver måske stof til heksen osv. Har man brug for beskrivelser af landskaber eller miljøer, kan stikordet også skaffe det nødvendige grundlag: Fortæl om det smukkeste sted, du kender. Fortæl om et farligt sted. Hvis der er problemer med sammenholdet i klassen, kan minuthistorien sætte fokus på en oplevelse, der overraskede positivt eller negativt: Fortæl om en situation, hvor en kammerat gjorde dig overraskende glad/ked af det.

Elevernes egne historier bliver på få minutter en guldgrube af stof til videre brug og bearbejdelse.

Undervisningsvejledning

Oplæsning

Gennem hele skoleforløbet er voksnes oplæsning kimen til oplevelse, indlevelse og fortolkning. Heri ligger en væsentlig motivation for elevernes egen læsning.

Endvidere betyder oplæsning, at man i en klasse kan arbejde med tekster af en sværhedsgrad, der ligger over, hvad mange i klassen kan læse, men som de indholdsmæssigt sagtens kan forholde sig til. Oplæsningen vil da ofte være elevernes første møde med nye ord og syntaks, et betagende sprog, der åbner for nye sammenhænge og problemstillinger, og lærerens oplæsning får da en værdi som et fælles erkendelsesmiddel og som en ramme om individuelle og fælles fortolkninger af tekstens indhold og kraft, som er af vital betydning for udviklingen af nyt sprog. Derfor er oplæsning mere end fejring af fødselsdage samt underholdning til madpakken, men tager sin velfortjente og store bid af den samlede undervisningstid, gerne i store portioner med halve og hele timers oplæsning og indleven sig i bogens univers. Og læreren bør også give sig tid til oplæsning i de ældre klasser, hvor fælles, korte tekster kan introduceres til hele klassen via oplæsning.

Elevernes egen oplæsning har mange funktioner i dansktimerne og er en værdifuld del af deres læreproces i læsning, tekstproduktion og i arbejdet med sprog og litteratur. Oplæsning er ikke som højtlesning en mekanisk gengivelse af læste ord, men en fortolkning af det læste. Oplæsning letter derfor også tilgangen til tekster, der traditionelt opfattes som vanskelige, fx digte.

Oplæsning er ikke en færdighed, der automatisk følger læsefærdigheden, hverken hos børn eller voksne. Den kræver forberedelse og træning og er en naturlig del af dansktimen gennem hele skoleforløbet. Forberedelsen kan med fordel finde sted i en gruppe, der gennem eksperimenter og afprøvninger finder frem til den bedste måde at læse en given tekst op på. Øvelser i udtale, tonefald, rytme, betoning, frasering er skridt på vejen til god oplæsning og til en nuanceret forståelse af samspillet mellem teksten, oplæseren og tilhørerne.

Det skrevne sprog

Læsning

Alle elever skal fra starten erfare, at læsning kan give oplevelse og viden. Det er vigtigt, at elevernes læseinteresse og læselyst til stadighed stimuleres, samtidig med at en nødvendig træning af læsefærdigheden gennemføres.

Eleverne skal opmuntres til at læse meget. Et godt læsemiljø på skolen er en af forudsætningerne for en god og alsidig læseindlæring. Det skabes i den enkelte klasse med meget og alsidigt læsestof og gode vaner omkring læsningen.

Undervisningsvejledning

Tilskyndelsen til selvstændig læsning må ikke ophøre, for så dropper mange af eleverne ud. I hele skoleforløbet må der derfor sættes tid af til at gå på skolebiblioteket. Dansk-lærer og skolebibliotekar har det fælles ansvar for at fastholde eleverne i bogverdenen og hele tiden vise dem nye veje. De må vejlede eleverne og opmuntre dem til selvstændig læsning og give tid og rum til læsning i skolen. Læseindlæring, automatisering, konsolidering og fortsat læseudvikling tager tid og titler og kræver sin store del af den samlede undervisningstid. I begynderlæsningen kan eleverne læse en mindre bog om dagen. Når bøgerne bliver længere, tager det flere dage at læse én, og på et tidspunkt aftaler lærer og elev, at der læses fx en titel om ugen. På mellemtrinnet begynder eleverne at læse romaner på mere end 100 sider, som det ofte vil tage 14 dage at nå igennem. Længere bøger kræver mere tid, men eleverne bør i hvert fald læse mindst en roman om måneden gennem hele skoleforløbet.

Elevernes selvstændige læsning følges op med fx samtale, fremlæggelse, om- og gendigtning, anmeldelse og omtale, dramatisering, og titlerne registreres med læselog eller portfolio.

Det er også vigtigt, at forældrene støtter deres børns læsning, at de går på biblioteket med dem, at de accepterer, at barnet kan være opslugt af en bog, og at de viser interesse, for det barnet læser. Et godt samarbejde med hjemmet om læseindlæringen er uvurderligt. Det kræver bl.a., at forældrene får at vide, hvordan man arbejder i skolen, hvorfor man gør det på netop den måde, og hvordan de selv kan understøtte. Men skolen bør også være opmærksom på de elever, der ikke får denne støtte i hjemmet. De vil ofte tilhøre den kategori af elever, der dropper bøgerne, hvis ikke skolen stiller krav og støtter specielt med passende titler, nærvær og med tid og rum i situationer, hvor andre elever beskæftiger sig med andre områder af faget eller indgår i tværfaglige projekter. Læsningen bør have førsteprioritet for denne gruppe.

Der er utallige muligheder for at inddrage det omgivende samfund i arbejdet med at skabe læselyst og -interesse hos eleverne. Bl.a. kan et kulturcenter og folkebiblioteket rumme læsekredse for elever, forældre og lærere, og de kan deltage i samarbejde om forfatterbesøg, læsetemauger og læsarrangementer.

Grundlæggende læseaktiviteter

Der er tre læseaktiviteter, som er grundlæggende for læseudviklingen hele skoleforløbet igennem: lærerens oplæsning, elevens læsning af kendt tekst, fx læsebog og elevens læsning af ukendt tekst.

Gennem oplæsning viser læreren eleverne glæden og udbyttet af læsning og bøger. Eleverne får erfaringer med fortællestrukturer og genrer og med syntaks, semantik, indhold, sprogmelodi, rytme, betoning og tryk samt billeder. De udvider deres forråd af ord og begreber.

I arbejdet med fælles læsetekst er fællesskabet og samtalen om teksten af stor betydning.

Undervisningsvejledning

Her pirres elevernes nysgerrighed, her undrer de sig, her møder de kendte og ukendte livssituationer. Teksten kan være udgangspunktet for en ikke på forhånd defineret samtale, men også genstand for en fælles undersøgelse, der får eleverne til at involvere sig og inddrage deres egen erfaringsverden. Ved valget af læseteksterne må læreren være opmærksom på teksternes læseværdighed, læselighed og læsbarhed. En tekst skal have et indhold, som appellerer til eleverne, en typografi og et layout, som gør den let at læse, og en sproglig form og en begrebsverden, som er passende i forhold til elevernes udvikling. Illustrationer af forskellig art kan støtte læsningen.

Den første læseundervisning

Det er oplagt i den første læseundervisning at tage udgangspunkt i de erfaringer, børnene har med læsning og skrivning, når de begynder i skolen. Fra børnehaveklassen har mange en god forståelse af skriftsproget, som de også er begyndende brugere af.

Børn har set voksne læse aviser og bøger, skrive breve, beskeder, huskesedler osv. Elever, som imiterer de voksnes læse- og skriveaktiviteter, udvikler langt hurtigere funktionelle læse- og skrivefærdigheder.

Elevernes baggrund er imidlertid meget forskellig. Derfor er det vigtigt at skaffe sig kendskab til elevernes forudsætninger, opstille læsemål for den enkelte og for gruppen, evaluere undervisningen løbende og foretage justeringer af den. Hertil kan fx en dagbog eller mere eller mindre strukturerede iagttagelsesmaterialer være nyttige redskaber. Kan barnet læse? Hvad kan det læse? Hvordan? Kender det bogstaverne? Kan det rime? Høre forlyd i ord? Har det erfaringer med forskellige genrer gennem oplæsning hjemme eller på institutionen? Hvilke? Hvad tænker barnet om læsning? Hvordan tror barnet, man gør, når man læser? Afdækningen må være så bred som mulig, så forskellige aspekter ved barnets forudsætninger belyses bedst muligt.

Begynderundervisningen må lægge op til, at eleverne læser og skriver funktionelt med den skrift, de hver for sig indtil da har udviklet – og som måske kun de selv kan læse – uden krav om konventionel læse- og skrivefærdighed. Der skal fra første færd være bøger og andet læsestof samt skrivematerialer til rådighed i klassen, og eleverne skal opfordres til at benytte sig af læsning og skrivning i deres rollelege (butik, posthus, cafe, forfatter, journalist m.v.).

Eleverne må arbejde med de tre alfabeter: bogstavernes navn, tegn og lyd. Bogstavnavn og -lyd læres fx gennem lydlege, rim og remser, kropslig aktivitet som trampe- eller klappeøvelser. Bogstavtegnene indlæres gennem sansemæssige erfaringer af de abstrakte tegn, ved at de tegnes, males, bages, danses og formes på alle tænkelige måder. Bogstavgennemgangen kan endelig suppleres med læsning af alfabetbøger.

Leg med sprogets forside ved læsning af rimbøger, hvor eleverne selv rimer med, er med til at opbygge deres læseforudsætninger. Det samme gælder oplæsning af bøger med bogstavrim og spil og lege med lydene i ordene. Sammensatte ord kan skilles ad og sættes sammen på nye og sjove måder i spil og lege.

Undervisningsvejledning

Læsestrategier

Når et barn lærer at læse, søger det efter meningen i det, som det læser. Læseindlæringen skal give eleverne en række strategier, der kan sikre, at de ikke gætter vildt, men lærer at læse ukendte ord. Eleven kan benytte strategier, som knytter sig til kendskab til emnet og til sprogets system, til begreber i teksten eller til illustrationerne, dvs. at ordene læses kontekstafhængigt. En stærk støtte hertil er elevernes forforståelse af teksten. Ud fra tekstens billeder kan eleven slutte sig til et indhold, fx Katten vil prøve at fange den ... (illustreret med tegning af kat og mus). Han kan benytte sin forhåndsviden om betydningsindhold til at slutte sig til det rigtige ord i teksten, fx Peter var syg. Derfor ringede hans mor til l.... Ud fra sit kendskab til dansk sprogbrug og grammatik kan han opstille en hypotese om det rigtige ord i den rigtige bøjningsform, fx Der sad en dukke på stolen – På hylden sad flere duk.... – Alle duk.... havde røde kjoler på. Eller han kan bygge på rytme, stød og betoning, fx Peter Mathiesen red på gri... over i... med avi.... Disse strategier kan give hurtig og god læsning, når de ord, der skal læses, står i en kontekst. Står ordene alene, eller vil man kontrollere sine gæt, er det nødvendigt at beherske strategier, som baserer sig på vores skriftsprogsnormer: på bogstaver og enkeltlyde, fx s-k-o-l-e-n, på stavelser, fx sko-len, eller på deling i stamme og endelse, fx skole-n.

Ofte vil den uerfarne læser benytte en og samme strategi på en hel tekst, mens den mere erfarne vil kunne variere sit strategivalg i forhold til teksten. Læseundervisningen må derfor indeholde undervisning og træning i at benytte flere forskellige læsestrategier på tekster af voksende kompleksitet og sværhedsgrad, og det er af afgørende betydning, at læreren varierer valget af strategier i forhold til elevernes behov og forudsætninger. Elever med lydlig eller sproglig vanskeligheder har ofte problemer med rene lyd- eller stavemetoder, elever med dårlig hukommelse med de ydre strategier. Metoder, som bygger på et grundigt arbejde med sprogets lyde i et systematisk og kontinuert forløb, hvor alle sanser inddrages, vil sikre de fleste elever en god læsestart og -udvikling.

Funktionel læsekompetence

Efterhånden skal eleverne opnå en funktionel læsekompetence, dvs. at de bliver i stand til at læse mange forskellige tekstgenrer hurtigt, med forståelse og indlevelse. Forudsætningen herfor er, at deres læsning bliver så automatiseret, at al deres energi ikke skal bruges på den elementære afkodning af ord, og at de efterhånden lærer at beherske en række forskellige læseteknikker.

Det forudsætter, at læsningen er blevet præcis og kræver, at eleverne får megen øvelse ved at læse meget. Et par gange i løbet af året kan der derfor med udbytte arbejdes med et samlet læsekursus for hele klassen. Rammen kan fx være en periode på 3-4 uger med 1-2 timers daglig frilæsning i klassen og evt. hjemme. Der skal være mange bøger til rådighed af forskellig sværhedsgrad, og der skal være både skønlitterære bøger og fagbøger. Der findes vejledende lister over klassesæt til formålet, men læreren må kende de enkelte titler, sådan at kurset kan skræddersys til hver enkelt elev.

Undervisningsvejledning

Før læsekursus undersøges det, hvor de enkelte elever befinder sig i deres udvikling, og hvilke behov de har, ligesom der efter den intensive læseperiode foretages en evaluering, evt. ved hjælp af diagnostiske prøver. Det centrale i perioden er imidlertid elevernes selvstændige læsning med opgaver før og under læsning og efterfølgende små arbejdsopgaver såsom korte handlingsreferater, beskrivelser af personerne eller illustration af et centralt sted i teksten.

I klasser, som generelt har stort udbytte af et læsekursus, er der af og til elever, som endnu ikke kan læse selvstændigt med udbytte. Det må overvejes, hvordan de tilgodeses bedst muligt metode- og materialemæssigt, eller om de overhovedet skal deltage i læsekurset. Læreren kan læse for og med dem. Der kan benyttes bånd, hvor teksten er indtalt i normalt læsetempo, eller hvor den er indlæst i langsomt tempo, så eleven kan følge med og evt. læse forud og få kontrolleret sin læsning. Eller man kan benytte et edb-program med digitaliseret tale med oplæsning af tekst, der i forvejen er indtalt, eller med syntetisk tale, der kan omsætte enhver tekst på skærmen til tale. Hvis der er for stor forskel mellem undervisningens fælles mål for læsefærdighed og elevens færdigheder og forudsætninger, må det overvejes at give eleven specialundervisning.

Også i de ældste klasser skal der arbejdes videre med elevernes læsning. Ved arbejdet med både skønlitterære og faglige tekster skal der tales om teksttype, layout, læseformål etc., og det må være accepteret, at eleverne læser forskelligt og derfor ikke altid skal have den samme læseudfordring.

Læsestrategier skal fortsat trænes, ligesom der må være stor opmærksomhed på gode læsesituationer, så eleverne både af skolebiblioteket og af dansklæreren opfordres til at fastholde og udvikle deres læseberedskab og -vaner.

Faglig læsning

Selv om den faglige læsning sprogligt og begrebsmæssigt svarer til læserens udviklingstrin, kan selv elever, der læser alderssvarende, når det drejer sig om skønlitterære tekster, have svært ved at læse en faglig tekst. Man skal på én gang læse forskellige former for tekst, illustrationer, grafer, diagrammer m.v. – og bearbejde og samle de forskellige typer af informationer.

Den faglige læsning stiller derfor nye og anderledes krav til læseprocessen og dermed til læseundervisningen. Der indføres nye læseformer som punktlæsning, skanne- og skimmeteknikker, oversigtslæsning og nærlæsning. Der undervises i læsning af billeder, billedtekster, grafer og kurver, leksikon og indeks, stikordsregistre og ordbøger. En af vor tids vigtige læsefærdigheder er at finde ud af, hvad man ikke skal læse. Netop ved faglig læsning må man arbejde koncentreret med, at eleven lærer at læse bevidst og målrettet, og læreren må vejlede eleven omhyggeligt med udgangspunkt i de enkelte opslag. Udviklingen af andre kilder til viden som video, dias og lydbånd samt it går stærkt.

Eleverne må derfor i løbet af deres skolegang oparbejde en fortrolighed med forskellige mediers muligheder og begrænsninger med hensyn til at formidle information.

Undervisningsvejledning

Færdighed i læsning af skærmttekster og søgning i store mængder af data på computeren, fx i databaser og på cd-rom, udvikles fra starten fx gennem arbejde med klassens eller elevens egne små databaser, senere bl.a. i forbindelse med biblioteksbesøg og arbejde med emner.

Forpligtelsen til at udvikle elevernes faglige læsning er ikke kun dansklærerens, men kræver hele lærerteamets opmærksomhed. Således må også de lærere, som underviser i fag, hvor der bruges faglige tekster, fx natur/teknik, matematik, biologi og samfundsfag, arbejde med de tekster, som er typiske for deres fagområde – og det gennem hele skoleforløbet.

I takt med, at den faglige læsning placeres i fagene, tilbyder også danskfaget sin egen faglige læsning i form af sproglære, litteraturhistorie, biografier og andet danskfagligt stof.

Det nordiske perspektiv

Det betragtes som ganske enestående, at de fleste mennesker i de skandinaviske lande kan kommunikere indbyrdes ved hjælp af deres modersmål. Sproglige ligheder og et folkeligt, demokratisk sindelag lægges som regel til grund for, at de nordiske lande stadig står hinanden nær trods de enkelte landes stadig bredere internationale politiske og samarbejds-mæssige orientering på bekostning af den snævert nordiske.

Det er af største betydning, at den nordiske dimension i skolen bliver integreret i arbejdet med dansk, hvor det er naturligt, samt i de tværfaglige og tematiske sammenhænge, hvor nordisk samarbejde og bevidsthed har markeret sig mest synligt i verdenssamfundet, nemlig i forbindelse med demokrati, velfærd, miljø og menneskerettigheder.

Rim, vers, små eventyr og digte på norsk og svensk kan supplere de danske tekster i indskoling og på mellemtrinnet, hvor det også vil være naturligt at bygge mere eller mindre bogstaveligt på miljøer, som alle børn kender fra tv-film om Pippi Langstrømpe, Emil fra Lønneberg, Bulderby osv. Ved af og til at lægge vægten på replikkerne i filmene kommer elevernes interesse ind på et spor, der kan præcisere de sproglige ligheder: det er en svensk film, og dog kan vi forstå stort set alt, hvad Emil og Pippi siger. Livet på Katholt eller i Bulderby kan supplere tværfaglige emner eller storylines om det nære miljø med en bredere historisk indfaldsvinkel, der nok har et svensk islæt, men også er tæt på dansk bondemiljø i begyndelsen af 1900-tallet eller på vore oldeforældres tid. Her er der i øvrigt rig lejlighed til at trække på den fællesnordiske folkelige fortælletradition og ikke mindst billedkunsten med fx Carl Larssons, Munchs og Skagensmalernes miljøbeskrivelser.

Der findes ingen nedre grænse for, hvornår man kan inddrage norske og svenske tekster. I princippet kan alle lettilgængelige tekster, sange, billeder og i særdeleshed børne-tv og film indgå i danskundervisningen, hvis det kan skabe større vingesus, perspektiv eller humor i klassen.

Undervisningsvejledning

Det kan desuden anbefales at anvende enkle billed- og børnebøger på norsk og svensk til oplæsning og samtale, ikke blot om bogens personer og miljø, men også om det særligt norske eller svenske i beskrivelserne, i personernes gøren og laden, i byggestilen og måden at bo på, i familiære eller højtidsbestemte traditioner osv.

Gennem oplæsning af tekster kan man fremhæve enkelte ord fra originalteksten, der kan give en særlig smag i munden eller sætte sproglige associationer i gang. Hertil kan også bøger på cd-rom virke ansporende og åbnende. Har man i klassen forældre fra et andet skandinavisk land, er det naturligvis oplagt at bede dem læse op enten i klassen eller på bånd.

At høre en dansk version af en nordisk børnebog læst op – men med et enkelt kapitel på originalsproget – giver eleverne præcis den fornemmelse af det specifikke og det lidt anderledes, der bidrager til en nordisk bevidsthed. Det må derfor anbefales, at der i alle klassesæt af de mest læste børne- og ungdomsbøger af norske og svenske forfattere indgår et eksemplar af bogen på originalsproget, hvorfra læreren vælger et kapitel til illustration af forfatterens sprog og sprogtone, ordvalg osv. Projektarbejde om fx miljø, minoriteter, børns rettigheder, turisme, natur kan få nogle spændende perspektiver gennem materiale fra nordiske organisationer eller foreninger, der ligesom de danske søsterorganisationer formidler deres arbejde gennem informationsmateriale i form af aviser, hæfter, bøger og blade som kan rekvireres – ofte gratis. Adresser og telefonnumre på de øvrige nordiske organisationer/foreninger kan fås hos de tilsvarende danske.

I forvejen ligger der i tværfagligt samarbejde om historiske og geografiske emner uendelige muligheder for at planlægge bredt nordisk, bl.a. også ved anvendelse af relevante lære- og læsebøger på de andre sprog. Navnlig læsebøgerne vil kunne bidrage til en naturlig udbredelse af danske børns kendskab til norsk og svensk folkeeje blandt børn – som fx Alf Prøysen, Thorbjørn Egner, Asbjørnsen og Moe, Selma Lagerlöf, Tove Jansson, Elsa Beskow og Maria Gripe samt børnebogsforfattere fra nyere tid som Tormod Haugen, Torill Thorstad Hauger, Mette Newth, Jan Erik Vold, Einar Økland, Britt Hallqvist, Barbro Lindgren og Ulf Stark.

Det mest oplagte fundament for nordisk forståelse vil dog altid bestå i samarbejde og etablering af en personlig kontakt. Her nedbrydes sprogbarrierer, og her får de folkelige værdier mening.

Udveksling af breve, sange, tekster, lydbånd, videofilm osv. mellem skoleklasser, lærere eller elevgrupper kan være forløberer for et egentligt permanent samarbejde mellem nordiske klasser og deres lærere, måske omkring miljø- og samfundsforhold, som spiller en stor rolle i al nordisk kultur og skoletradition. Et reelt og autentisk samarbejde vil ud over at give fælles indsigt og viden også skabe den forståelse af nordisk egenart, som må vokse frem indefra for at få værdi.

Kommunikation mellem elever i de nordiske lande bør foregå med alle de elektroniske hjælpemidler, der er for hånden. Men der må også arbejdes på, at eleverne, der har samarbejdet på distancen, får lejlighed til at skabe personlige kontakter med jævnaldrende kammerater og deres familie. Der kan ofte bevilges praktisk og økonomisk støtte til

Undervisningsvejledning

lærer- og elevudveksling gennem kommunale venskabsaftaler eller forskellige fællesnordiske institutioner, tilskudsordninger eller fonde.

Elevernes færdighed i at forstå talt og skrevet svensk og norsk udvikles hovedsageligt gennem en tilvæning ved jævnlige møder med disse sprog igennem hele skoleforløbet. For at støtte tilvæningen må man i forbindelse med arbejdet rette opmærksomheden mod sproglige forhold. Udgangspunktet må her være ligheden mellem de tre skandinaviske sprog, men det kan også være nyttigt undertiden at sammenligne sproglige regler, der er forskellige for sprogene, fx brugen af ck på svensk hvor dansk vil have k, eller talordenes konstruktion på alle tre sprog.

Hovedvægten ligger på arbejdet med norsk og svensk, men når lejlighed gives, bør eleverne også præsenteres for eksempler på de øvrige sprog i Norden. Det vil her være nemt at se slægtskabet mellem de nordiske sprog dansk, svensk, norsk, færøsk og islandsk, bl.a. fordi eleverne kan opdage, at de faktisk kan tyde indholdet af meget enkle færøske og islandske tekster. Grønlandsk, finsk og måske samisk vil de efterhånden kunne identificere ud fra skriftbilledet og sprogetonen, når de møder dem.

Det skrevne sprog

Skrive

Lige fra de første skoleår skal eleverne have lejlighed til at skrive i forskellige genrer og teksttyper og i mange sammenhænge.

Ved gennemgangen af et bogstav kan læreren bede eleverne skrive ord, der begynder med bogstavet. For langt de fleste elever ville det være en umulig opgave, hvis læreren krævede formel korrekthed. Eleverne kan i stedet tegne tingene og samtidig skrive begyndelsesbogstavet, som de er ved at lære. Eller de kan skrive legeskrift, en form for imitation af den voksnes skrift. Hvis den kombineres med en tegning, kan man læse, hvad der er skrevet. Og eleverne kan selv læse det og opleve, at de kan skrive. Efterhånden kan de skrive de bogstaver, de kender og kan høre.

Eleverne kan arbejde alene, parvis eller i grupper. Efter det skriftlige arbejde følger en mundtlig fase, hvor de læser deres ord op for hinanden. Derved oplever de skriftens praktiske funktion. Man kan huske, hvad man tænkte på for lidt siden, for man har jo skrevet det ned.

Fra 1. klasse kan skriftligt arbejde have et reelt formål. Eleverne vil gerne fortælle om deres oplevelser lige efter en længere ferie.

Det er en mundtlig situation, som absolut skal bruges, men af og til kan de i stedet "skrive" deres oplevelser. De kan tegne, legeskrive, skrive første bogstav, nogle af ordenes bogstaver osv. Eleverne kan selv fortælle eller læse op for klassen, eller læreren kan læse de forskellige beretninger op.

Undervisningsvejledning

Når næsten alle bogstaver er lært, kan læreren begynde brevskrivning med de enkelte elever.

Mange elever skriver breve til deres lærer, som kan besvares med et ordvalg, der passer til modtageren. Han kan gå ind på de ting, eleven har skrevet om, men også selv tage nye vinkler op.

I løbet af de første skoleår vokser spredningen i elevernes faglige standpunkt markant. Flere og flere elever ønsker at skrive korrekt – og kan magte det. De åbne opgaver, der netop er beskrevet, giver læreren mulighed for at nå alle.

Procesorienteret skriveundervisning

Eleverne skal skrive meget – nogle af dem uden, at der stilles for mange krav til dem. Når først de kommer i gang med at skrive, kan fordringerne med hensyn til indhold og genre øges.

Det er muligt at opstille en række faser i skriveprocessen, men ikke alle faser skal nødvendigvis med hver gang. Eleverne må skifte mellem nogle gange at gennemløbe hele processen og andre gange kun at arbejde med dele af den.

Forud for selve skrivningen er det imidlertid godt med forskellige impulser. Man kan klæde eleverne på ved at samtale om det, man skal til at skrive om. Man kan dramatisere, lave brainstorm og mindmap. Eleverne kan tale sammen om det, de skal skrive. De kan finde oplysninger om det, fx ved at læse bøger og aviser, ved at søge på edb, via tv og radio, gennem interview.

Eleverne kan arbejde sammen, fx lave en rundehistorie, hvor en starter og de andre fortsætter historien, eller de kan arbejde med historierouletter, hvor de opbygger en historie ud fra nogle oplysninger, de får ved lodtrækning. Man kan stoppe oplæsningen af en bog og lade eleverne alene, parvis eller i grupper digte videre på historien ud fra spørgsmålet: Hvad tror I, der sker nu?

Eleverne må lære at turde skrive løs. De første uforpligtende udkast er vigtige, de sætter gang i skriveprocessen. Ved spontan hurtigskrivning trækker sproget tankerne med sig – ideer og tanker kommer myldrende, uden at man nødvendigvis har tænkt det hele igennem på forhånd.

Denne følelse er i sig selv befordrende for elevernes lyst til at skrive. I næste omgang kan eleverne så undersøge deres udkast og finde frem til, hvad de kan bruge til at komme videre på.

Når der foreligger et udkast, følger en fase, hvor eleverne hjælper hinanden med at gøre teksterne bedre. De må lære at give hinanden respons på en konstruktiv måde: at give konkret kritik af skriftligt udtryk og at lytte til kritik uden straks at forsvare sig.

Undervisningsvejledning

Ofte rummer skriveprocessen mere end én responsrunde. I den første hjælper eleverne først og fremmest hinanden med indholdet. Fremtræder det klart? Kan tilhørerer forstå skribentens hensigt? Er rækkefølgen – kompositionen – velvalgt?

Også genrevalget og genrebevidstheden sættes i fokus. Når eleverne igen har gennemarbejdet teksten på indholdsplan, kan de hjælpe hinanden med en række mere formelle forhold: syntaks, stavning og tegnsætning.

Responsen må ikke være helt fri, men heller ikke for bundet. Præsenteres eleverne for en slags skema med tyve spørgsmål, dræbes deres mod og lyst, og arbejdet bliver ofte mekanisk. Samtidig er det vigtigt, at responsen er konkret, så også den usikre elev kan anvende den i sit videre skrivearbejde. Generelle opgaver til gruppen kan fx være: Hvad er godt? Hvilke forslag til ændringer har du? Men der kan også i forhold til skrivegenren fokuseres på bestemte sproglige forhold, fx verberne i forhold til at give en beretning liv, adjektiver og sanseord i digte og afsnit og overskrifter i en artikel.

Efter responsen må skribenten tage stilling til hvilke forslag til rettelser, han vil bruge. Det er hans tekst, og den må han selv tage ansvaret for.

På denne måde kan eleverne igennem skoleforløbet opbygge en viden om sprog og tekster, der sætter dem i stand til at gøre deres tekster bedre. Efterhånden lærer de at reflektere over deres egne tekster og bearbejde dem kritisk på samme måde, som de forholder sig til deres kammeraters tekster. Desuden styrker responsarbejde også ofte deres bevidsthed over for tekster, de læser.

Arbejdet med respons indebærer, at eleverne skal bearbejde deres tekster meget. Gennem brug af computer kan eleverne redigere deres tekster og arbejde med deres disposition, flytte rundt på ord og afsnit og i den sidste fase skabe layout, der passer til deres tekst. Omskrivning og ændringer bliver ikke så tidskrævende og uoverkommelige.

Efter bearbejdelsen kan teksterne bruges. Klassens produkter kan tilsammen være en digtsamling, en novellesamling, en del af et produkt i en tværfaglig sammenhæng osv. Undertiden kan 8. klasse skrive eventyr på en sådan måde, at de kan bruges som læsestof for en 3. klasse.

Elevernes færdighed i at arbejde med deres egen skriveproces er ikke bare af stor betydning inden for danskfaget, men også i andre fag – først og fremmest fremmedsprog – og i tværfaglige og projektorienterede forløb. At skrive hurtige udkast, at samle og strukturere ideer og stof, at vælge genre og at bearbejde sin tekst indgår i det skriftlige arbejde i en hvilken som helst sammenhæng.

Korte skriveforløb

Man kan også lade eleverne arbejde med korte spontane skriveforløb på 5-10 minutter. Det gør arbejdstiden overskuelig for eleverne. Der ligger ikke et bjerg af arbejde forude og venter på dem. Specielt elever, der lider af skriveblokeringer, kan have glæde af

Undervisningsvejledning

korte forløb, der kan være både saglige og fiktive – eller leg med alle mulige sider af sproget. Efterhånden kan kravene til indholdssiden og dermed også til det sproglige udtryk øges, selv om man stadig arbejder med den korte form.

Der kan laves tekster, hvor man beskæftiger sig med de enkelte sanser, eller man kan lade eleverne gå parvis ud i skolens omgivelser – centeret, skoven, stranden, skolegården etc. – og i et aftalt tidsrum ved hjælp af sanserne beskrive det sted, de befinder sig. Korte ekspressive skriveprocesser er vigtige, fordi de gør eleverne sprogbevidste og bidrager til, at arbejdet med skriftlig fremstilling bliver lystbetonet, således at eleverne kan bevare den indstilling, at det er sjovt at skrive.

Læreren som vejleder

Læreren skal indimellem rette elevernes produkter, men langt vigtigere er hans vejlederfunktion og den respons, han giver. Eleven skal ikke udelukkende gøres opmærksom på fejl af formel karakter, men gives gode råd med henblik på den fortsatte skriveudvikling.

Vel at mærke råd, der angår alle sider af teksten, såvel dens form som dens indhold.

Allerede inden eleverne begynder at skrive, kan læreren give dem differentierede indfaldsvinkler. Når første udkast foreligger, kan han derefter variere sine krav til dem. Nogle elever skal måske have respons på noget ganske fundamentalt på indholdssiden, andre elever får respons på tegnsætning og atter andre på forhold omkring genre etc. Det er naturligvis vigtigt, at elev og forældre forstår, at der i det konkrete arbejde fokuseres på noget bestemt.

Eleverne skriver tekster i forskellige genrer, og læreren må være opmærksom på mange lag i deres tekster: valget af genre og opfyldelsen af genrekravene, sammenhængen med hensyn til både kompositionen og sammenbindingen mellem de enkelte sætninger, ordvalget i relation til det indhold, de vil formidle. Det samme gælder elevernes stilforfærdigelse og deres brug af stilistiske virkemidler.

Stavning

Retstavning er en væsentlig faktor i skriftlig udtryksfærdighed. Jo mere automatiseret stavefærdigheden er, jo mere energi kan eleven bruge på overvejelser om indholdet. Selv om eleverne ikke er bevidste om det, foregår der staveindlæring sideløbende med læseindlæringen gennem hele skoleforløbet. Denne ubevidste staveindlæring har altså sammenhæng med elevernes læsevaner.

Stavefærdigheden udvikles i meget forskelligt tempo. Nogle elever kan allerede i første forløb være nået langt, mens andre stadig kan have problemer med simple fonetiske forbindelser sent i skoleforløbet. I alt rettearbejde må man derfor rette målrettet og snævert netop på det sted, hvor den enkelte elev står, og så er det underordnet, om han befinder sig i 4. eller 8. klasse.

Undervisningsvejledning

Når elever udfolder sig i fri skriftlig fremstilling, må læreren især i første forløb være tilbageholdende med at rette stavfejl for ikke at hæmme elevernes skrivelyst. Det betyder ikke, at elevernes fejl er ligegyldige, men blot at læreren må kunne skelne mellem fejl, som er betingede af elevens udviklingstrin, og fejl, som kan skyldes særlige problemer hos eleven. Fx er bogstavombytning og spejlvending af bogstaver ikke noget faresignal i de første klasser, mens det i de senere forløb kan være tegn på vanskeligheder.

Den store indsats på staveområdet skal ligge på mellemtrinnet. Ved at læse meget danner eleverne sig ordbilleder, og ved at skrive meget kan de automatisere stavningen, sådan at de almindeligste ord efterhånden kan nedfældes uden større overvejelser.

Meget af indlæringen kan foregå i sammenhænge, hvor stavningen ikke er i egentlig fokus. Der kan fx arbejdes med stavning i forbindelse med elevernes skriftlige arbejde eller med udgangspunkt i sproglige iagttagelser i en fælles læsetekst. Udvikling af stavefærdighed hænger sammen med udvikling af bevidsthed om sprog.

Indimellem kan der være brug for en koncentreret retstavningsindsats, fx grundigt fonologisk arbejde, ordbilledtræning eller indarbejdelse af faste regler, fx at dobbeltkonsonant kun forekommer mellem to vokaler. Hvis man vælger i perioder at træne staveord, bør de indgå i sammenhænge med det øvrige danskarbejde. Hverken løsrevne afkrydsnings- og udfyldningsopgaver eller afgangsprøverne i retstavning er specielt velegnede undervisningsmateriale til staveindlæring.

På lang sigt må arbejdet give indsigt i, at der er tre principper for stavning, at de af og til virker sammen, men at de også kan trække i forskellige retninger. Helt fra starten arbejdes der med princippet om, at bogstaverne gengiver enkeltlyde. Men lige så vigtigt er det, at eleverne får kendskab til, at en betydningsbærende enhed skrives på samme måde hver gang, den forekommer, også selv om udtalen ændres (som fx i ordene seks og seksten). Endelig må de kende det princip, der tager hensyn til ordenes oprindelige form, fx i det sprog, de stammer fra.

Brugen af ordbog bør have en høj placering i undervisningen i retstavning. Ordbogen må være tilpas let at finde rundt i for hver enkelt elev, sådan at de alle betragter den som et hjælpemiddel, det kan betale sig at bruge. Derfor må klassen have forskellige ordbøger til rådighed, fra den enkleste til den mest udbyggede.

Håndskrivning, computerskrivning og layout

Eleverne skal skrive både i hånden og på computer. I en del tilfælde kan arbejdet med de to skriveformer supplere hinanden. Gennem arbejdet med håndskrivning udvikler eleverne en formopfattelse, der også gør dem til kritiske brugere af elektronisk skrift. Igennem hele skolen må eleverne vænne sig til at vurdere skriveformernes egnethed i forhold til aktuelle skriveopgaver.

Den første skriveundervisning foregår i sammenhæng med læse- og staveundervisningen, når eleverne former bogstaverne på alle mulige måder. I løbet af første forløb arbejder eleverne desuden med at skrive trykbogstaverne i hånden både i forbindelse

Undervisningsvejledning

med skriftlig fremstilling og gennem særlige øvelser med vægt på bogstavernes form, skrivemåde og højdeforhold.

Det er også her, der arbejdes med elevernes greb, og eventuelle håndhedsproblemer afklares.

Når eleverne behersker trykbogstaverne, kan de fortsætte med at indøve en sammenbundet modelskrift. Overgangen bør finde sted inden skriften med trykbogstaverne automatiseres, hvilket betyder, at nogle elever allerede er parate i løbet af første forløb. Arbejdet med denne grundskrift kan fx foregå i intensive træningsperioder fulgt op i skriftlige arbejder, så grundskriften hurtigt bliver den daglige brugsskrift. Samtidig arbejder eleverne med deres skriveteknik, bl.a. gennem øvelse af samspillet mellem skrivefingre og armflytning.

På basis af grundskriften udvikler eleverne endelig deres personlige håndskrift. For at den kan blive hurtig og læselig, må dens kvaliteter plejes, eventuelt ved periodiske kurser. I de ældste klasser arbejder eleverne desuden med skriftens æstetiske kvaliteter, fx i forbindelse med opgaver, hvor der skal bruges dekorativ skrift.

Sideløbende med arbejdet med håndskrivning skal eleverne – normalt i forbindelse med skriftligt arbejde – udvikle deres færdighed i computerskrivning. I starten værner de sig først og fremmest til at bruge computerens tastatur til at skrive tal og store og små bogstaver samt udføre de funktioner, der er nødvendige for at oprette, gemme og rette en tekst.

For senere med rimelighed at kunne anvende tekstbehandling til skriftlig fremstilling er det imidlertid nødvendigt, at eleverne opøver en hensigtsmæssig skriveteknik. I løbet af 5.- og 6. klasse kan de fx i perioder indlede computerarbejde med korte øvelser i et tastaturprogram for efterhånden at vænne sig til at skrive med alle ti fingre. Derudover udbygges elevernes beherskelse af tekstbehandlingsfunktioner i det væsentlige gennem det almindelige arbejde med skriftlig fremstilling ved hjælp af computer. Det kan ofte ske blot ved, at læreren eller kammeraterne foreslår nogle muligheder, fx brug af tabulator, centrerung eller højrestilling i stedet for indrykning ved hjælp af mellemrumstasten.

Det er vigtigt, at elevernes opmærksomhed rettes mod betydningen af skriftlige arbejders visuelle fremtræden. Derfor må opsætning, layout og orden jævnligt drøftes i forbindelse med skriftlig fremstilling. I disse drøftelser er det vigtigt, at det visuelle og æstetiske ses i nær sammenhæng med sproget, indholdet og ikke mindst den funktion, forfatteren har tiltænkt teksten. Af særlig betydning er samspillet mellem tekst, layout og illustration. Aviser og tidsskrifter kan vise udmærkede modeller, som eleverne kan efterligne og arbejde videre ud fra i en fortsat udvikling af sammenhængen mellem form og indhold og styrkelse af kommunikationen.

Undervisningsvejledning

Sprog, litteratur og kommunikation

Sprog

Det er danskundervisningens opgave at opdyrke og pleje elevernes interesse for sproget. Derfor må dansklæreren skabe et miljø i dansktimerne, hvor sproget altid er på dagsordenen, omend ikke nødvendigvis i fokus. Eleverne må gerne forstå, at i dansk, der arbejder man med sproget.

Betydning og mening opstår hverken i total frihed eller i absolut regelbundethed, men gennem samspillet mellem individuelle valg og sprogets normer, når sproget bruges. Derfor er det et mål for arbejdet, at eleverne udvikler en bevidsthed over for sprog i brug, der bl.a. omfatter viden om sprogsystemet og erfaringer med sprogets muligheder.

Elevernes opfattelse af sproget må ikke blive låst fast i regler og skemaer. Tværtimod bør deres lydhørhed over for sprogets nuancer og deres opmærksomhed og nysgerrighed over for sproglige fænomener stimuleres mest muligt. Sprog skal være spændende. Derfor må undervisningen bygge på elevernes eksperimenter og lege med sproget, på deres arbejde med at udvikle deres eget sprog, og ikke mindst på samtaler både om sprog, de selv producerer og om sprog, andre har produceret. Spontane og uformelle samtaler om sprog bør være almindelige igennem hele skoleforløbet.

Det kan blot være en bemærkning til en sjov, rammende, usædvanlig eller karakteristisk formulering. Det kan være en diskussion om, hvad der egentlig menes med et ord eller en ytring. Eller det kan være en leg eller et spil med nogle ord, der pludselig byder sig til.

Eleverne må fra starten opmuntres til at stille spørgsmål om sproglige forhold: Kan man sige sådan? Hvad kommer det ord af? Hvordan udtales -? Mange af spørgsmålene kan være vanskelige at besvare, men det er vigtigt, at eleverne får rimeligt fyldestgørende svar – i begyndelsen ved, at læreren søger de svar, han ikke kender på forhånd, senere ved at han hjælper eleverne med at finde svarene selv. Undertiden kan det være nødvendigt – og tilfredsstillende – med en samtale om, hvorfor et spørgsmål ikke kan besvares.

At der er en ordbog med ordforklaringer, bør være en selvfølge, men også ordenes udtale, bøjning og etymologi, synonymer, almindelige forkortelser, stave- og tegnsætningsregler og forklaringer på særlige ord som fremmedord eller sted- og personnavne kan der være brug for at slå op. Enkelte ordbøger samler alle disse oplysninger og kan bruges i klassens håndbibliotek, og specielle ordbøger, opslagsværker og tidsskrifter om sprog og antologier med fx ordsprog, citater og bevingede ord bør kunne findes på skolebiblioteket. For at vænne eleverne til at bruge håndbøgerne må læreren selv hyppigt gøre brug af dem, både ved selv at slå op og især ved at opfordre eleverne til at slå op.

Sprog og tekster

Når eleverne læser eller lytter, ser de så at sige igennem sproget på indholdet, og når sproget af en eller anden grund bringer sig selv i fokus, virker det nærmest forstyrrende som snavs på ruden. Det er imidlertid vigtigt, at eleverne fra begyndelsen værner sig til at forstå, at tekster er sprog bestående af udtryk og indhold, og at udtrykket er bestemmende for opfattelsen af indholdet.

Når man arbejder med sprog og tekster, må iagttagelserne derfor knyttes til indholdsforståelsen og ikke blot indskrænkes til registreringer af sproglige og stilistiske træk. Det har kun mening at udpege metaforer i en tekst, hvis man også forsøger at gøre sig deres mening og virkning klar. Sproget kan afsløre fortællerens holdning og placering i forhold til det, han fortæller. Oplevelsen og forståelsen af indholdet præges af tekstens struktur, sætningsrytmen osv., og sproget i replikker medvirker til at karakterisere personerne.

Sprogets klang har særlig betydning i lyrik og reklamer, men kan også spille en væsentlig rolle i prosa, ikke mindst i mundtlige fortællinger.

I ældre tekster kan stavning, bøjningsformer og særlige ord hjælpe til at bestemme teksternes alder, og det kan lette læsningen at konstatere bøjnings- og staveregler. Man kan bemærke, at nogle ord har en anden betydning end nu. Men at disse træk er iøjnefaldende, bør ikke tage blikket fra, at sproget i øvrigt har samme funktioner som i moderne tekster.

Det er ofte afgørende for måden, man forstår en tekst på, hvordan man inden læsningen har opfattet genren. "Præsten i Vejlbys" har undertitlen "En Criminalhistorie", og så læses den anderledes, end hvis den følgende parentes "(Af Herredsfoged Erik Sørensens Dagbog, tilligemed tvende Optegnelser af Præsten i Aalsø)" blev taget for pålydende.

Allerede i den indledende læseundervisning må samtalen forud for selve læsningen komme ind på tekstens genre som led i opbygningen af forforståelse, og igennem hele skoleforløbet må samtaler om genrer, deres funktioner, muligheder og karakteristiske træk indgå i arbejdet med konkrete tekster. Det er en god ide, at klassen, inden den læser en tekst, i fællesskab forsøger at bestemme tekstens genre på grundlag af iagttagelser af teksten. Titlen og eventuelt undertitlen kan sammen med nogle illustrationer sige noget om indholdet.

Typografi, layout og det øvrige grafiske udtryk er typisk for fx avistekster og reklamer. Et særligt sprog kan være karakteristisk for nogle genrer, men bestemt ikke for alle. Nogle genrer har karakteristiske regler for indledning og afslutning, fx breve og telefonsamtaler for indledning og afslutning.

Og mange genrer kendetegnes kun ved den sammenhæng (kontekst), de optræder i. Fx støtter det forventningen om, at "Præsten i Vejlbys" er fiktion, at den som regel findes i novellesamlinger, selv om den i øvrigt har alle sagprosa-genres kendetegn.

Undervisningsvejledning

Når klassen har pejlet sig ind på genren, er det naturligt at fortsætte med overvejelser over, hvad man så kan vente af teksten i retning af indhold, sprog og stil, åbenlyse eller skjulte hensigter osv.

I sagprosa er det ofte af værdi at undersøge forhold omkring kommunikationen, fx sammenhængene mellem afsenderens hensigt, tekstens adressat, valget af genre og tekstens udformning. I fiktive tekster kan kommunikationssituationen være en betydningsfuld del af fiktionen, ikke mindst i jeg-fortællinger, hvor det ofte er den fiktive fortæller, der er fortællingens egentlige hovedperson.

Tilsvarende kan fiktive tekster antage andre genrers form. En novelle kan fx have form som et brev, en dagbog eller en topografisk beskrivelse. Når det er tilfældet, er selve genren, dens funktioner, dens kontekst osv. en del af fiktionen, der må medtænkes i fortolkningen af teksten.

Med til arbejdet med tekster hører overvejelser over deres sammenhæng og komposition. Man kan sammenligne handlingens kronologi med tekstens forløb, se hvordan et hovedsynspunkt udfoldes eller bygges op, følge en argumentation osv. Man kan inddеле teksten i afsnit og give dem overskrifter, der tydeliggør strukturen. Og man kan prøve at forklare brud i teksten, parallelle passager eller modsætninger.

Elevernes eget sprog

Der må være en tæt vekselvirkning mellem elevernes arbejde med eksisterende tekster og deres egen tekstproduktion. Eleverne udnytter deres erfaringer fra tekstarbejdet, når de selv skriver eller taler, og det er ofte af stor værdi, at de selv afprøver og eksperimenterer med genrer og sprogformer i forbindelse med tekstlæsning.

Det er en del af forarbejdet til såvel mundtlig som skriftlig fremstilling at overveje kommunikationssituationen, vælge adressat, gøre sig sin hensigt med teksten klar og vælge genre i forhold hertil. Og vurderinger og drøftelser af udkast i løbet af processen må sættes i forhold til disse indledende overvejelser og valg.

Elevernes arbejde med deres eget sprog må først og fremmest rettes mod de muligheder, som sproget rummer. Samtalen må derfor som regel tage udgangspunkt i elevens hensigt med sin tekst og især dreje sig om, hvorvidt og hvordan teksten opfylder denne hensigt.

Grundlæggende i forbindelse med skriftlig fremstilling er elevernes arbejde med at omskrive det talesprog, de ofte umiddelbart skriver, til et mere koncentreret og præcist skriftsprog. Det kræver bl.a. arbejde med ordvalget, sletning af fyld og gentagelser og ændringer af sætningsstrukturen til mere veldefinerede og overskuelige sætninger. Kunsten er samtidig at bevare mundtlighedens flydende og ubesværede karakter i det skriftlige.

Undervisningsvejledning

Eleverne skal arbejde med at give deres fremstilling fylde og vægt, gøre den almen eller konkret efter behov, bringe den i overensstemmelse med stave-, tegnsætnings-, sætnings-, bygnings- og andre formelle sprogregler. Undertiden kan man som en del af oplægget til arbejdet stille særlige sproglige krav, fx at fremstillingen skal indeholde mange adjektiver, holdes i præsens, være stærkt værdiladet, at sætningerne skal være korte, eller at teksten – også sprogligt – skal være tilpasset en bestemt adressat.

En vigtig øvelse er det også at skære alt overflødigt væk. I nogle tilfælde kan man ligefrem gøre det til en sport at fjerne så meget som overhovedet muligt, uden at meningen ændres væsentligt.

Dansk og andre sprog

Efterhånden som eleverne begynder at arbejde med andre sprog i skolen, kan det være af stor værdi at drage sammenligninger mellem disse sprog og dansk. Det kan være for at vise sammenhænge mellem sprogene, fx mellem brugen af p, t, k og b, d, g på dansk, norsk og svensk. Tilsvarende regelbundne sammenhænge, såvel lydæssige som grammatiske, kan findes mellem dansk og tysk, engelsk eller fransk. Der kan også sammenlignes for at skærpe opmærksomheden over for betydningsnuancer.

Man kan fx diskutere, om dansk har måder at udtrykke de samme forskelle på, som engelsk udtrykker ved variation mellem -ing-form og simpel præsens eller præteritum. Eller man kan se på betydningsgrænser, fx dansk træ, skov over for engelsk wood, tree, forest.

Er der tosprogede elever i klassen, giver det særlige muligheder for at sætte sprogforhold, som det måske ellers kan være vanskeligt at få øje på, i relief. Allerede tidligt kan et opslag med det danske alfabet suppleres med alfabeter fra elevernes forskellige sprog. Klassen kan samle på alfabeter. Herved erfarer eleverne, at alfabetet ikke er et entydigt system, men at bogstaverne i høj grad tilpasser sig de enkelte sprog.

En af de vigtigste kilder til de fleste sprogs udvikling er lån af ord fra andre sprog. Derfor kan man finde ord, som er fælles for dansk og de tosprogede elevers modersmål, enten det er ord, som begge sprog har fået fra et tredje sprog, eller ord, som dansk – måske ad omveje – har fået fra indvandrerelvernes sprog, fx skak fra persisk, mat fra arabisk, kiosk fra tyrkisk. Sådanne iagttagelser kan give anledning til overvejelser over, hvorfor sprog importerer nye ord.

Selv om kernebetydningen af ord som fx træ eller hund er fælles for alle eleverne, afhænger det af bl.a. de enkelte elevers kulturelle, geografiske og samfundsmæssige baggrund, hvad ordene siger dem. Det viser sig, hvis de fx laver tegninger eller på anden måde associerer til ordene. Noget tilsvarende gør sig gældende med faste vendinger og udtryk. Hvad kan man være "dum som" på dansk, vietnamesisk, farsi? Er uglen lige klog på alle sprog?

Undervisningsvejledning

Lige så vigtige som forskellene er lighederne. Sprogene har forskellige lydsystemer, men på langt de fleste sprog kan grafiske tegn erstatte sproglyde og fastholde sproglige udtryk på papir. Sprog har forskellig grammatik, men som regel subjekt, verbum og objekt. Det kan ses, hvis sætninger oversættes ordret fra fremmede sprog til dansk.

Sproglære

Sproglæren omfatter alle forhold i sprog og sprogbrug, om hvilke der kan dannes generaliserende antagelser, fx om sprogsystemets regler og kategorier eller sprogbrugens normer og konventioner. Børn kan ligesom alle andre sprogbrugere benytte sig af sådanne regler i deres sproglige praksis. I danskundervisningen drejer det sig om, at eleverne udvikler denne ubevidste beherskelse af sprogregler til bevidst viden, som de kan benytte sig af i deres omgang med sproget.

Det sker, når de beskæftiger sig med sproget i alle sammenhænge i dansk, men støttes af arbejde, der har som direkte mål, at eleverne erhverver sig viden og erfaringer om sproget og dets brug. Denne undervisning må i høj grad bygge på elevernes egne undersøgelser, eksperimenter og ræsonnementer.

Mange sproglige områder kan med fordel behandles i et "sproghjørne", der i perioder afsættes til dette formål i den daglige danskundervisning. På alle klassetrin kan man samle på ord og udtryk: ord med a, "mærkelige" ord og vendinger, fremmedord, fagudtryk, metaforer, bogstav- og andre rim, ordspil osv. Man kan tale om person- og stednavnes historie og betydning.

Eleverne kan efter tur eller lyst optræde med dagens reklame, vits, graffiti, digt, ord osv. Man kan undersøge alt om ord tilhørende en bestemt ordklasse i de tekster, der i øvrigt arbejdes med. Man kan gætte, hvor i landet "dagens dialekt" optaget på bånd hører hjemme, gerne suppleret med iagttagelser af karakteristiske træk.

I andre perioder kan større dele af danskundervisningen anvendes til lege og eksperimenter med sproget. Allerede i indskolingens startes der med lege, der støtter udviklingen af elevernes sproglige opmærksomhed, fx lege med stavelsesrim (fx havn/navn), bogstavrim (fx rask og rørig), vokalrim (fx have/lade), ord med samme begyndelses- eller slutlyd, rytme, der stemples eller klappes osv.

Legene kan efterhånden udbygges til mere metodiske undersøgelser af sproget. Eleverne kan lave iagttagelser af, hvordan sproglydene dannes. De kan sortere og kategorisere ord, avistekster, bøger m.v., gerne således at de selv bestemmer sorteringskriterierne. De kan kombinere ord, fx fra en tilfældig side i ordbogen, og se hvilke kombinationer, der er "normale", hvilke der kan forklares, og hvilke der er umulige. De kan udskifte lyde, morfemer, ord, vendinger med andre og finde muligheder og virkninger. Og de kan bytte om på rækkefølgen af ord, led, sætninger, afsnit. I små dramatiske forløb kan de manifestere deres forestillinger om sprogbrug i forskellige situationer og hos forskellige personer og gøre dem til genstand for fælles drøftelse. Sådanne eksperimenter i klassen, i grupper eller enkeltvis bør så vidt muligt føre til overvejelser og konklusioner, der kan diskuteres og sammenholdes ved fælles samtaler,

Undervisningsvejledning

hvorunder faglige begreber og termer efterhånden indarbejdes. I nogle tilfælde er det nødvendigt, at eleverne lærer et stof, fx sætningsanalyse med henblik på kommatering, gennem målrettede træningsopgaver, men en levende og nuanceret indsigt i sproget sikres kun i et samspil mellem elever og lærere.

Men undervisningen bør også sigte mod, at eleverne opnår et syntaktisk kendskab med tilhørende terminologi, der også kan benyttes i undervisningen i fremmedsprog. Af samme grund bør dansklærerne sammen med fremmedsproglærerne planlægge en terminologiindlæring. Måske med udgangspunkt i de ”Anbefalede sproglige betegnelser” som Dansk Sprognævn har udgivet. (www.dsn.dk)

Litteratur og anden fiktion

Eleverne i folkeskolen undervises ikke i og med litteratur, for at de skal blive litteraturmagistre, eller for at de i deres dagligliv og senere i livet skal arbejde med tekster på den måde, de gjorde i skolen.

Eleverne beskæftiger sig med litteratur for at få oplevelser og dybere indsigt i sig selv og andre, for at skærpe opmærksomheden over for og glæden ved det digteriske sprog og for at øge deres viden om litteratur og de sammenhænge litteratur er en del af. Litteraturen giver mulighed for erkendelse gennem æstetiske oplevelser. Samtidig er fiktionstekster karakteristiske ved deres indirekte udtryk. Derfor må de fortolkes.

Det er i fortolkningsfællesskabet, i dialogen om den fælles tekst, tekstlæsning bliver til undervisning. Det er i samtalen om læseoplevelserne, eleverne møder modspillet, når deres læsning alene byggede på bekræftelse. Og det er her, de kan få indblik i fiktionens særlige karakter.

Litteratur er både børne-, ungdoms- og voksenlitteratur, ældre og nyere litteratur, etablerede klassikere og moderne rocktekster, dansk og udenlandsk litteratur, god og dårlig litteratur, poesi, prosa og drama, realisme og fantastik. Og litteratur er ordkunst, en særlig måde at bruge sproget på. Det er vigtigt at holde fast i denne særlige pointe, så litteraturen ikke alene fremstår som formidler af et indhold eller en problemstilling.

Arbejde med litteratur

En almindelig skoleklasse rummer helt fra starten mange og vigtige læseerfaringer. Eleverne kender – selv om de måske ikke kan sætte navne på – forskellige genrer, fortælleteknik og virkemidler. Dette beredskab må man tage udgangspunkt i og bruge i arbejdet fra første færd.

I arbejdet med litteratur er analyse, fortolkning og perspektivering nøglebegreber. Ved analyse beskæftiger man sig med tekstens elementer, fx personer, miljøer, fortælleteknik, sprog, og disses indbyrdes forhold. I fortolkningen, enkeltvis, i grupper eller i hele klassen, søger man at afdække, hvad teksten i sin helhed fortæller og betyder for en. Ved perspektiveringen sætter eleverne teksten ind i bredere sammenhænge med andre tekster, med deres erfaringsverden, med deres syn på tilværelsen.

Undervisningsvejledning

Med analyse menes der ikke en eller flere givne fremgangsmåder eller modeller. I stedet for at befordre den udviklende og erkendelsessøgende samtale bringer modellerne ofte ikke bare teksten, men også eleverne til tavshed. De lærer ikke at skelne væsentligt fra uvæsentligt, fordi den faste model giver dem det indtryk, at alle punkter er lige væsentlige at få belyst.

Analyse kan fx tage udgangspunkt i åbent formulerede spørgsmål som Hvad gør specielt indtryk på dig i novellen? eller Hvad kan du bedst lide i digtet? med forventning om en efterfølgende argumentation. Det er vigtigt, at eleverne får mulighed for at reagere individuelt – også når klassen arbejder fælles. De vil ofte fortælle om deres egen oplevelse af teksten, men de kan også skrive et digt om en person, en situation eller en følelse, som de har været optaget af under arbejdet med teksten, eller de kan vælge andre udtryksformer, fx billedlige.

Analyse kan også være en mere systematisk afdækning af fx en romans opbygning og romanpersonernes indbyrdes forhold. Eller det kan være en leg med tekstens sprog og struktur. Man kan fx tydeliggøre tekstens sprog ved at fjerne samtlige adjektiver i en passage og bede eleverne indsætte deres egne forslag.

Det hører med til arbejdet med litteratur at være bevidst om, at læseren er medskabende. De litterære tekster opfattes som åbne værker, der lægger op til aktiv medvirken med udgangspunkt i den enkeltes subjektive oplevelse og erfaring. I meddigtning er indlevelse, indsigt og eksperimenteren nøglebegreber.

Hvis man bygger på læserens eget medspil i tekstlæsningen, opnås større medleven og engagement hos eleverne. Selv helt små børn kan arbejde med litteratur. Teksten åbner og udvider sig, når de bevæger sig ind i dens univers. De oplever, sanser og udfolder sig dér, når de lever sig ind i personer og deres miljø. De får større indsigt i teksten og dermed en bedre baggrund for at kunne argumentere for deres tolkninger af den – og for at forholde sig til den. Det meddigtende arbejde kan være en del af analysen og fortolkningen, og det kan antage mange skikkelser.

Ofte kan billedlige udtryk, som eleverne selv skaber, hjælpe med til anskueliggørelsen. De kan fx tegne eller male personer, som de opfatter dem, illustrere deres indbyrdes relationer med tegninger eller plancher og derefter snakke om dem ud fra både tekst og billeder. Hvis fx begivenhedsforløbet er det centrale i en tekst, kan det illustreres ved hjælp af kort over vigtige lokaliteter, rejseruter eller en tidslinje.

I andre tekster er kompositionen det mest interessante. Tekstens afsnit kan skrives på strimler, som eleverne lægger i kronologisk orden. Det skaber overblik over kronologi og episk forløb og giver gode muligheder for at diskutere forfatterens valg.

Også dramaforløb, hvor eleverne arbejder videre ud fra en udvalgt episode, er en oplagt mulighed. De kan fortsætte en dialog ud over teksten – eller måske oven i købet selv skabe en helt ny med udgangspunkt i teksten. Eller de kan være personer, som taler sammen om en af de andre personer i teksten, fx forældre, der taler om deres barn. Endelig kan de lave interview med en af tekstens nøglepersoner i "den varme stol" og afdække hans meninger, følelser, tanker og relationer.

Undervisningsvejledning

Det medskabende arbejde kan få skriftligt udtryk, fx ved at en central person i teksten skriver breve til andre eller fører dagbog. Eller man kan fjerne midterdelen af en novelle eller et eventyr og bede eleverne om at digte begyndelsen og slutningen sammen, så de får en fornemmelse af tekstens struktur og indre logik.

Ved fiktionsskrivning samler interessen sig fx om episk forløb, grundstemning, synsvinkel og sprog. Når eleverne selv bruger disse centrale begreber aktivt, bliver de mere opmærksomme og kritiske litteraturlæsere. Alle udtryksformerne kræver, at eleverne både oplever, fortolker på et vist plan og vurderer, inden de kan komme videre.

Handling kan genskabes i en anden udtryksform eller med en ny synsvinkel. En jeg-fortæller kan i en passage udskiftes med en alvidende fortæller. En tekst kan sættes om i en anden genre, eller den kan flyttes til en anden tid. Det kan dreje sig om at omsætte en roman eller en novelle til dramatisk form, hvor replikkerne må vendes og drejes, for at dialogen bliver troværdig, og personerne får liv.

Undervejs i arbejdet med litteratur vil bestemte fortælleknikker og andre litterære virkemidler dukke op gentagne gange. Her vil det være en god ide at præsentere eleverne for den relevante fagterminologi, men det er vigtigt først at inddrage denne terminologi, når eleverne selv har en fornemmelse af, hvad den pågældende term dækker over.

Grundlaget for samværet om en tekst og for et fortolkningsfællesskab er, at alle elever i klassen kender teksten. Det kan især være et problem, når der arbejdes med ældre tekster eller større værker. Er en roman bare blevet givet for i sin helhed, er teksten næppe lige nærværende for alle. Nogle elever har læst den med det samme, andre nogle dage før arbejdet påbegyndes, og nogle har slet ikke fået den læst, måske fordi den er for svær for dem rent læseteknisk. Men teksterne kan præsenteres for eleverne på mange forskellige måder, fx som selvstændig læsning i klassen eller hjemme, som højtlesning eller som en blanding.

Adskillige bøger findes indlæst på bånd, nogle læst op i et tempo så også langsomme læsere kan følge med i den trykte tekst. Et hensyn, der også tages, når læreren læser højt for eleverne. Også mange forældre er villige til at læse teksten højt hjemme.

Sammenhænge i litteraturen

En tekst har én sammenhæng med den tid, den er blevet til i, en anden med den tid, den læses i. Og tekster har sammenhæng med andre tekster. Det er vigtigt, at eleverne bliver opmærksomme på disse sammenhænge i litteraturen.

En indfaldsvinkel kan være at fokusere på tekster med fælles emne, og de problemstillinger de rejser. Et sådant emnearbejde vil ofte med held kunne inddrage andre af skolens fag. Eller man kan i en periode vælge genren som indgang og fx arbejde med eventyr eller fabler. Det er korte og overskuelige genrer med faste regler, som til gengæld ofte brydes af forfatterne.

Undervisningsvejledning

Eleverne kender disse genrer og tit også genrebruddene og kan selv skrive både eventyr og fabler. I et forfatterskab kan man finde fælles træk fra bog til bog, men også en udvikling. Tekster, som er skrevet i samme periode, har gerne et fælles præg, hvad angår form og indhold, sprog og forestillingsverden.

Når der periodelæses, er det ofte en fordel at arbejde sammen med fagene historie, samfundsfag og billedkunst. Foruden periodens skønlitteratur vil det være naturligt også at beskæftige sig med billedkunst og skulptur, ligesom andre tekster end de skønlitterære med fordel kan inddrages, fx debatindlæg, avisartikler og lovstof. Eller man kan se på opfattelsen af barnet i tidens børnelitteratur og på skildringer af børn i voksenlitteraturen.

I forbindelse med dette arbejde – eller som et helt selvstændigt arbejde – kan man komme ind på periodebegrebet. Man kan fx give eleverne en kort litteraturhistorisk oversigt med eksempler, på mellemtrinnet fx over børnelitteraturens historie, i sidste forløb over voksenlitteraturens og dermed sikre, at eleverne opnår et sammenhængende teksthistorisk overblik.

Når der arbejdes med 1900-tallet, kan man forbinde gennemgangen med en præsentation af de mange nye medier, der dukker op i århundredet, bl.a. film, tegneserier, radio, tv, video og computerspil, og man kan komme ind på, hvordan massemedierne og deres tekster er blevet opfattet gennem tiderne, her bl.a. diskussionerne om "underlødige litteratur".

I læserens møde med teksten vil det næsten altid være sådan, at et eller andet fremstår som det vigtigste i teksten, det teksten dybest set ønsker at fortælle, og som aktualiseres i og med læsningen og læserens tolkning. Dette kaldes tekstens tema og vil ofte fremtræde som modsætningspar: godt og ondt, frihed og ufrihed, mand og kvinde, rig og fattig, natur og kultur. Forskellige tekster, ofte også meget forskellige tekster fra forskellige tider, kan have samme tema.

Tekster, som er fælles om samme handlingsmønster, har samme motiv. Et kendt motiv er historien om de unge elskende, der ikke kan få hinanden på grund af forældrenes uoverensstemmelse.

Det er langt fra let altid at holde en teksts emne, tema og motiv ude fra hinanden. Der er tale om bløde overgange, og ofte er tekster fælles om både emne, tema og motiv og i øvrigt også genre.

Heller ikke genrebegrebet er helt entydigt. Somme tider er det formen, der er grundlaget for definitionen, fx roman, novelle og drama, andre gange bruges betegnelsen mere indholdsbestemt, fx science fiction og krimi, ligesom den samme tekst ofte rummer såvel episke, lyriske og dramatiske træk.

Indimellem skal et stykke litteratur have lov til at stå alene med sine kvaliteter, sine værdier, sin egen æstetik, sin egen fascinationskraft. Og indimellem skal den også have lov til at stå alene uden efterfølgende analyse og fortolkning, blot til lyst og stille eftertanke.

Ældre tekster

Eleverne skal møde litteratur fra forskellige perioder, så de får en fornemmelse af, at litteraturen er under stadig forandring, og at en tids litteratur afspejler den tid, den er skrevet i.

I forbindelse med arbejdet med litteratur, der har opnået klassikerstatus, kan eleverne diskutere klassikerbegrebet og grunde til, at enkelte værker kan blive stående som klassikere.

I arbejdet med fortidens litteratur er det relevant at stille to spørgsmål: Hvad sagde teksten mennesker på det tidspunkt, den blev til? og Hvad siger den os i dag?

Jo mere man ved, om den periode teksten blev skrevet i, fx historisk og kulturhistorisk, jo mere omfattende kan man besvare det første spørgsmål. Eleverne vil også opdage, at de møder nogle andre og noget andet end sig selv, andre tænkemåder, bevidsthedsformer og fantasier, betinget af andre livsvilkår og samfundsformer.

Når de søger svaret på det andet spørgsmål, opdager de, at de også møder sig selv. Man kan overraskes over at møde sin egen angst, forelskelse, sine grumme og elskede forældre, sin bundethed og sine frigørelsesmuligheder.

Ældre tekster defineres ofte som tekster fra før 1870. Perioden omkring dette årstal markerer på mange måder en ændring i både skrivemåden og brugen af litteratur og er derfor et godt bud på en skillelinje mellem nyere og ældre litteratur.

En del ældre litteratur er let at identificere som netop ældre på grund af særtræk i form og indhold. Teksterne kan undertiden ligefrem virke fremmedartede og svært tilgængelige. Som lærer kan man tage højde for disse forventelige elevreaktioner fx ved at læse teksterne højt for eleverne, ved at lære dem, hvordan de slår gamle ord og begreber op, ved at bruge forholdsvis korte tekster og endelig ved at bruge tekster, som i sin tid er skrevet for børn og unge. Børne- og ungdomslitteraturen er jo på ingen måde en moderne opfindelse.

Ud over at lade de ældre tekster indgå i sammenhænge, hvori også nyere tekster indgår, kan man indimellem vælge udelukkende at arbejde med ældre litteratur for at skærpe bevidstheden om den. Man kan fx vælge fire-fem korte ældre tekster eller tekstuddrag og bede eleverne om at lægge dem i rækkefølge fra den ældste til den nyeste. Hvad adskiller teksterne? Hvorfor virker nogle af teksterne ældre end andre? Hvornår oplever vi en tekst som "ældre"? Findes der ældre tekster, som kan læses i dag, og som vi synes om – og hvorfor? Kan vi selv skrive en kort tekst, som virker gammel på andre? Hvorfor ændrer sproget og litteraturen sig?

Også ældre tekster kan med stort held indgå i emne-, tema- og motivsammenhænge.

Undervisningsvejledning

Tekster fra elevernes egen tid

Ligesom det er vigtigt, at eleverne kender tekster fra andre perioder, er det vigtigt, at de har en viden og en indsigt i tekster, som er blevet til i deres egen tid. Den oplevelse og forståelse, de har af det samfund, de selv er en del af, anvendes til at se disse tekster i et større perspektiv. Dette perspektiv gælder både politiske strømninger, mediepåvirkninger, forfatteres position, sproglig udvikling og genresammenhæng.

Og når nye tekster og andre udtryksformer kommer ind i skolens hverdag, glider andre ud. Dansk læreren må være den bevidste sprogforbruger, der opmærksomt ser efter, hvornår tekster og andre udtryksformer overskrider sidste salgsdato. Tilbage vil stå de tekster, som er langtidsholdbare, og som man bare ikke vil slippe. De går over i litteraturhistorien som klassikere – evergreens – for ikke at tale om kanoniserede værker.

Anden fiktion

Arbejdet med fiktion i andre medier end de skrevne benytter langt hen ad vejen de samme metoder og begreber, som arbejdet med litteratur. En fortælling har en forløbsstruktur, nogle personer, et miljø, uanset hvilket medie den fortælles i. Tilsvarende rummer fiktionen i de andre udtryksformer emner, temaer og motiver. Meddigtning i alle former er en lige så væsentlig analytisk metode i forbindelse med tegneserier og film, som når det drejer sig om litteratur. Men hvert medie har sin særlige måde at udtrykke indholdet på, som der må arbejdes med i dansk.

Fra danskundervisningens begyndelse kan fiktion i form af tegneserier, film, video og hørespil inddrages i undervisningen. I starten foregår samtalerne stort set ligesom samtaler om litteratur, men naturligvis med vægt på det sete eller hørte. I stedet for at skrive historier kan eleverne fortælle i billeder og lyd, i begyndelsen som små tegneserier eller måske blot enkeltbilleder, der indeholder en hel historie, senere også som enkle hørespil eller filmede forløb.

Efterhånden inddrages iagttagelser af mediernes formsprog i arbejdet, men det er vigtigt, at disse iagttagelser til stadighed knyttes til indholdet og fortolkningen. Arbejdet med medier må ikke indskrænkes til registrering af fortælletekniske træk, som fx tale-, tænke-, hviske-, råbebobler i tegneserier eller forskellige kamerabevægelser i film.

I de større klasser kan et undervisningsforløb om anden fiktion meget vel tage sit udgangspunkt i en sammenligning mellem to eller flere mediers måde at fortælle den samme historie på. Hvad er med det ene sted og ikke det andet? Hvad kan det ene medie, som det andet ikke kan eller gør på en anden måde? Hvordan kan filmen fx vise en persons tankeverden, som måske har stor betydning i den oprindelige tekst?

Det er imidlertid vigtigt at holde sig – og eleverne – for øje, at medierne er selvstændige udtryksformer, som hver for sig fortæller deres egne historier. Også i denne sammenhæng er den gensidige afhængighed mellem udtryk og indhold tydelig. Når eleverne selv skal fortælle, er det derfor også af betydning, at de vænner sig til at overveje, hvilket medie der bedst kan udtrykke netop det, de har på hjerte.

Undervisningsvejledning

En særlig form for fiktion er computerspil, hvor især de såkaldte adventurespil ligger tæt op ad genrer i de andre medier, ja, ofte direkte henter deres univers og handling fra bestemte film, romaner osv. Det siger sig selv, at det giver mulighed for sammenligninger, som tidligere beskrevet. Af speciel interesse i arbejdet med computerspil er forholdet mellem det handlingsforløb, forfatteren kan fastlægge på forhånd, og det, der beror på den enkelte brugers valg i situationen.

Sagprosa og andet faktastof

I dansk skal børnene lære at læse tekster, der har en anden karakter end fiktionen. Sagprosaetekster handler om faktiske forhold – det er tekster, der formidler autentisk stof, og som er forpligtet over for virkeligheden.

En væsentlig del af de fleste menneskers viden om dagsaktuelle begivenheder, informationer om samfundsforhold og informationer generelt stammer fra aviser, tv, radio osv. Der læses mange magasiner og blade i Danmark. Man læser aviser, ser dokumentarprogrammer og møder reklamer. I et demokratisk samfund som Danmark er det desuden væsentligt, at man som borger har adgang til og erfaring med at bruge medierne til fx læserbreve, kronikker, brevskrivning til offentlige myndigheder osv.

I et moderne informationssamfund skal man kunne vurdere informationernes lødighed, brugbarhed og troværdighed. Sagprosaen har sine egne teksttyper og genrer, hvoraf nogle ligger tæt på grænsen til fiktionen. Man skal kende disse genrer og deres forskellige udtryksmuligheder for både at kunne læse dem kritisk og anvende dem. Massemedierne får stadig større betydning, og den information, der tilbydes gennem de forskellige medier, kan efterhånden være vanskelig at skelne fra de samme mediers underholdning. Det informative ligner i stigende grad det underholdende og omvendt.

Blandingen af sagprosa og fiktion kaldes faktion. Her drejer det sig om tekster, ofte i fjernsynet og i reklameverdenen, der handler om faktiske forhold, men som bruger fiktionens former og udtryk. Man fortæller fx en fortælling fra et land i krig, viser billeder af personer og begivenheder, som har fundet sted, men rekonstruerer og fortolker dem med virkemidler, som traditionelt hører hjemme i fiktionen: et episk forløb, fortællersynsvinkel, billedsprog osv. Eller faktionen fremtræder med et fiktivt indhold, som formidles gennem faktagenrens former og udtryk, som det kendes fra fx reklamer.

For at kunne skelne mellem virkelighed og fiktion må eleverne udvikle deres genrebevidsthed og deres kendskab til fiktionens fortællesprog, og de må lære at gennemskue, hvor fx en journalist vinkler sin historie på en bestemt måde. Man kan jo fortælle en opdigtet historie i en saglig fremstillingsform, så den fremstår helt autentisk, selv om den er opdigtet.

Målet med faktionen er at gøre fremstillingen af et sagforhold mere spændende og fængende, at få os til at føle os tæt på begivenheder, vi ikke selv kan opleve. Eller ligefrem at manipulere med os.

Undervisningsvejledning

Sagprosaens genrer

Sagprosa kan være alle tekster, der behandler et sagforhold. De kan være informerende – rene faktaoplysninger, fx varedeklARATIONER og vejrmeldinger. Det kan være følelsesladede reportager, debatindlæg eller engageret subjektiv journalistik, eller det kan være reklamens overtalende form, som tydeligt signalerer, hvad modtageren skal mene.

Sagprosagenrerne har deres specielle karakteristika. De optræder ofte på bestemte pladser i aviser, radio og tv, og man har som modtager nogle ganske faste forventninger til deres indhold og form. Derfor er det hensigtsmæssigt, at eleverne gennem arbejde med de almindeligste sagprosagenrer, fx artiklen, reportagen, læserbrevet, brugsanvisningen og reklamen, erhverver sig et bredt kendskab til deres genretypiske træk. Derved udvikler eleverne deres færdighed i at gennemskue, hvilke sagforhold teksterne handler om, hvordan de behandler disse forhold, og hvem der henvender sig til hvem.

Samtidig lærer eleverne også selv at udtrykke sig i disse genrer ved at bruge dem til deres egen skriftlige fremstilling. De kan fx lave en journalistisk anmeldelse, hvor de benytter journalistens virkemidler og både meddeler informationer, personlige holdninger og vurderinger samt evt. anbefalinger til en nærmere given modtager.

Det er centralt, at eleverne således selv får lejlighed til at udtrykke sig i sagprosaens genrer, lærer at bruge virkemidlerne, udnytte de genremæssige muligheder og være sig bevidste, hvem de henvender sig til.

At producere sagprosa skærper opmærksomheden for sagtekster generelt. Fx kan eleverne gennem udarbejdelse af tre så forskellige teksttyper som en brugsanvisning, en musikanmeldelse og en jobansøgning erfare, at alle tekster har en funktion, og at funktionen er bestemmende for ordvalg, syntaks, komposition osv.

At vælge en bestemt genre eller teksttype har konsekvenser for både sprog, indhold og valg af virkemidler, ligesom modtagerbevidstheden spiller ind i valget af henvendelsesform. Måden, hvorpå teksten henvender sig, er afgørende. En avisartikels placering, layout, illustrationer, overskrift og opbygning spiller en rolle for tilegnelsen og tydningen af teksten.

Visse artikler i fagblade kræver stor forhåndsviden, men er ikke vanskelige at læse for en indforstået, hvorimod en vanskelig sag kan populariseres så meget, at en læser med stor viden om sagforholdene ikke får noget ud af at læse om den.

Det er altid hensigtsmæssigt at undersøge en sagprosaeteksts kommunikationsforhold. Hvem er afsender, i hvilket medie bruges teksten, hvem henvender den sig til, hvilken type tekst er der tale om, hvilke virkemidler har forfatteren benyttet, og hvordan argumenteres der evt. for sagen? Hvem siger hvad til hvem, hvordan og med hvilken hensigt? er stadig gode spørgsmål at stille til en sagprosaetekst.

Undervisningsvejledning

I forbindelse med fx tværgående undervisnings- og projektforsøg vil eleverne få brug for at udvælge, læse og forholde sig til sagtekster af alle mulige genrer. En stigende del af disse sagtekster vil eleverne få adgang til gennem internettets uendelige strømme af informationer. Undervisning i at søge, vælge og læse kritisk er afgørende for, at eleverne lærer at omsætte strømmen af tilgængelig information til brugbar viden.

Andre udtryksformer

Flere og flere meddelelser i vores samfund benytter lyd- og billedmedier. Det er kendetegnende for mange af disse medier, at de rummer en kombination af flere udtryksformer. I disse komplekse medieudtryk kan indgå fx levende billeder, tale, musik, stillbilleder, drama, skrift og computergrafik.

Området andre udtryksformer er meget omfattende, og det vil være umuligt at arbejde i dybden med det hele. Derfor kan det være en god ide, at dansklæreren sammen med sit team planlægger omfanget af arbejde med andre udtryksformer for et år eller evt. et forløb, og derpå sammen med eleverne udvælger nogle udtryksformer, som klassen i særlig grad arbejder med, og som til en vis grad ses som eksemplariske for alle udtryksformer.

I starten arbejdes der med simpel teknik og med enkle udtryksformer, således at eleverne ikke for tidligt kastes ud i processer, der er teknisk komplicerede, og som kræver samordning af flere udtryksformer. Har skolen et medieværksted, kan det med sin indretning, udstyr og vejledningsfunktion støtte arbejdet med lyd- og billedproduktioner. Herudover må det tilstræbes, at eleverne ved medieproduktioner får mulighed for at fordybe sig i længere sammenhængende forløb.

Det er lærerens opgave at skærpe elevernes opmærksomhed om de betydningsbærende elementer i lyd- og billedproduktioner, både når det handler om analysen, og når han vejleder eleverne med at nå frem til udtryksformer, der dækker deres udtryksbehov. Andre udtryksformer indgår som en naturlig del af danskfaget, men må ikke overskygge danskfagets kerneområder: sprog og litteratur.

Lyd

I starten kan eleverne arbejde med selv at udtrykke sig i lyd og med at skærpe evnen til at lytte. Dette arbejde er en naturlig del af den mundtlige dimension i faget. Der arbejdes med den menneskelige stemme gennem eksperimenter med at optage lyd. Eleverne kan fx fortælle og fabulere og optage hinanden og andre, der har noget vedkommende at berette. Allerede fra starten vil eleverne kunne beskæftige sig med kendte reallyde og lydssymboler.

Udgangspunktet kan med fordel tages i at skærpe elevernes opmærksomhed over for de lyde, de allerede kender. Det kan være eksotiske lyde, som de kender fra bl.a. masse-

Undervisningsvejledning

medierne, men først og fremmest vil det være lyde, som eleverne er fortrolige med fra deres nære miljø i klassen eller situationer fra deres fritid.

Gennem egne produktioner erfarer de, at reallyde er betydningsbærende. Optagelser fra skolegården, fra en tur i skoven eller på en befærdet gade, fra fritidshjemmet osv. kan modstilles således, at eleverne efterhånden skærper deres bevidsthed om, at reallydene i lydproduktioner ikke bare fungerer som baggrund, men også er del af budskabet, der bringer lytteren ind i en bestemt situation eller giver konteksten. Speciel opmærksomhed kan rettes mod de reallyde, der i vores kultur ofte tillægges bestemt symbolværdi. Vækkeurets ringen og skoleklokken vil således for de fleste symbolisere en bestemt tidsrytme eller livsrytme.

Det er af betydning, at eleverne bliver bevidste om lydmediet som en påvirkningsfaktor i vores kultur. Det kan de bl.a. blive ved at undersøge de forskellige genrer, selektions- og manipulationsteknikker og de mange andre virkemidler, der kan bruges.

Derved vil de også blive i stand til at bruge lydmediet som aktiv udtryksform – ligeværdigt med billedudtryk og skriftsproget. I skolen vil det bl.a. kunne benyttes i rapportering fra projektføreløb.

Det må understreges, at teknikken aldrig må tage overhånd eller blokere processen. I de første forløb kan der således bruges simple, men solide båndoptagere og mikrofoner af rimelig lyd kvalitet. Redigering foregår i starten som hovedregel ved, at eleverne bliver ved med at tage optagelsen om og slette den gamle, til det ønskede resultat opnås. Efterhånden kan der arbejdes med simpel redigering, hvor de egnede sekvenser overspilles fra råbånd til masterbånd. Når eleverne er fortrolige med de grundlæggende udtryksformer og den grundlæggende teknik, kan der inddrages mere komplicerede redigeringsformer, hvor fx tale mikses med reallyde eller musik.

Det stille billede

Fra begyndertrinnet kan eleverne udtrykke sig i billeder som et led i flere af de danskfaglige dimensioner. Oplevelser fra film, tv, teater og litteratur kan være udgangspunktet for elevernes billedlige udtryk. Samtidig kan elevernes billeder være kilde til samtale om teksternes indhold og virkemidler samt til samspillet mellem tekst og billeder.

Også arbejde med fotografiet kan begynde tidligt. Med enkle automatiserede fotografiapparater kan eleverne eksperimentere med at tage billeder ud fra fx et fælles aftalt emne. Fotografiske begreber som motiv, fokusering og belysning kan introduceres i det produktive forløb og uddybes i den efterfølgende samtale. Opmærksomheden kan desuden rettes mod håndværksmæssige færdigheder, som fx skarpt/uskarpt billede, men også mod forholdet mellem fotografi og virkelighed. Der er fx altid noget, der ikke er med på billedet, og noget, der ikke er fotograferet.

I det begyndende arbejde med andres billeder, foruden tegninger og fotografier fx også malerkunst, tages udgangspunktet i elevernes umiddelbare oplevelse af billedet. Spørgsmål som "Hvad får du først øje på? Hvilken historie fortæller billedet? Hvad skete der

Undervisningsvejledning

før billedet blev taget? – efter? Hvad tænker personen? Hvad sker der uden for billedet?" kan være med til at stimulere fantasien og skærpe iagttagelsen.

Når flere billeder bruges sammen og eventuelt i forbindelse med tekst, eksempelvis som illustrationer, i billedbøger, ved udstillinger eller på plancher, er det desuden vigtigt at være opmærksom på deres samspil med hinanden og med teksten såvel på indholds- som på udtrykssiden. Væsentlige spørgsmål kan fx være: "Hvad fortæller billedet, som ikke kan læses i teksten – og omvendt? Hvilken rolle spiller en eventuel billedtekst for forståelsen af billedet? Hvordan påvirker billeder og tekster forståelsen af hinanden?" Også i sådanne sammenhænge må opsætning og layout indgå i arbejdet. De fleste elever har læst tegneserier allerede inden de begynder i skolen, og kan derfor umiddelbart fortælle små historier ved hjælp af denne udtryksform. I starten vil de som regel blot benytte sig af faste billeder ordnet i rækker, men efterhånden kan de gennem samtaler om deres egne serier og gennem arbejde med professionelle tegneserier danne sig en bevidsthed om udtryksformens særlige måder at skabe sammenhæng og fremdrift i de faste billeder på. Fortælleteknisk har tegneserien meget tilfælles med filmen, og det kan ofte være lønnende at sammenligne de to medier og benytte de samme begreber, fx indstilling, scene og sekvens og kameraindstillinger og -bevægelser.

Derudover har tegneserien udviklet sine særlige virkemidler, som naturligvis må inddrages i forbindelse med elevernes produktion eller læsning af tegneserier, men det tekniske – fartstreger, lydord, forskellige boble- og rammetyper osv. – må altid ses i sammenhæng med det indhold, der fortælles.

Lyd og billeder

Når eleverne har erfaringer fra enkle produktive forløb med henholdsvis lyd og billede, kan de begynde at kombinere lyd- og billedmæssige udtryksformer. I begyndelsen arbejdes der med små overskuelige opgaver og simpel teknik. Eleverne kan i relation til arbejdet med den mundtlige dimension lave fortællinger i billeder på overhead og lyd. Overheadbillederne kan knytte sig til fortællingens begyndelse, midte og slutning og dermed være med til at skærpe elevernes opmærksomhed om fortællingens struktur. Eleverne kan fremlægge overheadfortællingerne for resten af klassen og trænes dermed i at give og modtage respons.

Arbejdet med fotografier kan udvikles til, at eleverne laver lyd/dias-serier om en begivenhed eller et fastlagt emne. På de mindre klassetrin kan man begrænse sig til at lave en simpel speakerkommentar. Opmærksomheden kan rettes mod redigeringsprocessen, hvor man fx beskæftiger sig med billedernes rækkefølge (montagen) og med samspillet mellem billede og lyd. Kommentarerne skulle gerne fortælle mere, end billederne viser.

Lyd og levende billeder

Allerede fra begyndertrinnet kan eleverne arbejde med videoproduktion. Det sker i små overskuelige opgaver og med simpel teknik. Det vil dog være en klar fordel, hvis eleverne har erfaringer fra enkle lydproduktioner.

Undervisningsvejledning

I den indledende fase bør man ofre tid på at lade eleverne optræde foran kameraet, mens det er tilsluttet et tv, så de kan se sig selv på en ny måde fra nye vinkler og vænne sig til at optræde foran et publikum. Desuden kan man introducere enkle billedmæssige virkemidler som billedudsnit og perspektiv ved at afprøve deres virkning. Som et led i gennemgangen af optagemetoden kan man indføre enkle filmiske virkemidler og filmtricks, fx kan man i to indstillinger trylle en elev væk. Det giver inspiration til elevernes egne produktioner og erfaringer, der efterfølgende kan inddrages i analyser af levende billeder og samtaler om fiktion og virkelighed.

De første videoproduktioner bør være meget korte, højst 10 indstillinger, for at eleverne skal kunne bevare overblikket over dem i produktionsprocessen. De skal desuden foregå i et afgrænset rum, så udstyret ikke skal flyttes for meget. Oplægget kan fx være små elevproducerede fortællinger eller eventyr.

Arbejdet med video sker i en vekselvirkning mellem produktion og analyse i en naturlig udvikling. Analysen retter sig i begyndelsen især mod elevernes egne produktioner med spørgsmål, der knytter sig til handlingen, anvendte virkemidler og deres betydning samt håndværksmæssige og tekniske færdigheder.

Allerede i de mindre klasser inddrages i et vist omfang professionelle film, tv og video. Udgangspunktet tages i en samtale om elevernes oplevelser med efterfølgende uddybende spørgsmål til fx handling, konflikter, personerne og deres egenskaber samt miljøer. Der bør også stilles spørgsmål til de billedmæssige og filmiske virkemidler og deres betydning som "Hvor har fotografen stået? Hvornår bruges der zoom? Hvordan har de mon lavet det? Hvordan er klipperytmen?" Desuden bør man inddrage lydsiden. Man kan eventuelt spille dele af lydsiden uden billedsiden eller dele af billedsiden uden lydsiden og tale om de forskellige udtryksformer og deres indbyrdes samspil.

I analysen arbejdes der gradvist mere systematisk med genrer, dramaturgi, billedmæssige og filmiske virkemidler samt forholdet mellem de forskellige udtryksformer. Centralt i analysearbejdet er, at eleverne kan udskille de vigtigste betydningsbærende elementer og vurdere både dem og de færdige produktioner.

Senere i skoleforløbet anvendes mere udbyggede og systematiske produktionsmetoder, der kan omfatte synopsis, manuskript, drejebog og produktionsplan. Desuden arbejdes i produktive sammenhænge med dramaturgi og forskellige genrer og deres stiltræk. Sideløbende udvikles elevernes kendskab til virkemidler, så de kan eksperimentere med dem i deres egne udtryk.

Når eleverne har opnået en vis erfaring i videoproduktion, inddrages, hvis det er muligt, redigering på redigeringsanlæg. Det giver flere udtryksmuligheder, og brugt rigtigt højner det kvaliteten af elevernes produktioner. Elevernes erfaringer med selv at redigere fx i interview, i optagelser, der er foretaget på forskellige tider og steder, samt mikse forskellige lydspor, har stor betydning for deres forståelse af mediets mulighed for manipulation. Samtidig fremmer det deres forståelse af, at video, tv og film altid er redigeret virkelighed.

I undervisningen indgår – eventuelt i tværfaglige sammenhænge – emner, der kan belyse mediernes funktion og rolle i samfundet.

Undervisningsvejledning

Multimedier

Nutidens børn møder og bruger i stadig højere grad multimedier i form af computerspil, "levende billedbøger", multimediepræsentationer og opslagsværker (databaser). De fleste multimedieprodukter adskiller sig fra andre udtryksformer ved mere eller mindre at være interaktive. Det vil sige, at de ikke har et på forhånd fastlagt, lineært forløb. Brugeren kan således i hver enkelt brugssituation vælge mellem forskellige muligheder og dermed skabe nye forløb. Et af de vigtige områder at beskæftige sig med i forbindelse med multimedier er derfor helt fra starten forholdet mellem det på forhånd fastlagte og brugerens eget frie valg. "Hvad bestemmer programmet, og hvilke muligheder giver det os som brugere for selv at bestemme?" er spørgsmål, der må overvejes fra det første møde med multimedier, hvad enten det drejer sig om at bruge et program, eller det er i forbindelse med elevernes første spæde forsøg på selv at fremstille programmer.

Også i forbindelse med multimedier opbygger eleverne deres erfaringer i et tæt samspil mellem deres egen produktion og brug af professionelle programmer. De kan tidligt begynde at fremstille små historier i billedforløb, hvor deres egne billeder afløser hinanden enten automatisk eller ved klik på en knap. Tekst, fx replikker, kan skrives på billederne eller muligvis indtales i programmet. En enkel udvikling af denne procedure er simpel animation af elementer i billederne. Mange tegne- og maleprogrammer indeholder disse muligheder.

Fra dette udgangspunkt kan eleverne efterhånden udvide deres produkter til at omfatte fx tekst, indskannede billeder, billeder de selv har optaget eller tegnet på computeren, animationer, film- og videoklip, og indspillet eller kopieret musik, tale og reallyd. Og de kan indlægge forskellige valg- og søgemuligheder. Præsentationsprogrammer giver gode muligheder for at afprøve og drøfte forskellige udformninger af produktet med kammerater og lærer i løbet af fremstillingsprocessen. Derfor kan eleverne starte fremstillingen af et produkt umiddelbart på computeren, men det vil ofte være en fordel, hvis de i forvejen skitserer forløbet i en drejebog – som også kan diskuteres med en responsgruppe.

På denne måde er det en mulighed for eleverne at fortælle en historie eller præsentere et fagligt arbejde, fx resultatet af et projektarbejde, ved hjælp af computeren.

Sideløbende med deres egen produktion arbejder eleverne med færdige programmer på computeren, fx computerspil og databaser. På skolebiblioteket kan de søge fag- og skønlitteratur i bibliotekets elektroniske katalog, og når de skal bruge oplysninger, fx til skriftlig fremstilling eller i et emne- eller projektarbejde, søger de dem på internettet.

Teater og drama

Gennem praktisk arbejde og oplevelser med forskellige former for improvisation, rollespil og teaterforestillinger udvikler eleverne færdigheder i at forstå og udtrykke sig gennem den dramatiske udtryksform.

Undervisningsvejledning

Oftest vil læreren selv nøjes med at kommentere, rette og give gode råd. Men han kan også vælge lærer-i-rolle-teknikken og løse sine vejlederopgaver ved selv at gå ind i en rolle og være med i forløbet. En anden metode kan være det såkaldte forumteater, hvor eleverne i grupper forbereder og fremfører dagligdags konfliktsituationer i spil, som ikke må indeholde løsninger. Når situationen har været spillet en gang, gentages den, men nu har publikum mulighed for at gå ind i rollerne og spille deres forslag til løsning af konflikten.

Det specielle ved den dramatiske fiktion er ageringen – dette at spille en anden end sig selv, en figur, inden for en særlig virkelighed, hvis rammer er et fiktivt rum og et fiktivt forløb.

Arbejdet kan senere fortsættes fx ved, at eleverne går på jagt i en novelle, de har været optaget af, for at finde ud af, hvordan forfatteren har skabt rum omkring sine figurer. Eleverne kan endelig arbejde med forløb, fx med udgangspunkt i episoder eller historier fra litteraturen eller aktuelle nyheder.

Hvis arbejdet skal munde ud i noget, eleverne viser for et publikum, hvorledes vil de så komponere dramaet? Vil de koncentrere sig om miljø og forudsætninger? Eller om konsekvenser og følger? Vil de spille de barndomsoplevelser, de mener, ligger bag de reaktioner, man oplever i den litterære tekst? Eller situationer årtier efter den fortalte tid?

At arbejde med rum, figur og forløb kan således i sig selv være en åbning mod andre faglige områder i dansk.

Generelle synspunkter

Dansk er et sprog, og dansk er et fag. Sproget er både abstrakt og konkret. Det er et abstrakt system af normer, regler og konventioner. Men det får først eksistens, når det bruges i konkrete sammenhænge, hvor mening og betydning skabes ved sammenkoblingen af udtryk og indhold. Det er den relation, der er danskfagets særlige pointe. Den findes i selv den enkleste sproglige ytring, men er grundlaget for alle udtryksformer. Med de største og rigeste nuancer viser den sig i litteraturen og andre kunstneriske værker. Sproget er danskfagets overordnede begreb, og litteraturen er fagets midtpunkt, uden at man derfor til hver en tid skal beskæftige sig med litteratur eller referere alt til det kunstneriske udtryk.

Og sproget er både fælles og personligt. Fælles, fordi det blandt de normer og konventioner, der er forudsætningen for, at vi overhovedet kan snakke sammen, rummer elementer af den verdensforståelse, det livssyn, den etik, der igennem historien har udviklet sig i de kulturfællesskaber, som bl.a. sproget gør os til en del af. Og fælles, fordi en meget væsentlig del af vores kontakt og samspil med verden går gennem sproget.

Undervisningsvejledning

Personligt, fordi så at sige alle mennesker vokser op med et sprog, der får særlig status som modersmål, og som knytter sig til erfaringer, erindringer og sansninger gennem opvæksten. Dette sprog har i højere grad end senere erhvervede sprog mulighed for at skabe helhed i børnenes udvikling, idet det både tilbyder en æstetisk og en intellektuel dybde, en følelsesmæssig, mental klangbund for de mange funktioner, ethvert sprog kan varetage. Alle sprog sætter ord på verden, modersmålet knytter verden til individet.

Faget dansk har det sprog, der er modersmålet for de fleste elever, som sin kerne. For de elever, der ikke har det som modersmål, er det andetsproget, sproget i det samfund, de lever og skal udfolde sig i. Derfor angår fagets grundlæggende færdigheder og kundskaber alle elevernes personlige, sociale og kulturelle liv.

Hermed understreges dannelsestanken i faget. Dannelse betyder i denne sammenhæng ikke traditionen af danneskultur eller et færdigt produkt af kulturarv, som kan leveres. Snarere betegner det den proces eleverne gennemløber, når de gennem arbejde med deres kulturelle og samfundsmæssige baggrund og fremtidsperspektiver tilegner sig viden og erfaring om væsentlige sider af tilværelsen og opbygger personligt funderede værdiforestillinger. Dermed skaber de sig mulighed for selv at tage stilling, træffe etisk funderede valg og handle i skolen og ikke mindst i samfundet.

Værdier har med forestillinger om helheder og sammenhænge at gøre. I dansk opstår sådanne helhedsdannelse i bevidstheden i samspillet mellem forstand og følelse, når oplevelser fører til viden, viden til oplevelser. Derfor har arbejdet i dansk to sider: en musisk side hvor eleverne oplever, sanser, føler, fantaserer, eksperimenterer, skaber og leger, og en rationel side, hvor de undersøger, analyserer, iagttagere, diskuterer, argumenterer og redegør. De to sider beskrives adskilt, men de forenes i danskfagets centrale områder, hvor intellektualitet og æstetik, bevidsthed og indlevelse indgår i et komplekst samspil.

Planlægning og tilrettelæggelse

Faghæftet er lærerens værktøjskasse, når undervisningen i dansk skal planlægges og tilrettelægges. Folkeskolens formålsparagraf står som overskrift for al undervisning, og dens grundtone af virkelyst, fordybelse og oplevelse gennemsyrrer naturligvis også dansk-timen. På samme måde er formålet for faget medtænkt i al danskundervisning med understregning af sprogets grundlæggende betydning for udviklingen af den personlige og kulturelle identitet og elevernes lyst til at bruge sproget personligt og alsidigt i samspil med andre.

Danskfaget er bredt, og næppe mange griber arbejdet med at planlægge an på samme måde. Nogle lader sig inspirere af forlagsproducerede materialer og sammenhænge, andre giver selv overskrifter og finder det faglige stof, de mener passer til deres elever. Vejene mod målet er talrige, og lærerne har frihed til at vælge den måde, der ud fra deres faglige begrundelser bedst opfylder de krav, som er formuleret i faghæftet.

Undervisningsvejledning

På de fleste skoler udarbejder lærerne en årsplan, der angiver overskrifter for året eller det forløb på to eller tre år, man skal ind i. Sådanne overskrifter kan være forløb med faglige sammenhænge som perioder, emner og temaer, forfattere og genrer, men kan også angive gennemgående emner som dagens fortælling, læsetimer, sprogminutter, skriftlige afleveringer, fra sang- og salmebogen mm.

Også tværfaglige emner og projekter optræder i disse planer, der kan opfattes som faglige skitser eller de hovedveje, der sikrer, at man i dansktimerne når ud i alle de faglige områder, som læseplanen indeholder. Og her må læreren vurdere om de overskrifter, der er sat for året eller forløbet, nu også kan omsættes til en undervisning med vægtning og prioriteringer, der sikrer, at eleverne får mulighed for at tilegne sig de kundskaber og færdigheder, som de fælles trinmål angiver.

Tilrettelæggelsen drejer sig om, hvordan de store overskrifter omsættes til daglig undervisning med sikring af opfyldelse af undervisningsmål for klassen og læringsmål for den enkelte elev. Samspillet mellem lærer, elever og forældre træder tydeligst frem i tilrettelæggelsen, hvor man billedligt talt bevæger sig fra hovedvejene ud på de margueritruter, hvor mødet mellem tekst, sprog og elev er med til at vise vejen. Her er porten vid, og der skal være højt til loftet med plads til sproglige og indholdsmæssige afstikkere. Også den lille støvede grusvej kan føre til målet, og traditionen, for at man i den danske skole kan improvisere og følge spontane indfald, er stærk. Leg og eksperimenter med sprog og ord, der breder sig ud over det planlagte, skift i vejr og vind, mødet med nye mennesker og nye synsvinkler, oplevelsen af teksten eller filmen, der åbner øjne og peger i nye retninger, kan være eksempler herpå.

Men når timen er gået, er det lærerens ansvar, at målet er nået. Og hvis elever ikke kan leve op til forventningerne i trinmålene, må skolen og dansklæreren reagere og arbejde målrettet på at sikre, at så godt som ingen elev forlader grundskolen uden solide læsefærdigheder, kendskab til sprog og litteratur, et sikkert og varieret sprog m.m.

Eleven og danskundervisningen

Dansk er karakteristisk ved, at børn, allerede før de begynder i skolen, har gjort sig erfaringer med det, der er fagets indhold: sprog, tekster og andre udtryksformer. De har et funktionsdygtigt sprog, som de kan udfolde sig i, og de forstår at bruge og forme det i forhold til deres egne hensigter. De kender historier og har forestillinger om, hvordan de kan forløbe, hvad enten de fortælles i ord eller i billeder. De kan ud fra ordvalg, tonefald og andre træk i situationen opfatte og skelne mellem forskellige typer tale. Desuden får de til stadighed de fleste nye erfaringer om sprog og sprogbrug sideløbende med danskundervisningen, både i skolens øvrige undervisning og – især – i deres fritid.

Elevernes baggrund og forudsætninger er meget forskellige, men de har såvel hver for sig som tilsammen et betydeligt fagligt beredskab, som danskundervisningen må tage sit udgangspunkt i og hjælpe eleverne til at udvikle. Undervisningen kan derfor ofte

Undervisningsvejledning

med fordel begynde med, at elevernes beredskab på det aktuelle område aktiveres og gøres bevidst for dem.

Det kan ret problemfrit lade sig gøre, når det gælder elevernes stavning, og i nogen grad, når det gælder deres læsestandpunkt. Men i forbindelse med mange sider af danskundervisningen vil det være vanskeligt, fordi der er mange forskellige faktorer, der gør sig gældende, når det drejer sig om elevernes erfaringsverden og baggrund for at forstå det indhold, som undervisningen drejer sig om. Læsesvage elever er fx ikke elever uden livserfaring og tanker om de store spørgsmål i tilværelsen.

I forbindelse med danskfaglige undervisningsforløb vil det derfor være frugtbart, at læreren undersøger elevernes forforståelse. Det vil sige den forståelse eleverne på forhånd har af det indholdsområde, de skal beskæftige sig med. Det er fx vigtigt, at eleverne får lejlighed til at give udtryk for den viden og de tanker, de på forhånd har om indholdet. Med dette som baggrund vil det herefter være muligt for dansklæreren både at bygge på og at styrke elevernes forforståelse. Det vil sige bygge et rum op omkring fx den tekst, som eleverne skal i gang med at læse i klassen.

Nogle elever skal have megen hjælp til dette, og abstrakte begreber må konkretiseres gennem eksempler og gennem lærerens fortællen. Ofte vil det herigennem vise sig, at elevernes forskellighed ikke nødvendigvis er et problem, men i stedet for kan være en resurse i klassens fællesskab.

Når et undervisningsforløb skal tilrettelægges for den enkelte elev, må læreren i dialog med eleven afdække den enkelte elevs forudsætninger og behov og herudfra beskrive individuelle mål og handleplaner.

Det er betydningsfuldt, at forældrene bakker op om danskundervisningen. Derfor må de også inddrages i drøftelser af planer, indhold og mål for den. Og for at eleverne kan følge deres egen læreproces, må de kende målene for undervisningen og deltage i fastlæggelsen og evalueringen af dem. Undervisningsmål hentet fra årsplanen kan med fordel sættes op i klassen på en fast plads, så eleverne for de enkelte undervisningsforløb kan se, hvad de skal lære, og hvad de skal arbejde med allerede fra de første skoleår.

Ud fra de fælles mål kan læreren aftale individuelle læringsmål med den enkelte elev eller for mindre grupper af elever, så danskundervisningen tager udgangspunkt i den enkelte elevs behov og forudsætninger. Læringsmålene kan gælde konkrete danskfaglige færdigheder som stavning, læsehastighed, mundtlig fremstilling etc., men også mere generelle kundskaber og færdigheder som presser på for den enkelte elev, fx i forbindelse med deltagelse i projekter, faglige kurser, holddannelse og anvendelse af hjælpemidler og dermed sikre, at alle elever får fuldt udbytte af undervisningen i dansk og udvikler en personlig og kulturel identitet.

Undervisningsvejledning

Mål og evaluering

Men danskfaget er også uforudsigeligt, og eleverne må vide, at ikke alle læreprocesser lader sig opstille i konkret beskrevne undervisnings- og læringsmål. Og netop de mange evalueringsformer, der er udviklet og anvendes i faget, viser mangfoldigheden i faget og de mange varianter af temaet: mål og evaluering. Både proces og produkt, arbejdsform og indhold evalueres, og dette gøres varieret alt efter, hvilke færdigheder og kundskaber, der aktuelt er i fokus.

I planlægningen og tilrettelæggelsen af undervisningen må evalueringsformen overvejes og fastlægges, så den for både elever, forældre og lærer medtænkes som en integreret del af de aktuelle undervisningsforløb. I første omgang kan der skelnes mellem den eksterne evaluering, som kendes fra folkeskolens afsluttende prøver, og så den interne løbende evaluering, som skaber grundlag for og kvalificerer det videre arbejde.

Selvevaluering anvendes efter de enkelte forløb, hvor eleverne i en klasse skriftligt fortæller om deres oplevelse, forståelse og udbytte af undervisningen. Den skriftlige form giver svar fra alle i klassen i modsætning til den mundtlige klasseevaluering, hvor læreren oftest må vurdere ud fra de mest talende elever. Svarene i selvevalueringerne kan desuden ofte fortælle, om eleverne fik lært det, der var opstillet som mål for forløbet.

Romantik i 9. b – et eksempel

Selvevaluering af _____ (navn)

1. Skriv 4-5 nøgleord som var typiske for romantikken:
2. Lyrikken var romantikernes foretrukne genre. Hvorfor det?
3. Hvad gjorde H.C.Andersen til romantiker?
4. ...og hvad så romantikerne i eventyret?
5. Hvornår vil du tidsmæssigt placere den romantiske periode?
6. Kan du finde romantiske træk i vores tid?
7. Hvordan har du det selv med romantikken?
8. Hvad synes du om romantikforløbet?
– og hvordan var det at arbejde så meget med de selvstændige paropgaver?
9. I øvrigt mener jeg at...

Diagnostiserende stave- og læsetests kan anvendes for at vise elevens aktuelle læse- og stavestandpunkt. Eleverne må kende til formålet med prøven og inddrages i en opfølgende samtale om resultatet og fastlæggelse af nye læringsmål. Gennem disse tests og prøver dokumenteres elevens fremgang, og gennem samtalen og evalueringen skabes motivationen for at træne læsefærdighederne målrettet.

Den hyppigste form for evaluering er lærerens iagttagelse og vurdering af elevens skriftlige og mundtlige arbejde. Resultatet heraf kan være en karakter i de ældste klasser, en mundtlig eller skriftlig kommentar kombineret med elevens aktive samspil i form af

Undervisningsvejledning

logbog eller portefølje; en personlig samlemappe, der foruden elevens overvejende skriftlige produkter kan rumme trinmål suppleret med læringsmål for eleven. Porteføljen og også elevens logbog bør indeholde refleksioner over mål og udbytte og særlige problemstillinger og kan udvikle sig til et fagligt mødested og diskussionsforum mellem lærer og elev.

Stjernemodellen fra projektet Kvalitetsudvikling i folkeskolen, KIF, kan med fordel udnyttes til at beskrive alle faserne i et planlægnings- og evalueringsforløb; status, kvalitetskriterier, mål, handleplaner og evaluering. Når disse elementer spiller sammen, kan der blive plads til den enkelte elev inden for fællesskabets rammer, og begrebet undervisningsdifferentiering virkeliggøres. I det følgende afsnit er der gjort rede for i hvilke sammenhænge, det kan ske i danskfaget.

Undervisningsdifferentiering

Undervisningsdifferentiering er et princip for tilrettelæggelse og gennemførelse af undervisningen i en klasse eller gruppe, hvor den enkelte elev tilgodeses, samtidig med, at man bevarer fællesskabets muligheder.

En undervisning, der bygger på undervisningsdifferentiering, tilrettelægges, så den både styrker og udvikler den enkelte elevs interesser, forudsætninger og behov, og så den indeholder fælles oplevelser og erfaringsgivende situationer, der forbereder eleverne til at samarbejde om at løse opgaver.

Afhængig af de fastlagte mål, elevernes varierede behov, undervisningsaktiviteten og materialerne kan undervisningen tilrettelægges med inspiration fra nedenstående spørgsmål:

- *Hvilke dele af undervisningsindholdet er især egnet til fælles arbejde i klassen?*
Lærers og elevs oplæsning, fortællen og anden optræden, klasesamtale, fælles instruktion og gennemgang, ideudveksling, aftale om arbejdsopgaver, fælles oplevelse af tekster og andre udtryksformer.
- *Hvilke dele af undervisningsindholdet er især egnet til individuelt arbejde?*
Elevens individuelle læsning og skrivning, ofte med særligt fokus på individuelle læringsmål.
- *Hvilke dele af undervisningsindholdet er især egnet til pararbejde?*
Ideudveksling, parskrivning, parlæsning, fælles forberedelse af paropgaver til evt. fremlæggelse, rollespil, meddigtning, tale- og lyttefærdigheder.
- *Hvilke dele af undervisningsindholdet er især egnet til gruppearbejde?*
Drama, rollespil, produktion af andre udtryksformer som enkle hørespil og videooptagelser.

Undervisningsvejledning

- Hvilke dele af undervisningsindholdet kan især give anledning til egentlige samtaler med eleverne til støtte for deres forståelse og eget fortsatte arbejde med indholdet?*
Lærer- elevsamtaler om ideudvikling, læse- og skrivestrategier, anvendelse af hjælpemidler som computer og båndgengivelse, samtaler ud fra portefølje og logbog, individuel respons på opgaver og produkter.
- Hvilke dele af et undervisningsforløb giver især mulighed for at fremme elevernes sociale forståelse og adfærd?*
Kontakter uden for skolen, samarbejde inden for faglige rammer, samtaler om normer hvor man møder dem i litteratur og eget liv, rollespil.
- Hvilke opgaver og arbejdssituationer bidrager til den enkelte elevs alsidige udvikling?*
Drama, tværfagligt arbejde, produktion af enkle andre udtryksformer, kommunikationslege, leg og eksperimenteren med sprog, respons på egne og andres produkter, søgning af oplysninger i og uden for skolen.
- Hvordan kan eleverne som klasse, gruppe eller hver for sig deltage i planlægning og evaluering?*
Indflydelse på valg af emner, faglige angrebsvinkler, præsentation af stof, fremlæggelsesform og produkt, selvevaluering, vurderingsskemaer, logbog.
- Hvilke arbejdssituationer er især fremmende for tilegnelsen/udviklingen hos elever, der har svært ved at arbejde med undervisningsindholdet?*
Individuelt arbejdstempo og arbejdsformer, fagligt fleksible indholdsrammer, værkstedsundervisning, fastlæggelse af individuelle læringsmål med eleven, særlig støtte fra lærer eller andre elever.
- Hvilke arbejdssituationer er især fremmende for tilegnelsen/udviklingen hos elever, der har let ved at arbejde med undervisningsindholdet?*
Individuelt arbejdstempo og selvstændige arbejdsformer, fagligt fleksible indholdsrammer, værkstedsundervisning, projektarbejde, fastlæggelse af individuelle læringsmål med eleven.
- Lærerens hjælp til grupper eller enkeltelever?*
Fastlæggelse af præcise læringsmål, som eleverne har medvirket til og kan følge, tydelige undervisningsmål, som eleverne har adgang til (opslagstavle, logbog mm), præcise faglige opgaver, gruppe- og holdarbejde med baggrund i elevernes udnyttelse af indbyrdes færdigheder.
- Kammerathjælp?*
Opgaver, der lægger op til, at de kan løses af to elever, responsarbejde, parlæsning med evt. efterfølgende paropgave, opgaver der trækker på enkeltelevers specielle erfaringer, færdigheder eller kundskaber.
- Hvordan kan det, eleverne har lært, bruges i forhold til hele klassen?*
Fælles oplevelse ved fremlæggelser af elevarbejder, elevens valg af præsentationsform og produkt, produktorienterede arbejdsformer, udveksling af viden og ideer.

Dansk i samarbejde

Danskfaget er et åbent fag, hvis kerneområder er relevante i mange andre fag. Ofte samarbejdes der med fagene historie og natur/teknik, men det er oplagt at udbygge samarbejdet også med de praktiske og musiske fag. Man må desuden være opmærksom på den tætte forbindelse, der er mellem sprogfagene og dansk. Det at udvikle elevernes bevidsthed om sprog og om sprogets funktion som identitets- og kulturskabende er en opgave for begge faggrupper. Det er tilsyneladende let nok at integrere danskfaget med andre fag, fordi der i de fleste tværfaglige forløb ganske automatisk indgår en række danskfaglige aktiviteter. Eleverne skal næsten altid læse noget, og de skal bruge såvel skriftsproget som talesproget funktionelt. Det er imidlertid ikke tilstrækkeligt til, at en dansklærer kan sige, at danskfaget bliver tilgodeset på en forsvarlig måde. I tværfaglige forløb må noget af det, der er kernen i danskfaget, udfoldes på en bevidst og kvalificeret måde, og der må opstilles mål og handleplaner for, hvilke danskfaglige aktiviteter, der skal tilgodeses i det aktuelle tværfaglige forløb.

Mange tværfaglige emner får deres indhold fra det samfundsfaglige felt, men det er vigtigt, at eleverne får lejlighed til at arbejde med spørgsmål om tilværelsen og etiske problemstillinger også i forbindelse med faktaprægede emner. Især når der inddrages litteratur og anden fiktion, må der lægges vægt på, at eleverne ikke får den opfattelse, at de kan uddrage informationer direkte af den, som om den var sagprosa. Et danskfagligt arbejde med tekster og andre udtryksformer indebærer både bevidsthed om genrer, form og indhold og indlevelse i tekstens univers.

I alle faser af tværfaglige forløb bruger eleverne sproget både mundtligt og skriftligt, fx når de skal fremlægge deres resultater. Hvad enten dette sker som en rapport eller som en mundtlig præsentation, er det vigtigt, at de bruger danskfagets metoder, fx fra den procesorienterede skriveundervisning, til at gøre deres produkter bedre og samtidig udvikle deres færdigheder.

Specialundervisning i dansk

Udfordringen i en fælles folkeskole for alle elever består i til stadighed at arbejde med at øge den pædagogiske rummelighed i den almindelige undervisning og dermed begrænse udskillelsen af elever begrundet i deres særlige behov og forudsætninger.

Udgangspunktet for, at folkeskolen kan rumme udfordringer for alle elever, er kravene om:

- tilpasning af undervisningen, så den rummer udfordringer og opgaver, der svarer til elevernes behov og forudsætninger
- medtænkning af fagenes progression (trinmål)
- hensyntagen til folkeskolens værdier (elevernes alsidige udvikling og trivsel)
- vekselvirkning mellem de enkelte fags erkendelses- og arbejdsformer (faglighed) og tværgående emner og problemstillinger (tværfaglighed) samt anvendelse af it.

Undervisningsvejledning

Skolens ledelse må skabe sådanne rammer for den almindelige danskundervisning, at centrum for planlægningen bliver elevernes potentiale, kompetencer og læreprocesser med et indhold og en organisering af undervisningen, der giver oplevelser og udfordringer for alle elever. Ledelsen må derfor vægte holddannelser og gruppeformer, samt prioritere de pædagogiske kvalifikationer for at skabe rum for lærernes differentiering af undervisningen.

Der kan peges på en række muligheder for at øge den pædagogiske rummelighed i den almindelige danskundervisning og fremme den enkelte elevs udviklingsmuligheder:

- Indføre sprogstimulerende og læseforberedende aktiviteter i børnehaveklassen
- Udarbejde en individuel plan for elever med særlige behov og forudsætninger. Planen, der tager udgangspunkt i elevens kompetencer og potentialer, udarbejdes i et samarbejde i det enkelte team, der har ansvaret for elevens undervisning og drøftes med elev og forældre samt eventuelt med skolens specialcenter og PPR.
- Øge elevernes lærelyst og engagement – under vejledning og med respons fra lærere og kammerater – gennem inddragelse af genrer knyttet til it, fx:
 - programmer til læsning og stavning
 - syntetisk og digitaliseret tale
 - tekstproduktion på computer
- Danne lærerteam omkring flere klasser på samme årgang eller på tværs af årgange for at skabe mulighed for mere fleksibel tilrettelæggelse af undervisningen, herunder anvendelse af forskellige former for dannelse af hold ud fra varierede kriterier.
- Anvende skolens pædagogiske servicecenter i forhold til faglighed og kultur set i lyset af elevens behov for særlige metoder og undervisningsmidler

På trods af dette vil der i de fleste klasser være elever, der har brug for en særlig tilrettelagt undervisning i det skrevne sprog (læse, skrive). Til at støtte sig i denne funktion har skolens leder et forum for specialpædagogik, ofte kaldet skolens specialcenter. Specialundervisningen i læsning og stavning må tilrettelægges, så der tages hensyn til elevens forudsætninger og potentialer. Men det gælder også for normalundervisningen, og hvad er forskellen så egentlig på normal- og specialundervisningen dansk? Forskellen ligger måske i, at eleven med de særlige behov får en særlig støtte fra en speciallærer, der med kendskab til elevens almene og læsespecifikke baggrund, kan udstikke den faglige udfordring, der passer til den enkelte elev og give ham tro på, at han kan overvinde sine læse- og stavevanskeligheder. Det kan ske ved at eleven modtager undervisningen i klassen, og ved at undervisningsmaterialerne er tilpasset eleven og afstemt med det faglige indhold klassen arbejder med. Modellen suppleres med, at en speciallærerresurse deltager i undervisningen i klassen med særligt fokus på eleven, eller eleven modtager undervisningen i specialcentret i en kortere eller længere periode. At et stort antal af eleverne forlader folkeskolen som dårlige læsere er utilfredsstillende og er en udfordring, der skal løses i et samarbejde mellem special- og normalundervisningen. Eleverne med læsevanskeligheder skal spottes ud så tidligt som muligt, og indsatsen bør være intensiv og effektiv i så begrænset en periode som forsvarligt. Der er gjort

Undervisningsvejledning

lovende forsøg med sådanne kurser på 16-20 uger med børn i 1. klasse, der med en halv time hver dag får knækket koden og opnår lyst til at lære. Men siden skal normalundervisningen følge op og støtte eleven i valg af bøger, tid og ro til læsning, så eleverne aldrig slipper læsningen i længere tid i skoleforløbet.

Fremtidens danskfag

Fremtidens danskfag er et projekt som har haft til formål at gennemgå indholdet i danskfaget fra grundskole til universitet.

Gennem et toårigt arbejde har en arbejdsgruppe bestående af fagrepræsentanter fra alle delsystemer arbejdet med at beskrive danskfaget og udarbejde anbefalinger og bud på danskfaget i fremtiden.

Arbejdet er afsluttet med udgivelsen af en omfattende rapport, *Fremtidens danskfag – en diskussion af danskfaglighed og et bud på dens fremtid*. Denne rapport er et inspirationsmateriale til arbejdet med fagets indhold og sammenhæng på langs og på tværs, og den danner udgangspunkt for væsentlige danskfaglige drøftelser i fremtiden.

For grundskolen peger rapporten specielt på følgende områder:

- Fuld kraft frem for bedre læseundervisning
- Fokus på teksthistorisk læsning
- Dansk læreropgaver i forhold til klasselæreropgaver
- Fokus på sproglig udvikling og begrebsindlæring
- Evaluering – løbende evaluering integreret i undervisningen
- Udvikling af afsluttende prøver – herunder integrering af it
- Samarbejde med andre fag
- Bedre sammenhæng til ungdomsuddannelserne ved at formulere afleveringsforretninger med brug af minimalkrav.

Mange af disse anbefalinger er der i grundskolen allerede taget hul på at føre ud i livet. I dette hæftes indhold er der særligt fokuseret på læsningen, men også flere af de øvrige områder er indarbejdet i forskelligt omfang. Dette skete for en dels vedkommende allerede i forbindelse med udarbejdelsen af Klare Mål i 2001.

I nærværende undervisningsvejledning er bl.a. inddraget læsning, teksthistorisk arbejde og ældre tekster, fokus på sproglig udvikling og terminologi, evaluering og samarbejde med andre fag. Hvor det i øvrigt har været relevant, er anbefalingerne fra projektet medtaget som et supplement.

Uddannelsesstyrelsens håndbogsserie

I denne serie udsender Uddannelsesstyrelsen publikationer med baggrundsorientering om lovgivningen, uddannelser og enkelte fag samt vejledninger om god praksis mv. Håndbøgerne er rettet mod uddannelsernes drift.

I 2002 og 2003 er følgende udkommet eller under udgivelse i serien:

2002:

- Nr. 1: Råd og vink om mediekundskab niveau C på hhx (Internetpublikation) (Erhvervsgymnasiale uddannelser)
- Nr. 2: Råd og vink om det naturvidenskabelige eksperiment på htx (Internetpublikation) (Erhvervsgymnasiale uddannelser)
- Nr. 3: Klare Mål Engelsk: Faghæfte nr. 2 (kun tilgængelig online på www.klaremaal.uvm.dk) (Grundskolen)
- Nr. 4: Klare Mål Historie: Faghæfte nr. 4 (kun tilgængelig online) (Grundskolen)
- Nr. 5: Klare Mål Samfundskundskab: Faghæfte nr. 5 (kun tilgængelig online på www.klaremaal.uvm.dk) (Grundskolen)
- Nr. 6: Klare Mål Natur/teknik: Faghæfte nr. 13 (kun tilgængelig online på www.klaremaal.uvm.dk) (Grundskolen)
- Nr. 7: Klare Mål Geografi: Faghæfte nr. 14 (kun tilgængelig online på www.klaremaal.uvm.dk) (Grundskolen)
- Nr. 8: Klare Mål Biologi: Faghæfte nr. 15 (kun tilgængelig online på www.klaremaal.uvm.dk) (Grundskolen)
- Nr. 9: Klare Mål Fysik/kemi: Faghæfte nr. 16 (kun tilgængelig online på www.klaremaal.uvm.dk) (Grundskolen)
- Nr. 10: Klare Mål Tysk: Faghæfte nr. 17 (kun tilgængelig online på www.klaremaal.uvm.dk) (Grundskolen)
- Nr. 11: Klare Mål Fransk: Faghæfte nr. 18 (kun tilgængelig online på www.klaremaal.uvm.dk) (Grundskolen)
- Nr. 12: Fokus på beskrivelsen af elevens alsidige personlige udvikling (UVM 5-407) (Grundskolen)
- Nr. 13: Råd og vink om matematik på htx – med fokus på anvendelser af ny teknologi (Internetpublikation) (Erhvervsgymnasiale uddannelser)
- Nr. 14: Råd og vink om Informationsteknologi niveau A på hhx (Internetpublikation) (Erhvervsgymnasiale uddannelser)
- Nr. 15: Råd og vink om psykologi på hhx (Internetpublikation) (Erhvervsgymnasiale uddannelser)
- Nr. 16: Klare Mål Kristendomskundskab: Faghæfte 3 (kun tilgængelig online på www.klaremaal.uvm.dk) (Grundskolen)
- Nr. 17: Klare Mål Idræt: Faghæfte 6 (kun tilgængelig online på www.klaremaal.uvm.dk) (Grundskolen)
- Nr. 18: Klare Mål Musik: Faghæfte 7 (kun tilgængelig online på www.klaremaal.uvm.dk) (Grundskolen)
- Nr. 19: Klare Mål Billedkunst: Faghæfte 8 (kun tilgængelig online på www.klaremaal.uvm.dk) (Grundskolen)
- Nr. 20: Klare Mål Håndarbejde: Faghæfte 9 (kun tilgængelig online på www.klaremaal.uvm.dk) (Grundskolen)
- Nr. 21: Klare Mål Sløjd: Faghæfte 10 (kun tilgængelig online på www.klaremaal.uvm.dk) (Grundskolen)
- Nr. 22: Klare Mål Hjemkundskab: Faghæfte 11 (kun tilgængelig online på www.klaremaal.uvm.dk) (Grundskolen)
- Nr. 23: Klare Mål Dansk som andetsprog: Faghæfte 19 (kun tilgængelig online på www.klaremaal.uvm.dk) (Grundskolen)
- Nr. 24: Råd og vink på tværs af fagene på hhx (Internetpublikation) (Erhvervsgymnasiale uddannelser)
- Nr. 25: Prøver Evaluering Undervisning. Dansk 2002 (UVM 5-422) (Grundskolen)
- Nr. 26: Prøver Evaluering Undervisning. Matematik – Fysik/Kemi 2002 (UVM 5-423) (Grundskolen)
- Nr. 27: Prøver Evaluering Undervisning. Fremmedsprog 2002 (UVM 5-424) (Grundskolen)
- Nr. 28: Prøver Evaluering Undervisning. Praktiske fag 2002 (UVM 5-425) (Grundskolen)
- Nr. 29: Orientering om folkeskolens afsluttende prøver 2003 (UVM 5-427) (Grundskolen)
- Nr. 30: Råd og vink om erhvervs-case på hhx (Internetpublikation) (Erhvervsgymnasiale uddannelser)

2003:

- Nr. 1: Typografi og læselighed - på skærm og papir. Bruger Vejledning til skrifttypen Union (UVM) (Erhvervsfaglige uddannelser)
- Nr. 2: Bruger Vejledning til MultiMedie Engelsk. Tegnsprogssøttet undervisningsmateriale til engelsk inden for træfagene for elever med hørevanskeligheder og andre vanskeligheder under erhvervsuddannelse (UVM) (Erhvervsfaglige uddannelser)
- Nr. 3: Projekt, case, opgave – hvad er projektarbejde i eud? En håndbog (UVM 7-360) (Erhvervsfaglige uddannelser)
- Nr. 4: Bruger Vejledning til Smedeuddannelsen. Tegnsprogssøttet undervisningsmateriale til Smedeuddannelsen for elever med høre-, læse- og andre vanskeligheder under erhvervsuddannelse (UVM) (Erhvervsfaglige uddannelser)
- Nr. 5: Bruger Vejledning til Skærm-baseret Svendeprov. Prøveforberedende undervisningsmateriale til elever med læsevanskeligheder og andre vanskeligheder under erhvervsuddannelse mv. (UVM) (Erhvervsfaglige uddannelser)
- Nr. 6: Manual for tilsyn med undervisning i dagbehandlingstilbud samt på opholdssteder og døgninstitutioner (UVM 0121) (Grundskolen)
- Nr. 7: Kontaktlærereens værktøjskasse (UVM) (Internetpublikation) (Erhvervsfaglige uddannelser)
- Nr. 8: Evaluering af de personlige kompetencer i sosu – de grundlæggende social- og sundhedsuddannelser (UVM 0124) (Erhvervsfaglige uddannelser)
- Nr. 9: Fælles Mål: Faghæfte 1: Dansk (UVM 5-431) (Grundskolen)
- Nr. 10: Fælles Mål: Faghæfte 12: Matematik (UVM 5-432) (Grundskolen)
- Nr. 11: Fælles Mål: Faghæfte 24: Elevernes alsidige personlige udvikling (UVM 5-434) (Grundskolen)
- Nr. 12: Fælles Mål: Faghæfte 25: Børnehaveklassen (UVM 5-433) (Grundskolen)

Publikationerne kan købes hos Undervisningsministeriets forlag eller hos boghandlere. Visse publikationer er trykt i meget begrænset oplag og kan derfor kun rekvireres i ganske særlige tilfælde mod betaling af et ekspeditionsgebyr.

Internetpublikationerne kan frit downloades fra www.uvm.dk - til eget brug.

På UVM's website - på adressen: <http://www.uvm.dk/katidek.htm> - findes en oversigt over hæfter i Uddannelsesstyrelsens publikationsserier udgivet i 1999, 2000 og 2001.